

STAROVEK

3500 PRED KR. – 5. STOR. PO KR.

STREDOVEK

5. STOR. – 15. STOR.

RENEŠANCIA

14. STOR. – 16. STOR.

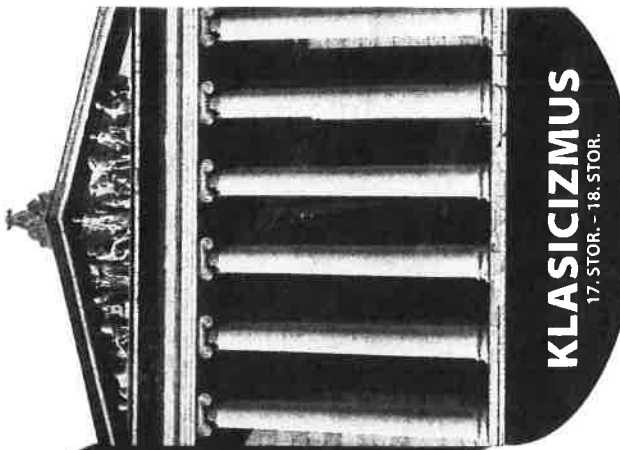
BAROK

16. STOR. – 18. STOR.

KLASICIZMUS

17. STOR. – 18. STOR.

Staroveká literatúra

asi od 3 500 pred Kr. – 5. stor. po Kr.

- polyteizmus (mnohobozstvo)
- podriadenosť ľudí bohom s kladnými i zápornými ľudskými vlastnosťami
- „polobohovia“ (potomkovia bohov a žien alebo naopak)
- piemená človeka na boha (apotéóza)
- osudová neodvratnosť (ananké)
- harmonia telesnej a duševnej krásy (kalokagatia)
- spracovanie najstarších príbehov, piesní do rozsiahleho epického diela
- vznik drámy

Témy: vznik sveta, človeka, božstva a človeka, pôvod rastlín, človek a diktát boha alebo panovníka...

Postava: boh, poloboh, človek, panovník a žánrov, časomera

Zvláštnosti formy: vznik literárnych druhov

Literárne druhy a žánre

• **epika:** báj, epos (Iliada a Odysea), bajka, príšľovie (Biblia)

• **lyrika:** zalm (Biblia), oda, ľudbostná lyrika (Umenie milovať), idyla

• **drama:** tragédia (**Antigona**), komédia

Stredoveká literatúra

5. stor. – 15. stor.

- nemenné pravidlá krásy, umeleckých postupov a prostriedkov
- **literárne autority** – Biblia (imitácia, parafrázovanie, citácia Biblie), antika
- **univerzálnosť** (všestranná platnosť Biblie, latinčina)
- **anonymita diel, kolektívnosť**
- **transcendentalnosť** (nadmysľovosť)
- **synkretizmus**
- **hrdina:** rytier a svätec (idealizované typovanie hrdinu)
- **výrazové prostriedky** (alegoria, symboly)
- **žánre:** náboženské modlitba, exemplum, kázeň, legenda, svetské (rytiersky epos)

Témy: činy kráľa, rytiera, život svätca

Postava: mních, svätec, kráľ, rytier, dáma

Zvláštnosti formy: synkretizmus, rozdelenie literatúry na svetskú a cirkevnú, latinčina

Literárne druhy a žánre

• **epika:** epos (Božská komédia), rytiersky epos (Pieseň o Cidovi), legenda (Život Konštantína), exemplum (Skutky Rimanov), kronika (Anonymná kronika), villonská balada, stredoveký rytiersky román

• **lyrika:** dvorná lyrika (ľúbostná básen), modlitba (Ostenáš), hymnus (Proglas), vagantská pieseň (Gaudeamus igitur)

Renesančná literatúra

14. stor. – 16. stor.

- orientácia na pozemský život a jeho prežívanie
- človek ako stredobod umenia, autor vystupuje z anonymity
- dôvera v rozum a vedecké bádanie (racionalizmus)
- zmyslové vnímanie ako poprotie stredovekého odmietania (senzualizmus)
- literárna tvorba v národných jazykoch
- vo výtvarnom umení objav perspektívy a oživenie starovekého ideálu krásy založeného na harmónii a proporciálnosti

Témy: láska, šťastný život jednotlivca, história, opätovné spracovanie antických tém

Postavy: meštania, slachta, kráľ, sluha

Zvláštnosti formy: časomera, sonet, návrat klasickej tragédie

Literárne druhy a žánre

• **epika:** epos, novela (Dekameron), román (Domyselný rytier Don Quijote de la Mancha), historická pieseň

• **lyrika:** osobná lyrika – básnická forma sonet (Spevník), ľudbostná básen, spoločenská lyrika – básnická skladba (knižka o spoločenských vztťahoch v sieti...)

• **drama:** tragédia (**Hamlet**), komédia (Skrotenie zlej ženy)

Odborná literatúra sa vyčleňuje ako samostatný druh literatúry (koniec funkčného synkretizmu).

Baroková literatúra

16. stor. – 18. stor.

- opätovný príkion k náboženskej ideológii
- rozpoltenosť barokového človeka, nevyrovnanosť, dvojtvý život
- protikladnosť v obsahu i vo výrazových prostriedkoch
- snaha pôsobiť na city a zmysly človeka (dekorativnosť/ozdobnosť, patetickosť nadnesenosť; hyperbolizácia)
- zmena poznávanej skutočnosti na znaky, symboly, ktoré majú vyslovit nevysloviteľné a tajomné

Témy: viera, strach zo smrti, putovanie, radosť z prežitia

Postavy: reálne i alegorické

Zvláštnosti formy: ozdobnosť, pompeznosť, ale aj jednoduchosť

Literárne druhy a žánre

• **epika:** epos, historická pieseň, ľudová balada, pikareskný román (Dobrodružný Simplicius

Simplicissimus), filozofický spis (Labyrint sveta a raj srdca), cestovný denník/memoáre – dobrodružná literatúra (Vážnie, vyslobodenie a putovanie...)

• **lyrika:** duchovná pieseň (Katolícky spevník, Citara svätých), didakticko-reflexívna poézia (**Valaská škola mrávov stodola**)

Klasicistická literatúra

17. stor. – 18. stor.

- normatívny charakter umenia
- antické vzory
- racionálny prístup k tvorbe, prednosť rozumu pred citom, povinnosť pred láskou
- delenie žánrov na vysoké a nízke
- čistota žánrov

Témy: rozpor citu a povinnosti, história, kritika negatívnych ľudských vlastností (ušľachtile témy)

Postavy: kráľ, slachta, meštian, úžerník, sluha

Zvláštnosti formy: prísna norma na obsah a formu diela, časomera

Delenie žánrov: **vysoké:** oda, žalospiev, epos, tragédia; **nízke:** bajka, komédia, prozaické žánre

Literárne druhy a žánre

• **epika:** hrdinský epos (Svatopluk), román (René mládenca príhody a skusenosti)

• **lyrika:** oda, idyla/selanka, žalospiev (**Předzpěv** k básnické skladbe Slavy dcera)

• **drama:** tragédia (Horacijs), komédia (Lakomec)

Osvietenská, popularizačná literatúra: z oblasti pestovania rastlín, lečiteľstva; encyklopédie, slovníky, gramatiky (Grammatica slavica), počiatky fantasy literatúry (utopistický román Gulliverove cesty) a dobrodružnej literatúry

• má aj znaky preromantickej literatúry

ROMANTIZMUS V SLOVENSKEJ LITERATÚRE (1830/1840-1850/ 1. pol. 19. storočia)

Spoločenský a historický kontext: koniec feudalizmu, prienik kapitalizmu, vytvorenie novej triedy – buržoázie, revolučné nálady a politické boje, vznik študentských samovzdelávacích spolkov (najznámejšia Spoločnosť česko-slovanská na bratislavskom evanjelickom lýceu, Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej v Budíne, Vzájomnosť, Tatrín), spolkov miernosti (proti alkoholizmu), vydávali noviny, časopisy a almanachy (Slovenské národné noviny + Orol tatranský, Slovenské pohľady, Plody, Nitra), slovenské národné hnutie bolo v podmienkach dvojitého útlaku: národnostného maďarského (na čele s Lajošom Košútom) a hospodárskeho rakúskeho.

Estetika romantizmu: Ich vzorom už nebola antická literatúra, ale **ľudová slovesnosť**. Z ľudovej slovesnosti prebrali rýmy (združený a striedavý), prozódium (sylobický veršový systém – vid' poznámky veršové systémy v zošite), reč, štylistické prostriedky, tematiku (jánošíkovská, protiturecká, národná minulosť..), žánre (napr. baladu, pieseň), druhový synkretizmus, prírodno-psychologický paralelizmus. Dôraz kladli na **národný charakter literatúry**, postavy si vyberali z ľudu. Postavy často idealizovali a venovali sa najmä takým témam, pomocou ktorých mohli vyjadriť svoje túžby a ideály, napr. ľudový odboj, revolučné nálady, idea vlastenectva, boj za slobodu, kladné hodnoty ľudu a pod. Hlavným literárnym druhom bola lyrika a veršovaná epika, ale rozvíjala sa aj próza, najmä historické povesti a kratšie prózy zo súčasného života.

Ľudovít Štúr (1815 Uhrovec vtedy Zay-Uhrovec – 1856 Modra)

Vedúca osobnosť mladej romantickej generácie, podarilo sa mu vychovať uvedomelú generáciu, ktorú podľa neho nazývame **štúrovci** a v literatúre Štúrova škola. Narodil sa v učiteľskej evanjelickej rodine, mal troch bratov (Karol – starší, Samuel, Ján – mladší) a jednu sestru (Karolínu – mladšia), študoval v Halle. Pomoc národu si postavil za najvyšší cieľ a tomu podriadil celý svoj osobný a verejný život a podobnú obetu vyžadoval i od svojich druhov. Po revolúcii sa utiahol do ústrania a žil pod policajným dozorom v Modre, kde po smrti jeho brata Karola vychovával jeho sedem detí. Tu sa nešťastne zranil pri poľovačke a na následky zranenia zomrel.

Pôsobil ako:

- učiteľ

pôsobil ako učiteľ na **bratislavskom evanjelickom lýceu** na Katedre reči a literatúry československej, z ktorej ho v roku 1843 odvolali a zbavili ho profesúry. Jeho najhorlivejší prívrženci demonštratívne odišli z Bratislavy na štúdiá do Levoče. (Vtedy napísal Janko Matúška báseň **Nad Tatrou sa blýska** na melódiu ľudovej pesničky Kopala studničku, pozerala do nej. Janko Kráľ pri tejto príležitosti napísal báseň **Duma bratislavská**.) Štúrove prednášky sa nezachovali, ostali len rukopisné torzá odpisov jeho žiakov. Zorganizoval aj výstup na Devín v r. 1836 – skupina študentov sa tu zaviazala vernosťou slobode, k pozdvihnutiu národného života a na znak vernosti slovanstva prijali k svojmu menu aj slovanské mená, napr. Štúr – Velislav, Hurban, Hodža – Miloslav.

- novinár

Ľudovít Štúr vydával politické **Slovenskje národňje novini** s prílohou **Orol tatránski**. Písal tu najmä úvodníky, v ktorých sa venoval rôznym spoločenským problémom. Noviny vychádzali v rokoch 1845-1848.

- politik

Ľudovít Štúr pôsobil v **Uhorskom sneme ako poslanec** za mesto **Zvolen** (pomohla mu v tom rodina Ostrolúckych, v ktorej spoznal Adelu). Bol účastníkom zosnovania **Žiadostí slovenského národa (1848)**, ktoré predstavovali národnorevolučný program Slovákov adresovaný Uhorskému snemu, ktorý koncipoval riešenie národnostnej, jazykovej, školskej otázky, zrušenie poddanstva, volebné právo a pod. Ani jedna podmienka nebola splnená a na Štúra, Hurbana a Hodžu bol vydaný zatykač. Podieľal sa na vytvorení **Slovenskej národnej rady** vo Viedni, ktorá odmietala poslušnosť maďarskej vláde a organizovala **Slovenské povstanie** v rokoch **1848/ 1849** proti Maďarom.

- básnik

Ľudovít Štúr napísal dve básnické zbierky: „**Spevy a piesne**“ a „**Dumky večerní**“ (vyšla v časopise Květy). Báseň „**Rozžehnutí**“ (1841 v češtine) – venoval svojej životnej láske Márii Pospíšilovej. V tejto básni sa s ňou lúči, pretože láska k vlasti, práca pre národ, osud národa sú mu nado všetko. Obetoval sa pre slovenský národ. „*Zapomeň, Drahá, zapomeň jinocha, nade nímž mraky se bouřlivé sháňí. Zapomeň, Drahá, zapomeň na hocha, jenž Ti posílá bolné rozžehnutí.*“ (pozn. odlišné spracovania témy láska vs. vlasť v podaní Štúra, Kollára a Sládkoviča – Štúr obetuje svoju lásku pre národ – nemožné milovať obe, Kollár dáva polovicu srdca vlasti a druhú polovicu žene – míne, Sládkovič spája v jedno lásku k vlasti s láskou k Márii).

- filozof

Ľudovít Štúr (inšpirovaný Hegelovou a Herderovou filozofiou) bol nepriateľom s Jánom Kollárom. Kollár si presadzoval svoju myšlienku všeslovenskej vzájomnosti pod záštitou Ruska. Ľudovít Štúr bol presvedčený, že budúcnosť krajiny môže zabezpečiť spojenectvo s Rakúskom a Viedňou. Ku koncu života píše svoj „politický testament“ pod názvom „**Slovanstvo a svet budúcnosti**“, v ktorom sa prikláňa (s malými podmienkami) ku Kollárovej myšlienke. Dielo vyšlo až po autorovej smrti.

- jazykovedec

V roku 1843 sa stretli Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban a Michal Miloslav Hodža na Hurbanovej fare v Hlbokom, aby uzákoonili spisovnú slovenčinu. Navštívili i významného predstaviteľa bernolákovčiny, Jána Hollého, na jeho fare na Dobrej Vode, ktorého chceli oboznámiť s ich zámerom a žiadali „odobrenie“. V roku 1846 vychádzajú „**Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí**“, kodifikačný spis, v ktorom obhajuje nevyhnutnosť nového spisovného jazyka (tiež je to reakcia na Kollárov spis Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky) a vychádza „**Nauka reči slovenskej**“, ktorá obsahuje základy novej gramatiky. Znaky štúrovčiny – viď poznámky Vývin spisovnej slovenčiny.

- literárny teoretik a kritik

Vzorom básnickej tvorby sa podľa neho mala stať tvorba ľudu, ľudová slovesnosť. Svoje názhady na ľudovú slovesnosť a na poéziu vyložil v spise O národních písniích a pověstech plemen slovanských. Rozoberá tu ľudové piesne slovanských národov. Ľudovú pieseň považuje za prejav jednotného ducha slovanského národa.

Michal Miloslav Hodža

- predstaviteľ duchovno-mesianistického prúdu slovenského romantizmu, v ktorom prevládali prvky mysticismu, vizionárstva, prvky národnej mytológie, viera v príchod spasiteľa, ktorý slovenský národ vymaní zo zakliatia.
- **Matora** – rozsiahla skladba, má vyše 20 000 veršov: „*Duchom zdušnejem, duhom zdužejem? V nebi nezbudou sa nepodejem? Nezbudou neba nezabudnejem? A v zemské dejstve sa nepodejem?*“
- Slavomiersky, Vieroslavín
- spolupracoval s Ľ. Štúrom a J. M. Hurbanom na kodifikácii spisovnej slovenčiny, pri založení spolku Tatrin a neskôr pri hodžovsko-hattalovskej reforme slovenčiny
- **Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo** – propagácia a obrana slovenčiny

Jozef Miloslav Hurban (otec Svetozára Hurbana Vajanského - realizmus)

- predstaviteľ predmetno-pragmatického prúdu slovenského romantizmu zameraného na uplatňovanie folklórnych podnetov.
- písal historické prózy (napr. **Olejkár** – z čias Matúša Čáka Trenčianskeho) a prózy zo súčasného života (**Od Silvestra do Troch kráľov**)

Od Silvestra do Troch kráľov

- satirická novela zameraná na kritiku malomeštiactva, podáva tu pravdivý obraz svojej doby, pripomína Chalupkovo Kocúrko.
- Hlavný hrdina, starý mládenec a lakomec Šúplata požičiava peniaze na úroky. Hľadá si bohatú nevestu, no nakoniec si zoberie svoju starú slúžku Ilonu, lebo sa nazdáva, že vyhrala veľkú sumu v lotérii. Slúžka však ešte pred losovaním zreb predala advokátovi, ktorý ho daroval priateľovi ako svadobný dar.

Znaky Sládkovičovej tvorby: písal iné témy ako štúrovci (láska, žena, mladosť, krása, zmysel života...), rozvíjal svoje úvahy v rozmedzí protikladov ideál-skutočnosť, cit – rozum..., tvrdil, že láska k žene neoslabuje muža (spor so Štúrom), porušil prostotu ľudovej piesne, používal iný verš, inú strofu

Dielo:

Marína

- lyrická skladba (291 strof), v jej popredí je osobný prejav lyrického hrdinu totožný s básnikovým citovým svetom. Jasne ju videl, prihovárал sa jej, vyznával jej lásku, presviedčal ju o svojej vernosti, ďakoval za city, ktoré v ňom vyvolala. V závere sa Marína mení na pohronskú vílu a Sládkovič dáva prednosť reálnemu životu.
- skladba má intímno-úvahový charakter, oproti Kollárovi, ktorý rovnomerne rozdelil lásku k žene a lásku k vlasti (*serdce vyrvu, na dvě rozlomím: „Na“, řku, „jednu vlasti půlku, druhou Míň.“*) a oproti Štúrovi, ktorý sa vzdal lásky (*zapomeň drahá, zapomeň jinocha...*), Sládkovič vytvoril syntézu, v ktorej spojil lásku k žene a k vlasti (*Vlast' drahú ľúbiť v peknej Maríne, Marínu drahú v peknej otčine, a obe v jednom objímať!*)
- z formálneho hľadiska obsahuje 10-veršové strofy nazývané aj bezhlavý sonet alebo sládkovičovská strofa, má bohatý básnický jazyk s množstvom básnických prostriedkov a opakovacích figur
- skladba má dve veľké časti – v prvej časti si básnik pripomína šťastné dni lásky, je opojený láskou, vyslovuje svoj ideál krásy, ktorého stelesnením je Marína a jeho láska k žene sa postupne prelína s láskou k vlasti. Ďalšia časť obsahuje strofy, ktoré vyjadrujú smútok a bolesť, pretože básnik Marínu stráca. Ospevuje tu mladosť, ktorá pomôže človeku uskutočniť túžby a ideály. Záver nevyznieva tragicky, nie je tu ani bolesť ani trpkosť, iba spomienka na krásnu lásku.

Detvan

- lyricko-epická skladba, skladá sa z piatich spevov: Martin, Družina, Slatinský jarmok, Vohľady, Lapačka, obsahuje lyrické opisy kraja pod Poľanou
- podobne ako Marína obsahuje 250 10-veršových strof, dej je prerušovaný peknými úvahami o hodnotách ľudu a kráse slovenskej prírody
- jej dej sa odohráva v časoch panovania kráľa Mateja v 15. storočí. Hlavnými postavami sú mládenec Martin a jeho milá Elena – idealizované ľudové postavy
- hlavným cieľom bolo poukázať na zdravé sily a hodnoty ľudu, ktoré sú zárukou lepšej budúcnosti
- Martin – oslava krás podpolianskej prírody, úvahy o slovenskom ľude, zoznámenie s Martinom, zabitie kráľovského sokola, ktorý napadol bezbranného zajaca. Družina – na salaši s valachmi pri vatre so spevom a hudbou, únos a vyslobodenie Eleny z rúk zbojníkov. Slatinský jarmok – ospravedlnenie kráľovi Matejovi a odmena pre Martina za spravodlivosť. Vohľady – obraz vernej lásky Eleny k Martinovi, Elena odmietne kráľa a on jej daruje prsteň. Lapačka – obraz verbovania na dedine, Martin vstupuje do Čierneho pluku, prisahá vernosť, ale chce si ponechať kroj, fujaru, valašku a pod. – zostať bez tradícií pre neho znamená zostať bez koreňov.

Nehaňte ľud môj

- obrana slovenského jazyka a slovenského ľudu voči nepriateľom, nezakrýval chyby svojho ľudu, ale hľadal vinníka, kvôli ktorému sa týchto chýb nemohol zbaviť

Ján Botto (1829 Vyšný Skálnik – 1881 Banská Bystrica)

Najmladší zo štúrovských básnikov, písal aj pod pseudonymom Janko Maginhradský, jeho rodičia boli roľníci, pracoval ako zememerač. Zomrel náhle na porážku srdca.

Znaky Bottovej tvorby: jeho hlavným zdrojom bola **ľudová slovesnosť**, charakteristickou črtou jeho diel je alegorickosť, často pracuje s motívom „**zakliatej krajiny**“, ktorá čaká na „vítazu“, ktorý ju oslobodí (napr. **Báj na Dunaji**). Jeho **balady** patria medzi najkrajšie v slovenskej literatúre, vyznačujú sa dramatickým spádom, skratkovitosťou a ľudovým veršom. Dynamiku deja dosahuje najmä stupňovaním hrôz (napr. **Žltá ľalia**, **Margita** a **Besná**, **Lucijný stolček**). V jeho vrcholnej tvorbe badať burcovanie, boj za nový a lepší svet, odsudzovanie pasivity mládeže (napr. **K mladosti**).

Dielo: Jeho dielo nie je rozsiahle, ale tematicky je veľmi pestré. Písal alegorické básne, príležitostné básne, ponášky na ľudové piesne, revolučné piesne, balady, veršované rozprávky a povesti, rozsiahlejšie básnické skladby... Má črty aj duchovno-mesianistického aj predmetno-pragmatického prúdu romantizmu.

Žltá ľalia

- rozpráva o Adamovi a Eve, ktorí si sľúbili lásku až za hrob. Evka sa však rok po manželovej smrti chce znovu vydať. Mŕtvy Adam o polnoci prichádza po svoju nevernú ženu a Evka od strachu zomiera. Na jej hrobe rastie žltá ľalia, ktorú páli, dusí trnie a chrastie, preto stále počuť z hrobu žalostný nárek ľalie-Evky. („*Stojí, stojí mohyla, na mohyle zlá chvíľa. Na mohyle trnie, chrastie, a v tom trní, chrastí rastie: rastie, kvety rozvíja jedna žltá ľalia. Tá ľalia smutne vzdychá: hlávku moju trnie pichá a nožičky oheň páli, pomôžte mi v mojom žiali.*“)
- kompozične je postavená táto balada ako rozprávanie starej matky vnukom

f

Janko Kráľ (1822 Liptovský Mikuláš – 1876 Zlaté Moravce)

Bol najrevolučnejším štúrovským básnikom, študoval právo a celý život pôsobil ako advokát. Po odvolaní Ľ. Štúra odišiel z bratislavského lýcea a napísal báseň Duma bratislavská. Po jeho odchode z Bratislavy nejestvujú ucelené správy o jeho činnosti. Počas revolúcie aktivizoval spolu s jeho priateľom Jánom Rotaridesom ľud k povstaniu a bol zatknutý za buričstvo. Jeho súčasníci ho nechápali, zdal sa im čudný, divný, tajomný, a preto ho volali „divným Jankom“. Zomrel na týfus.

Znaky Kráľovej tvorby: nadviazal na slovenský **folklor**, opisoval nálady romantického samotára i rebela, spojil osobný zážitok s osudom národa, **autoštylizácia**, **subjektivizácia** (v básňach vyjadruje svoje city, nálady, nespokojnosť i túžby, často smútok a pesimizmus, ale aj odbojnosť, optimizmus, zamýšľa sa nad minulosťou a budúcnosťou národov, nad príčinami biedy), využíval **kontrasty**, spájal živú ľudovú reč s literárne štylizovanou rečou, v jeho baladách je zlo vždy potrestané

Dielo:

Zakliata panna vo Váhu a divný Janko

- balada, ktorá vyzdvihuje odvahu vzbúriť sa proti zvyčajnému spôsobu života, delí sa na tri časti: 1. časť je úvahová, obsahuje i opis kraja, o akom autor snívá, autoštylizácia. 2. časť má formu balady – lyrický hrdina Janko je hrdý, smelý, neváži si svoj život, nestojí o lásku, nedodržiava zvyky a nepochopenie ho vyháňa do prírody, kde hľadá útočisko, samotu. Blúdi krajinou, dej graduje, opis prírody je dynamický, prevláda tajuplnosť a strašidelnosť. Vykoná titanský čin – chce oslobodiť zakliatu pannu tým, že po ňu skočí do vody s obráteným oblečením, ale zabudol si obrátiť vrecká, a preto hynie vo vlnách Váhu. 3. časť je epilóg, ktorý zobrazuje posmrtné splynutie hrdinu s prírodou, pastierik oznamuje Jankovu smrť. Konflikt diela nie je založený na zrážke hrdinu s mravným princípom, ale na strete romantického hrdinu s reálnym vonkajším svetom

Križ a čiapka

- opisuje mravné zmýšľanie a cítenie ľudu, ktoré je ovplyvnené poverami, zobrazuje roztopašnosť a zneuctenie hrobu a následný trest

Duma bratislavská

- reakcia na udalosti okolo zosadenia Ľ. Štúra z katedry, žiali nad tým, ako je málo tých, ktorí sa postavili na Štúrovu obranu („Nič sa my nebojme, keď sme telo jedno, či nás i znivočia — veď padneme vedno!“ „Nenivočia, netnú, nerúbu, nekolú; ale srdce berú slovenskému kolu;“ „Ej, páni na zámku, to vy dobre vedzte, keď ste jadro vzali, škrupinu si zedzte!“ „Málo nás je, málo, ale nič je preto: bez sto lastovičiek bude ešte leto!“)

Duma dvoch bratov

- na pamiatku slovenských študentov (Holubyho a Šuleka), ktorých pre účasť v povstaní popravili

Šahy

- najobširnejšia revolučná báseň, v ktorej zobrazil celý tragický priebeh revolúcie

Zverbovaný, Orol, Orol vták (o slobode a voľnosti: „milší mu je voľný let, jak ten celý šíry svet, radšej zhyne na poli, ako by žil v nevoli“), **Jarná pieseň** (viera v slobodu, víťanie revolúcie: „Zakukala kukulienka jarnú, čerstvú nótu, vyvolala zas celý svet ospalý k životu. Slobody hlas mocný budí zase všetky zeme: a my chlapci podtatranskí či sedieť budeme?“ „Zdvihol sa kúr od Dunaja, zdola oblak tmavý, smutné chýry prichádzajú o víťazoch Slávy: dolné púšče donášajú žalostnú ozvenu — Bože milý, či si na nás celkom zapomenul?“ „Ej, zakukaj kukulienka, jarnú, rezkú nótu, vyvolaj len všetky sily slovanské k životu!“ „Podajte si bratské ruky k veľkému životu — kukučka nám bude spievať novú, rezkú nótu.“)

Dráma sveta

- zbierka 70 básní, ktorú vydal literárny kritik Milan Pišút v roku 1952, cyklus je nedokončený, mnoho Kráľových básní sa nezachovalo, boli stratené, zhabané.

Výlomky z Jánošíka

- básne s jánošíkovskou tematikou

Andrej Sládkovič (1820 Krupina – 1872 Radvaň)

Najkultivovanejší štúrovský básnik, vlastným menom Andrej Braxatoris, študoval v Banskej Štiavnici a v Halle. V Banskej Bystrici pôsobil ako učiteľ v rodine Pischlovcov, kde sa spoznal s Máriou – Marínou. Ich láska bola nenaplnená, Marínu vydali za bohatého pernikára. Neskôr pôsobil ako farár, zúčastnil sa memorandového zhromaždenia v Martine a stal sa zakladajúcim členom Matice slovenskej. Oženil sa s Antóniou Júliou Sekovičovou. Zomrel na rakovinu pľúc.

PREROMANTIZMUS v slovenskej a svetovej literatúre

(koniec 18. st. – začiatok 19. st.)

- prae – z lat. pred – pred romantizmom = prechodné obdobie od klasicizmu k romantizmu, nie je to vyhranený literárny smer, skôr predstavuje rozpad prísnych noriem klasicistickej literatúry a ohlasovanie nového literárneho smeru – romantizmu.
- historický kontext: v Európe vlny revolúcií (odštartovala Veľká revolúcia vo Francúzsku v r. 1789), napoleonské vojny a myšlienky slobody, rovnosti, bratstva, meštianstvo/ buržoázia sa stáva vedúcou spoločenskou silou, zánik feudalizmu)
- filozofický základ: G. W. Hegel, J. G. Herder, J. J. Rousseau (návrat k prírode, napr. Emil alebo O výchove)

Znaky obdobia: sentimentalizmus (citový náboj diel), uprednostňovanie citu pred rozumom, občan a rodina predstavujú základ spoločnosti, obdiv k antickej kultúre, prvky ľudovej kultúry

Ján Kollár

Pôsobil ako evanjelický kňaz, študoval v Nemecku v Jene, kde sa zalúbil do Frideriky Wilhelminy Schmidtovej, ktorá bola inšpirátorkou Kollárovej najznámejšej skladby Slávy dcéra (zobrali sa po 15 rokoch odlúčenia). Počas štúdia sa zoznámil s filozofiou J. Herdera, na základe ktorej vytvoril svoju teoretickú koncepciu o **slovanskej vzájomnosti**. Podľa Kollára existovali štyri slovanské kmene: 1. severný – poľský, 2. južný – ilýrsky (srbochorvátsky), 3. východný – ruský, 4. československý. Národy by mali spolupracovať v kultúrnej oblasti. Kollár považoval Rusko za ochrancu Slovanov. Rakúska monarchia sa obávala zjednotenia slovanských národovcov a mnohých stúpcov slovanskej vzájomnosti prenasledovala za tzv. **panslavizmus**. Autora zaradujeme do obdobia klasicizmu a preromantizmu.

Kollár napísal celé dielo po česky (slovakizovaná čeština, odmietol štúrovskú slovenčinu), používal časomerný aj sylabotonicý veršový systém

Dielo: **O literárnej vzájomnosti medzi kmeny a nárečiami slávskými** (literárna rozprava o slovanskej vzájomnosti), **Národné zpievanky** (zobierané ľudové piesne, cca. 2500 – ukázala bohatstvo, krásu a ľubozvučnosť ľudovej reči, Národné zpievanky sa stali prameňom tvorby štúrovcov a presvedčila ich, že ľudová reč je hodná byť spisovným jazykom), **Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky**,

Slávy dcéra

časomerný skladba (elegický distichon)

- lyricko-epická básnická skladba obsahujúca **Předzpěv a 5 spevov: I. Sála, II. Labe, Rén, Vltava, III. Dunaj, IV. Léthe, V. Acheron** = znelky/ sonety v sylabotonicom veršovom systéme a prísne trochejskom metre. Předzpěv je napísaný časomerným veršovým systémom (elegickým distichom – vid' veršové systémy), je to elégia (žalospev) nad slovanskou minulosťou, má pochmúrne ladenie. Básnik si uvedomuje, koľko utrpenia Slovania prežili, ale neprejavuje nenávisť k inému národu. Žiali nad osudom ponemčeného slovanského kmeňa Lužických Srbov a obáva sa, aby podobný osud nestihol aj Slovensko. Jeho jedinou záchranu vidí v Rusku. Vyslovuje presvedčenie, že iba ten národ je skutočne slobodný, ktorý si váži slobodu iných. Ostatné spevy obsahujú ľubostné, vlastenecké a náučné znelky, spojené len s dejovou líniou. Dejová línia spevov: Bohyňa Sláva sa sťažuje v rade bohov na krivdy, ktoré museli v minulosti Slovania trpieť. Bohovia tak stvorili za pomoci bohyně Lady a jej syna Milka dcéru Slávy ako ideálny symbol slovanskej budúcnosti, ktorá by Slovanom odčinila utrpenie a postavila ich medzi popredné národy sveta. Lyrický hrdina sa vracia z Nemecka cez územia obývané Slovanmi domov na Slovensko (spevy majú názvy riek na týchto územiach). Jeho milá Mína v posledných dvoch spevoch opúšťa pozemský svet a približuje čitateľovi slovanské nebo a slovanské peklo (názvy spevov sú mytologické rieky v podsvetí)
- **I. spev – Sála:** obsahuje väčšinou ľubostné sonety, v ktorých Kollár ospevuje svoju milú, spomína si na krásne časy lásky v Jene. Zo svojej miléj utvoril ideál slovanskej devy, vybájenú dcéru bohyně Slávy, Mínu. Na konci spevu sa básnik lúči s Mínou, sľubuje jej vernosť a zanecháva ju v krajine, v ktorej s ňou bol šťastný.
- **II. spev – Labe, Rén, Vltava:** básnik prechádza krajinami, kde voľakedy žili Slovania, žiali nad ich osudom. Spomína na Mínu so žiaľom, pretože je už ďaleko od nej. Prichádza do Čiech a vyčíta Čechom pasivitu, vyzýva ich, aby bojovali za svoj národ.
- **III. spev – Dunaj:** prichádza na Slovensko, kde vidí biedu, krivdy, utrpenie. Ospevuje znovu svoju milú, zjavuje sa mu však mŕtva a básnik túži zomrieť.
- **IV. spev – Léthe** (mytologická rieka zabudnutia): Mína sa mení na vílu a sprevádza autora po slovanskom nebi, do ktorého umiestnil Kollár všetkých vynikajúcich slovenských dejateľov.
- **V. spev – Acheron** (mytologická rieka bolesti, cez ktorú Hádes prevážal mŕtvych): Mína sprevádza autora po slovanskom pekle, kde sú odrodilci a neprajníci Slovanov.

- Klasicistické prvky: prvky antickej mytológie, prvky racionalizmu vo vlasteneckých úvahách, rozdelenie srdca podľa Kollára – pol Míne a pol vlasti, motív cesty/ putovania, sprievodca na ceste, časomerný veršový systém v Předzpěve. Obsahuje i prvky romantizmu: otvorené priznanie sa k láske (napísaním tejto skladby si „vyliečil“ svoje sklamanie zo spočiatku nenaplnenej lásky, matka jej bránila vo vydaji, zobrali sa až po matkinej smrti), do lyrickej skladby sa dostávajú epizujúce prvky, čím sa porušuje klasicistická požiadavka čistoty literárnych druhov, odklon od časomieri v spevoch.
- Dielo kompozíciou pripomína Childe Haroldovu púť či Danteho Božskú komédiu
- Stavba celej skladby je postavená na protikladoch a rozporoch: minulosť – prítomnosť, národná rozdrobenosť – ideál svornosti, láska – žiaľ. Témami sú: národ, osobné pocity a svetonázor, vlastenectvo, láska

Johann Wolfgang von Goethe

Jedna z najvýznamnejších osobností nemeckej literatúry (básnik, prozaik, dramatik), predstaviteľ nemeckého preromantizmu, priateľ Friedricha Schillera (diela: Wiliam Tell, Zbojníci, Úklady a láska), člen hnutia Sturm und Drang (búrka a vzdor) – odmietali konvencie a spoločenské predsudky, zdôrazňovali tvorivú slobodu osobnosti, ktorá sa riadi vlastným srdcom, uprednostňovali cit a vášeň pred racionalizmom a intelektualizmom a prikláňali sa k ľudovým tradíciám.

Dielo:

Utrpenie mladého Werthera

- román formou listov, avšak tým predchádza zaznamenávanie zážitkov a úvah hlavnej postavy do denníka a až následne ich posielal svojmu blízkemu priateľovi = určenie formy románu je teda nejednoznačné, ide o autobiografický román
- hlavná postava: Werther je mladý, vzdelaný, citlivý muž zo strednej (meštianskej) vrstvy, ktorý sa nadchýna prírodou a má rád spoločnosť. Teší sa sympatiám jednoduchých ľudí a detí. Neznáša spupnosť, prázdnotu šľachtických salónov, ktoré neuznávajú rovnosť medzi ľuďmi. Považuje za nespravodlivé, že milovaná žena nemôže patriť jemu, hoci vie, že by boli spolu šťastní. Rozhodne sa pre samovraždu, pretože ju nechce vystavovať pokušeniu, kompromitovať ju a sklamať dôveru jej manžela. Vzdať sa jej nedokáže. Láska je pre neho záväzok k mravnej čistote a úcte. Trpí tým, že zvädza manželku svojho priateľa. Zastreľí sa požičanou zbraňou, ktorú Lotta vlastnými rukami zvesila zo steny.
- preromantické znaky diela: rozpor medzi osobnými cieľmi a konvenciami spoločnosti, nemožnosť uplatniť svoje nadanie a vzdelanie, nešťastná láska a pocit osamelosti uprostred spoločnosti, citová rozorvanosť a vášeň jednej postavy

Faust

- aj pri tomto diele je špecifikácia žánru problematická, niektorí ho nazývajú dvojdielnou dramatickou básňou, iní veršovanou tragédiou, kompozícia diela však nerešpektuje klasicistické požiadavky na formu tragédie, vychádza z ľudovej povesti, vyjadruje sa k otázkam ľudskej existencie. Hlavná postava je symbolom ľudskej aktivity, ktorá nachádza vznešené poslanie v tvorivej práci prosperujúcej spoločnosti
- Učený doktor Faust v túžbe po poznaní predal svoju dušu, a tým upadol do večného zatratenia. Diabol Mefistofeles láka Fausta do milej spoločnosti, odvádza jeho túžby po vede. Do cesty mu stavia meštianovu dcéru Margarétku. Faust sa do nej zamiluje. Podiel viny na smrti dieťaťa – plodu ich lásky – uvrhne Margarétku do žalára, kde čaká na popravu. V druhej časti sa Faust ocitne na cisárskom dvore. Pomôže vládarovi v ťažkostiach, zamiluje sa do Heleny, s ktorou má syna. Obe milované osoby mu umierajú, a tak si Faust vyžiada od cisára územie pri mori, ktoré zúrodní. Na ňom budú žiť slobodní ľudia. V uskutočnení svojho sna vidí zmysel svojho života. Ušľachtilý zámer ho zachraňuje pred zatratením.

Kráľ tmy

- balada, v ktorej smrť dieťaťa zapríčiní nadprirodzená bytosť. Otec dieťaťa poruší zásadu, že sa nesmie byť vonku o polnoci – v hodine duchov a neverí svojmu synčekovi, že kráľ tmy vidí a počuje. Balada má prológ a epilóg, obsahuje repliky, pripomína divadelnú hru

Jane Austenová

Britská autorka, ktorá vo svojich dielach zobrazovala mravy, tradície a najmä problematiku mladých šľachticov a ich „dobrého“ vydaja v anglickej vidieckej spoločnosti na začiatku 19. storočia. Často sa oproti sebe postavila zmysel pre povinnosť, morálka, čestné slovo, spoločenské konvencie a láska.

- najznámejšie diela: Rozum a cit, **Pýcha a predsudok** (pozn. – ženské hrdinky v literatúre)

Margita a Besná

- mladá vdova sa túžila znova vydať. Ženíchom sa však viac páčila jej pekná nevlastná dcéra, a preto ju žiarlivá macocha sotila z vysokej skaly do Váhu (skala Margita). Pod ťarchou výčitiek svedomia sa macocha neskôr pomiatla a na druhej strane rieky skočila do Váhu (skala Besná).
- kompozične je skladba ladená ako rozprávanie starého pltníka na Váhu. Balada spracúva povest' o dvoch nebezpečných skalách, medzi ktorými preteká Váh.

Smrť Jánošíkova

- predstavuje vrcholné dielo Jána Bottu, je to lyricko-epická skladba, obsahuje **úvod a deväť spevov**. Skromný dej je prerušovaný úvahami (reflexiami), prírodnými obrazmi a spevnými vložkami. Využil tu ľudovú reč a prostriedky ľudovej slovesnosti.
- Jánošíka nezobrazuje v bojových, hrdinských situáciách, ako je známy z ľudového podania. Bottov Jánošík už len s trpkosťou spomína na svoj odboj.
- vlastným jadrom básne je **chytenie Jánošíka, jeho uväznenie a poprava**. Celá skladba vyjadruje **náladu Bottovej generácie po neúspešnej revolúcii**.
- V úvode posielala svoje verše po Slovensku, bojí sa, že je to zakliata krajina a nenájdu ozvenu. Nasleduje obrana hôrnych chlapcov a oslava slobodného života. Prvý spev opisuje slobodný život „dvanástich sokolov“, hôrnych chlapcov na Kráľovej holi („*Horí ohník horí, na Kráľovej holi. Ktože ho nakládal? Dvanásti sokoli. Dvanásti sokoli, sokolovia bieli, akých ľudské oči viacej nevideli. Dvanásti sokoli, sokolovia Tatier, akoby ich bola mala jedna mater.*“). Družina sa dozvie o zlapaní Jánošíka a smutne sedí okolo dohárajúcej vatre. V druhom speve kreslí obraz jeho zlapania – kvôli zrade. V treťom speve je Jánošík vo väzení. Prichádza za ním duša ľudu, ktorá má podobu jeho milej, lúči sa s ním peknou ľudovou baladou. Štvrtý spev je najpochmúrnejší, Jánošíkovi sa sníva sen o mladosti, diabol mu však pripomína blížiacu sa smrť. V piatom speve svitá nový deň a Jánošík vie, že jemu prinesie smrť. Ospravedlňuje svoje činy tým, že už nemohol znášať útlak poddaného ľudu. Verí, že nájde čas odplaty a spravodlivosti. V šiestom speve vedú Jánošíka k šibenici. Jánošík káže kňazovi modliť sa nie za neho, ale za biedny, nešťastný ľud. V siedmom speve sa opisuje Jánošíkova poprava. Smúti nebo i zem. Jánošík sa lúči s rodným krajom a spomína na svoj boj proti tyranom. Ôsmy spev predstavuje Slovensko po Jánošíkovej smrti. Všade je smutno ako v zakliatej krajine. Ľud si rozpráva o Jánošíkovi povesti. Jánošík sa stáva symbolom slobody a boja proti krivde. Deviaty spev je alegorický, opisuje Jánošíkovu svadbu s kráľovnou víl. Kráľovná víl predstavuje symbol slobody – tým chcel Botto vyjadriť svoju dôveru vo víťazstvo pravdy a spravodlivosti.

Samo Chalupka (1812 Horná Lehota – 1883 Horná Lehota)

Bol najstarším členom Štúrovej školy, jedným zo zakladateľov a najaktívnejších členov Spoločnosti česko-slovanskej. Ako dobrovoľník bojoval za slobodu Poliakov v povstaní v Poľsku proti cárskemu Rusku. Celý život pôsobil ako kazateľ v Hornej Lehote. Bol mladším bratom Jána Chalupku (klasicizmus, dielo Kocúrko).

Znaky tvorby: Jeho dielo najplnšie stelesňuje umelecké požiadavky celej generácie. Jeho poézia odráža **hlboké vlastenecké cítenie** a nadšenie pre boj za národnú slobodu. K jeho obľúbeným témam patrili jánošíkovský motív a motív ľudového odboja proti Turkom. Hrdinská postava bojovníka za slobodu a spravodlivosť vystupuje skoro vo všetkých Chalupkových básňach. Nikde necítiť porevolučnú depresiu, ale naopak, **viera vo vlastné sily**. Typický je preňho **monumentalizmus**: udalosti lokalizovať do vzťahu s nejakým statickým úkazom: hradom, riekou, bralom, okolo ktorého rozvíjal osud postavy.

Dielo: V duchu ľudovej slovesnosti stvoril novú, **hrdinskú poéziu**. Písal balady, romance, piesne, hrdinské spevy.

- jánošíkovská tematika:

Likavský väzeň – Jánošík vo väzení, jeho túžba po slobode a viera v lepšie časy („*Z Likavy, zo zámku, junák väzeň hľadá: či Tatra už kopnie? Či sa háj už mladí? Rozvíjaj sa, háju, ty moja hospoda, zažiadala sa mi tá zlatá sloboda.*“ „*V tom našom národe, zle to tam, nedobre: krivda za stôl sadla, pravda u dvier žobre.*“)

Kráľohol'ská – Jánošík a jeho junácka družina („*Na Kráľovej holi jasná vatra svieti; okolo tej vatre dvanásť hôrnych detí.*“ „*Do zbroje! kto si syn svojho rodu hodný: abože mi zahyň, abo buď slobodný.*“)

Branko – hrdina, ktorý bojoval proti všetkým, ktorí páchali krivdy. Podľa povesti žil Branko dávno pred Jánošíkom a bol postrachom pánov, podľa Chalupkovej koncepcie nebol zbojníkom. Branka sa snažili chytiť, ale Branko hrdinsky bojoval proti presile, iba zradou ho premohli. Vyvrcholením básne sú verše, ktorými sa Branko lúči zo životom („*Pravde žil som, krivdu bil som, verne národ môj ľúbil som.*“ – zároveň aj epitaf na Chalupkovom hrobe).

- protiturecká tematika:

Turčín Poničan – príbeh poturčenca, ktorý zajaľ v Ponikách vlastnú matku a odvliekol ju ako otrokyňu do Turecka. Matka v ňom spoznala vlastného syna. Poturčenec ju žiada, aby zostala pri ňom a pri svojom vnúci, ale matka túži po svojej vlasti, ktorá je jej drahšia ako zlato a bohatstvo, ktoré jej ponúka. Chce sa

vrátiť do vlasti a ku kresťanskej viere. („*Udeľ vám Boh, deti moje, sväté požehnanie svoje, ale túžba moja letí len ta, kde kríž z veže svieti.*“)

Boj pri Jelšave – zápas ľudových bojovníkov proti Turkom („*Čím je Boh nad nami a čím šabl'a v pästi: nebude si Turčín pánom našej vlasti.*“ „*A mesiac — ten si už nesvieti z vysoka — padli Turci, padla tá zbojnič divoká. A surmity hrajú Slovákom ku sláve: oj, bol vám to za boj, ten boj pri Jelšave.*“)

- historická tematika:

Mor ho!

- hrdinská báseň, ktorej cieľom nebolo verné zobrazenie histórie, ale vyjadrenie hlbokého vlasteneckého cítenia. Vyzdvihuje hrdosť a smelosť junákov, ich túžbu po mieri a slobode, odsudzuje násilie a zotročovanie, zdôrazňuje rovnosť človeka s človekom, národa s národom.
- dej básne je stručný, odohráva sa pri Dunaji pod Devínom. Rímsky cisár sa tu utáborí so svojim vojskom s cieľom podmaniť si Slovanov. Skupina slovenských junákov prichádza k cisárovi s posolstvom mieru. Keď cisár odmieta ich pozdrav a vyhlási, že si zotročí celý národ, skupina poslov sa vrhne na Rimanov s výkrikom Mor ho! Všetci členovia družiny padnú v boji proti presile.
- Slovenskí junáci (=kolektívny hrdina) si zvolili smrť, obetovali svoje životy za vznešené ideály a za svoju vlasť („*vd'ačne lejú svoju krv po osudnom poli: oj, veď padnúť za národ — oj, veď to nebolí!*“)
- Báseň sa končí odsúdením vrahov a výzvou do boja za slobodu („*A ty, mor ho! — hoj, mor ho! detvo môjho rodu, kto kradmou rukou siahne na tvoju slobodu; a čo i tam dušu dáš v tom boji divokom: mor ty len, a voľ nebyť, ako byť otrokom!*“)

Ján Kalinčiak (1822 Horné Záturčie – 1871 Martin)

Bol najvýznamnejším štúrovským prozaikom. Bol jedným z najbližších Štúrových priateľov. Po zranení na poľovačke ho opatroval v Modre. Založil kultúrny a literárny mesačník **Orol**. Veľký vplyv na jeho literárnu tvorbu mala jeho **matka**, ktorá pochádzala zo starého, ale schudobneného zemianskeho rodu. Bola živou kronikou zemianskych rodín celej Turčianskej stolice a synovi rozprávala o zemanoch, ich tradíciách a ľudových povestiach.

Znaky tvorby: Využíval motívy ľudových fantastických povestí a balád, ktoré zasadil do historického rámca (rôzne obdobia). Jeho prózy sa vyznačujú tajomnou, romantickou zápletkou a napínavým dramatickým dejom. Majú dobre premyslenú kompozíciu, jednoduchý a stručný štýl rozprávania.

Dielo: Písal romantické historické poviedky a historické povesti zo života slovenských zemanov. Väčšinou ide o príbehy o láske, obetavosti, vernosti a ľudských vášňach.

Púť lásky – o krásavicu Myjavy, Žofiu, majú záujem dvaja muži – Janko Černok a aga Osman. Žofia Osmana odmieta a Osman nesie Janko. Keď Osman zistí, že nezíska jej lásku, daruje obom slobodu a oblečie ich do krásnych tureckých šiat. Po ceste domov Janko oddychuje pod stromom a zaspí. Zabijú ho sedliaci, ktorí ho považujú za Turka. Žofia žiaľom zahynie.

Bratova ruka – najkrvavejšia próza slovenského romantizmu, hlavným motívom je krvná pomsta. Mikuláš Badánsky sa ožení s príslušníčkou rodiny, na ktorej musí podľa prísahy vykonať pomstu: každý rok posieľa na smrť jedného jej člena a nad posledným – svojím švagrom – sa zľutuje a odtne mu iba ruku, ktorú doma ukrýva, no nájde ju jeho žena; zločiny sú odhalené; on končí na popraviske.

Milkov hrob, Knieža liptovské, Bozkovci

Márii od Jána – báseň, reakcia na ľúbostné sklamanie z lásky k žene, ktorá neopätovala jeho city, obsah básne je však vzdialený Štúrovým ideálom, Kalinčiak povyšuje lásku k žene nad lásku k vlasti („*Pod', drahá moja, môjho do náručia, bo večných túžob ohne ma mučia; prsia už zhoria od večného bólu: však vd'ačne zhyňiem — len zhyňme spolu.*“)

Reštavrícia

- humorno-parodický román, ktorý zachytáva stoličné voľby v 19. storočí a predvolebné kortešačky (získavanie voličov). Autor podáva kritický a presvedčivý obraz zemianstva, jeho úpadok, hospodársky i morálny. Príbehy sú budované na motíve prípravy volieb, hlavná dejová línia (zápas o vicišpánstvo medzi Adamom Bešeňovským a Jánom Potockým) je prerušovaná odbočkami. V predvolebnom boji hrajú dôležitú úlohu peniaze a láska Aničky a Števkina Levického. Postavy sú zosmiešnené pomocou reči, ktorú používajú – frázy, príslovia, latinčina. V diele sú typické romantické konflikty: láska s prekážkami, prísaha, zrada.
- Adam Bešeňovský a Ján Potocký sú kandidátmi na vicišpána. Voliči prechádzajú od jedného k druhému podľa toho, kto lepšie pohostí a zaplatí. Dôležitú úlohu zohráva rodina Levických, podľa ktorej sa riadi väčšina sedliakov. Dcéra Adama Bešeňovského, Anička, a synovec Ondreja Levického, Števkina, sa majú radi. Avšak Aničku chce rodičia vydať za bohatého grófa. Adam Bešeňovský povie Števkovi, že mu ju dá za ženu, keď sa z neho stane vicišpán. Ondrej Levický tomu napomôže, všemožnými spôsobmi zabráni, aby sa Bešeňovského voliči dostali k voľbám (opijú ich, zviažu, podplatia prevozníka a colníka, aby ich nepustili ďalej) a voľby vyhráva Potocký. Potocký Levickému za túto „službu“ sľúbil, že urobí zo Števkina druhého vicišpána. Tak si môže Števkina zobrať Aničku.

SVETOVÝ ROMANTIZMUS

(1. polovica 19. storočia)

Spoločenský a historický kontext: obdobie revolúcií a nepokojov, myšlienky nacionalizmu a liberalizmu, nespokojnosť s politickými pomermi (konzervatívna politika väčšiny mocností) a z nemožnosti zmeniť spoločenské systémy a normy. Vyskytli sa aj extrémne prípady nespokojnosti ľudí a snahy urobiť radikálnu zmenu, ktoré vyústili do atentátov na najvyššie spoločenské kruhy a politických vražd.

Znaky romantizmu: rušenie klasicistických hodnôt, noriem a pravidiel – uplatňovanie tvorivej slobody umelca; oproti klasicistickému racionalizmu stojí cit, vášeň, fantázia; záujem o jednotlivca a jeho psychiku; individualizmus; subjektivismus/ autoštylizácia; sila prírody; minulosť; voľnosť verša, rýmu; jazyk obohatený ľudovou rečou a archaizmami (inšpirácia v rozprávkach, v snoch, minulosti); druhový synkretizmus (lyrizácia epiky, epizácia lyriky); boj za slobodu človeka a národa; obraz revolučnej doby; historické témy; alegorické bytosti z klasicistickej literatúry vystriedali nadprirodzené bytosti, ktoré poznáme z ľudovej slovesnosti (víla, zakliata panna, hovoriaci havran...)

Romantický hrdina: výnimočná, jedinečná, kontrastná osobnosť, často spoločenský vydedenec (vrah, lupič, zloděj, tulák), väčšinou silne idealizovaný, túži po láske, ale tá nie je naplnená, pociťuje rozpor medzi túžbou a realitou – snom a skutočnosťou, ocitá sa v neriešiteľnom konflikte s okolitým svetom (často spútané spoločenskými konvenciami), nevzdáva sa, vzdoruje autoritám i osudu východisko hľadá v úniku (do minulosti, sveta fantázie, vidieckeho prostredia a prírody, niekedy i vo vlastnej smrti), romantický hrdina býva označovaný aj ako titan, často vykoná titanský čin (obeta), často zomiera, stráca lásku, prehráva

Najpoužívanejšie žánre: balada (viď učebnica str. 55 – vývin balady!!!), román (viď učebnica str. 66 – vývin románu!!!), epos, poviedka (hororová, detektívna)

Anglická literatúra

George Gordon Byron

Childe Haroldova púť - romantický epos s autobiografickými prvkami (motív cesty – putovania)/ básnická poviedka – poéma v štyroch spevoch. Harold – moderný intelektuál, melancholik, pyšný, vášnivý, rozorvaný, sklamaný a presýtený životom, znechutený šľachtickou spoločnosťou, východisko nachádza v osobnej vzbure proti tyranii. Opisuje svoje dojmy z ciest po Európe (krajinu okolo Stredozemného mora), kde sa zúčastňoval národno-oslobodzovacích bojov (Byron ako prvý vo svetovej literatúre dokázal transformovať do poézie cestopis). V epose sú vyjadrené túžby po slobode všetkých národov. Pozn. childe = starobylý anglický titul pre mladého šľachtica, ktorý sa pripravuje na pasovanie za rytiera.

Chillonský väzeň - báseň s ideou slobody. Na hrade Chillon pri Ženevskom jazere väznia povstalec, ktorého po mnohých rokoch vyslobodia berní zväzenci, nevie si zvyknúť na slobodu a ční sa mu za väzením.

Percy Bysshe Shelley

Odpútaný Prometheus - lyrická básnická dráma. Obmenil starú antickú báň o hrdinovi (titanovi), ktorý sa vzoprel bohovi a priniesol ľuďom oheň. Básnik verí v konečné víťazstvo dobra nad zlom, báseň má byť proroctvom o nevyhnutnom páde tyranov a oslobodení ľudstva.

Mary Shelley

Frankenstein alebo moderný Prometheus - hororový román (s prvkami gotického románu) o stvorení umelého človeka. Má byť varovaním pred dôsledkami vedeckých experimentov a sebeckým zameraním moderného človeka.

Walter Scott

Ivanhoe - historický román, ktorý rozpráva príbeh statočného rytiera, odohráva sa v stredovekom Anglicku za vlády kráľa Richarda Levie srdce, v období križiackych výprav. Pozn. Scott – zakladateľ his. románu.

Waverley - román čerpajúci dej zo škótskeho povstania

Francúzska literatúra

Victor Hugo

Chrám Matky Božej v Paríži – román (má dve časti, ktoré sa delia na jednotlivé knihy s kapitolami, názvy kapitol predstavujú hlavnú myšlienku kapitoly) chronologicky zachytávajúci život rôznych spoločenských vrstiev (chudobu, mešťanov, cirkev, šľachtu) v stredovekom Paríži (v odbočeniach sa dozvedáme o predchádzajúcom živote postáv – retrospektíva). Je to príbeh osudového vzťahu ohyzdného Quasimoda, krásnej Esmeraldy, pokryteckého kňaza Frollo a povrchného Phoeba. Zvláštnosťou románu je postava Pierra Grigoirea, ktorý je prítomný v celom diele. Dej románu je vystavaný na kontrastoch. Fyzicky škaredý, ale duševne ušľachtilý zvonár chrámu, Quasimodo, tajne miluje cigánku Esmeraldu, ktorej krása a úprimnosť kontrastujú s prostredím biedy chudobných a lakomosťou, pokrytectvom vyšších vrstiev. Keď na seba Esmeralda vezme zodpovednosť za zločin, ktorý nespáchala a je zaň odsúdená na smrť, zachráni ju kňaz chrámu, Frollo, ktorý ju tiež miluje. Ona ho ale odmieta a kňaz ju vydáva bez milosti smrti.

V úvode načrtne autor inšpiráciu pre napísanie tejto knihy – pred niekoľkými rokmi našiel v Chráme Matky Božej na stene vyryté slovo ananké – osud. Neskôr sa dozvedáme, že to slovo vyryl Frollo. V diele sú využité početné rozsiahle opisy, ktorými chcel ľudom priblížiť obraz súvekeho Paríža (Paríž z vtáčej perspektívy, opis katedrály...). Týmto dielom tiež autor poukázal na ničenie a zanedbávanie gotickej architektúry.

Znaky romantizmu v tomto románe: vyhrotené city, vášne, romantická atmosféra – únos, pokus o vraždu, obeta, túžba po nedosiahnuteľnom, nešťastná láska, jedinečné historické prostredie, rôznorodosť prostredia, kontrastné spracovanie spoločenských vrstiev, démonickosť postavy (hyperbolizácia)

Bedári - rozsiahla románová skladba, ktorá zobrazuje životné osudy trestanca Jeana Valjeana. Základnou myšlienkou je zápas s nespravodlivosťou spoločenských zákonov.

Deväťdesiattri - historický román, ktorý odráža kruté politické pomery na francúzskom vidieku v dobe revolúcie

Nemecká literatúra

Bratia Grimmovci

Rozprávky bratov Grimmovcov - preslávili sa ako zberatelia nemeckých ľudových rozprávok. Zaoberali sa nemeckou ľudovou slovesnosťou a germánskou mytológiou. Medzi najznámejšie rozprávky patria: Snehulienka, Šíповá Ruženka, Červená čiapočka, Janko a Marienka..

Heinrich Heine

Kniha piesní - básnická zbierka, najznámejšia je skladba Lorelei, ktorá je inšpirovaná nemeckou povest'ou o víle, ktorá sedávala a spievala na skale pri Rýne. Svojím spevom a krásou vábila pltníkov a tí narážali na útesy a prichádzali o život.

Ruská literatúra

Alexander Sergejevič Puškin

Kapitánova dcéra – historický román, dobrodružný príbeh na pozadí dobových udalostí Pugačovovho povstania v 18. storočí (viď čitateľský denník). Dôstojník Griňov prichádza spolu s oddaným rodinným sluhom Savel'jičom do odľahlej jednotky v Belogorskej pevnosti. Na ceste k pluku sa stretne s neznámym mužom, ktorý ich v búrke zavedie do hostinca a zachráni im život. Za odmenu mu Griňov dá svoj zajačí kožuch. Jeho veľkorysosť, pre ktorú Savel'jič nemá pochopenie, sa ukáže ako veľmi dobrá vlastnosť. Pomôže mu zachrániť nielen vlastný život, ale aj život jeho vyvolenej – dcéry kapitána vojenskej pevnosti, Márie Ivanovny Mironovej. Ako sa neskôr ukáže, neznámym záchrancom bol vodca sedliackej vzbury Jemel'jan Pugačov.

Eugen Onegin – filozoficko-spoločenský a zároveň aj ľúbostný veršovaný román zobrazujúci vtedajšiu ruskú spoločnosť. Onegin je typ „zbytočného človeka“, ktorý je plný predsavzatí a úmyslov, ale nie je schopný ich uskutočniť. Nedokáže urobiť šťastným ani seba, ani iných. Onegina jeho priateľ Lenský zoznámi so svojou snúbenicou Ol'gou a jej sestrou Tatianou, ktorá sa do neho hneď zamiluje. Onegin jej vyznanie odmieta, poučá ju o zdržanlivosti. Z rozmaru začne dvoriť Ol'ge a v súboji zabije Lenského. S pocitom bezcieľnosti cestuje po Rusku a neskôr stretáva vydatú Tatianu, ktorá odmietne jeho vyznanie.

Ďalšie diela: Cigáni, Piková dáma, Boris Godunov

Michail Jurievič Lermontov

Hrdina našich čias – román zameraný na aktuálne spoločenské otázky. Pečorin, taktiež „zbytočný človek“, je spoločenským vydedencom z vlastnej vôle a márne hľadá zmysel svojej existencie. Je to rozporuplná postava, ktorá je vykresľovaná v rôznych životných situáciách (napr. vo vzťahu k nadriadenému, k svojej milej, počas súboja a pod.). Je vypočítavý, sebecký, cynický, ale zároveň energický, talentovaný, odvážny. Celým dielom preniká jeho chladný nadhľad nad skutočnosťou a trpkosť, s akou ju komentuje.

Pol'ská literatúra

Adam Mickiewicz

Pán Tadeáš – rozsiahly národný epos, načrtol v ňom veľkolepý obraz poľskej spoločnosti počas napoleonských vojen, jej zvykov, obyčajov, túžob i prehier.

Maďarská literatúra

Sándor Petöfi

Obeste kráľov – revolučná báseň

Apoštol – epická skladba, opisuje tragický osud revolucionára, končí sa atentátom na kráľa, báseň pripomína udalosti z básnikovho života, je plná dramatického napätia a vyjadruje nenávisť k tyranii

Literatúra USA

Edgar Allan Poe

- zakladateľ detektívnej a modernej hororovej prózy, vo svojich dielach dokázal skvele navodiť atmosféru hrôzy a tajomna osobitou obraznosťou a symbolickosťou. Jeho básnická tvorba ovplyvnila francúzskych symbolistov.

Havran – básnická skladba s témou smrti mladého dievčaťa Lenory. Poe tu vytvoril víziu posla smrti v podobe havrana. Smútok vyjadril pomocou opakovania verša nevermore (nikdy viac).

Vraždy na Ulici Morgue – detektívna poviedka s postavou schopného, logicky mysliaceho amatérskeho detektíva Augusta C. Dupina a jeho menej chápatelného spoločníka, ktorý je kontrastom k detektívi, ale zároveň jeho priateľom a tiež utešovateľom čitateľov, ktorí by boli z geniálneho detektíva deprimovaní.

Jama a kyvadlo – temná realita, rozum človeka je konfrontovaný s náhodami a nepravdepodobnosťou, dotýka sa nadprirodzeného. Rozprávač si v úvode vypočuje rozsudok smrti od inkvizície, omdlie a preberie sa v čiernej tme, ktorú začne skúmať. Zistí, že je priviazaný v akejsi jame a nad ním sa kýva ostré kyvadlo, ktoré pomaly klesá a približuje sa. Podarí sa mu uniknúť, ale jama sa zmení na žeravý kosoštvorec, ktorý sa splošťuje a nedáva mu inú možnosť iba buď zhorieť, alebo skočiť do jamy, ktorá je uprostred. V poslednej chvíli ho zachráni generál francúzskej armády, inkvizícia padne do rúk svojich nepriateľov.

Zánik domu Usherovcov, Čierny kocúr, Morella... – hororové poviedky

Česká literatura

Karel Jaromír Erben

Kytice – zbierka 13 básní, prevažne balád o svete a morálnych zásadách spoločnosti. Tragika balád je vždy dôsledkom narušenia odvekého prirodzeného poriadku. Najznámejšie básne z tejto zbierky sú: Svatební košile, Polednice, Vodník, Poklad, Zlatý kolovrat...

Karel Hynek Mácha

Máj – lyrickoepická báseň, ktorá obsahuje predspev, štyri spevy a dve intermezzá (ktoré neposúvajú dej, sú to vsuvky, v ktorých sa príroda a duchovia pripravujú na Vilémovu smrť). Dielo bolo jeho súčasníkmi nepochopené (kontroverzná téma, odsudzovaná, proti prúdu), autor tu rieši otázku viny, cti, trestu a ľudskej vernosti, autor sa autoštylizoval do hlavnej postavy. V básni sú kontrasty (smrť uprostred kvetu mladosti a zároveň uprostred májovej prírody a rozvíjajúcej sa lásky). Hlavná postava Vilém je typickým romantickým hrdinom (vydedenec, ktorého otec ako malého chlapca vyženie z domu a on sa stane vodcom lúpežníkov), pomstí sa nepoznanému otcovi za zvedenie jeho milej Jarmily a ako otcovrah je odsúdený na smrť. Keď sa to dozvie Jarmila, zo žiaľu skočí do jazera. Noc pred popravou je naplnená Vilémovými (a zároveň básnikovými) filozofickými úvahami o ľudskom živote a smrti. Svoj život a osud stavia do kontrastu s prírodou (mraky – väzenie). Samotný príbeh lyrickoepickej skladby je veľmi jednoduchý, iba načrtnutý. 1. spev – motív lásky, májová príroda, tragédia; 2. spev – poprava Viléma, opisy prírody; 3. spev – filozofické úvahy o zmysle života, vyznanie rodnej zemi, spomienky na detstvo; 4. spev – básnikovo stotožnenie s hrdinom.

Z hľadiska výrazových prostriedkov je v básni využité obrovské množstvo básnických prostriedkov, pr. oxymorá (bledý tieň, mŕtvej milenky cit, jasne bledá – blede jasná), zvukomaľba, apostrofy (oslovenia neživých vecí), erotické a mystické motívy, opakujúci sa refrén, symbolika farieb (biela plachta, zlatá ruža na nebi, ružové zlato), kontrasty, hra svetla a tmy, temnoty a farebnosti

Cikáni – román popisujúci život na okraji spoločnosti, základom je rozpor sna a skutočnosti, prvýkrát sa tu objavuje motív otcovraždy

Božena Němcová

Babička – poviedka, ktorá čerpá zo spomienok na jej babičku, zachytáva jeden rok vidieckeho života so všetkými povinnosťami a radosťami, dej nemá súvislú dejovú líniu, ide len o zachytenie jednotlivých obrazov. Babička je idealizovanou postavou, ktorá stelesňuje životodarnú silu ľudu, harmonickú osobnosť a večný ideál ľudstva. Němcová čerpá zo svojho vlastného života.

V zámku a v podzámčí – konfrontácia života pánov a ľudí žijúcich v podhradí

SLOVENSKÝ POSTROMANTIZMUS

(50. – 60/ 70. roky 19. storočia)

Spoločenský a historický kontext: po revolúcii Bachov absolutizmus (silná centralizácia, násilné ponemčovanie, cenzúra tlače, prenasledovanie vlastencov...), nemčina ako úradný jazyk, E. Štúr a J. M. Hurban boli pod policajným dozorom. Neskôr aj pád Bachovho absolutizmu, prijatie Októbrového diplomu (sľub panovníka vyhovieť požiadavkám jednotlivých krajín v rámci ich historických nárokov), uvoľnenie režimu, maďarčina ako úradný jazyk, reforma Štúrovej slovenčiny M. Hattalom (1852 – Krátka mluvnica slovenská), 1861 – Memorandové zhromaždenie, v ktorom boli zosnované podmienky, napr. uznanie slovenského národa, slovenského jazyka, žiadosť o samosprávu slovenského národa pod názvom Hornouhorské slovenské Okolie, slovenčina tu mala byť úradným jazykom. Zo všetkých požiadaviek sa splnila len malá časť: vznikli tri slovenské gymnáziá (v Martine, Revúcej a Kláštore pod Znievom) a bola založená Matica slovenská (1863, jej predsedom bol katolícky biskup Štefan Moyzes a podpredsedom evanjelický cirkevný hodnostár Karol Kuzmány). V roku 1861 začal vychádzať politický časopis Pešťbudínske vedomosti, ktoré redigoval Janko Francisci – Rimavský. V roku 1874 boli slovenské gymnáziá zatvorené a v roku 1875 aj Matica slovenská, nastalo obdobie otvorenej maďarizácie, literárny život prechádzal hlbokou krízou, nastáva obdobie stagnácie.

Znaky literatúry po roku 1848: odklon od ľudovej slovesnosti, vznikajú krátke útvary (poviedky, novely, anekdoty), ktoré čerpajú zo súčasnosti a využívajú humor a satiru na kritiku odnárodňovania, obsahujú aj romantické aj realistické prvky, veľký rozvoj drámy

Jonáš Záborský

- pochádzal z chudobnej zemianskej rodiny, vyštudoval evanjelickú teológiu, ale potom prestúpil na katolícku vieru, začínal ako klasicistický básnik poéziou písanou v češtine – ako jej stúpenec sa postavil proti Štúrovej slovenčine (nepriatelia, existovali medzi nimi aj škriepky ohľadom tvorby a v názoroch na úlohu zemianstva v národnom hnutí). Zo začiatku písal podľa antických vzorov bájk, ód, epigramy. Neskôr sa začal venovať dráme. Napísal viac ako 20 historických veršovaných drám, ale písal aj veselohry a frašky. Realizmus sa v jeho tvorbe naplno odrazil – uplatňoval kritický, ironický, satirický pohľad na skutočnosť. Záborského pokrokové názory boli v rozpore s konzervatívnou ideológiou matičných rokov. Charakteristickým znakom jeho diel bola progresívnosť, racionálnosť a myšlienková pribojnosť. Písal poéziu, prózu i drámu.

Žehry – táto zbierka básní vyvolala rozsiahlu polemiku, ktorú štúrovci odsúdili ako prejav oneskoreného klasicizmu (v Hurbanových Slovenských pohľadoch).

Dva dni v Chujave – poviedka, satira na zemianstvo a byrokráciu, základný kompozičný princíp je kontrast – dvojobraz reality a ideálu. Má dve časti: Deň škaredý (Autobiografická časť, v ktorej je vzdelaný kňaz potrestaný za svoje presvedčenie a vyhostený na odľahlú dedinu. Tu vidí bezcieľnosť živoriaceho ľudu, ktorý hľadá útechu v alkohole – skúsenosť na biednej fare v Župčanoc, kde pôsobil ako farár. V jeden deň sa stanú všetky pohromy v obci: úradníci z mesta prídu vyberať poplatky, krčmári a statkári zdierajú ľud svojimi požiadavkami.) a Deň pekný (Má utopický charakter. Zobrazuje Chujavu usmiatu, radostnú a spokojnú. Do Chujavy príde farár, ľudomil Rastic, ktorý sa spojí s miestnym úradníkom, advokátom a učiteľom, zriadi školu, spoločnú sýpku a požičovňu obilia).

Panslavistický farár – autobiografické črty – spracoval vlastné životné osudy a trpké sklamanie

Faustiáda – zosmiešňovanie sociálnych a politických pomerov v Uhorsku, kocúrkovskú obmedzenosť i svoju vlastnú situáciu

Bájk – veršované, majú didakticko-kritický charakter, napr. Medveď a líška, Zajac a líška, Pes a vlci...

Posledné dni Veľkej Moravy, Bitka pri Rozhanovciach, Batorička – historické drámy

Lžidimitrijády – historické drámy zaoberajúce sa dejinami Ruska

Najdúch – veselohra, satira na slovenské zemianstvo a jeho mravný úpadok. Zápletku tvoria problémy okolo nemanželského dieťaťa mladého statkára Kobozyho a špekulácie okolo výhodnej ženby i výhry vo voľbách.

Ján Palárik

Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch – Palárik tu vyslovil svoje demokratické názory na vzťahy medzi Slovákmi a Maďarmi. Jeho cieľom bolo poukázať na potrebu tolerancie a zmierenia medzi oboma národmi. Odsudzuje odrodilstvo, ale zároveň hovorí, že si treba vážiť aj príslušníkov iných národov. Ústrednou témou hry je boj proti odrodilstvu, oslava vlastenectva a úcta k rodnému jazyku. Palárik tu využil dvojité zámery počas obžiniek (slávnosti pri ukončení žatvy), z čoho vzniká množstvo humorných situácií a komických zápletiok. (obsah vid' čitateľský denník!)

Inkognito – veselohra, v ktorej podáva Palárik obraz kocúrkovských pomerov na slovenskom vidieku koncom 50. rokov. vysmieva sa malomeštiactvu, jeho chybám, jeho opičeniu sa po vyšších vrstvách, honbe za bohatstvom

Drotár – veselohra z veľkomestského prostredia, je obžalobou spoločenského poriadku, ktorý núti chudobný slovenský ľud opúšťať svoj rodný kraj

Gustáv Kazimír Zechenter – Laskomerský

- písal poviedky, humoresky, fejtóny, anekdoty a využíval v nich situačnú komiku, iróniu, sebaíroniu, paradoxy. Neskôr sa venoval dokumentárnej a cestopisnej tvorbe, v dielach sú prítomné botanické výrazy a znalosti z medicíny (reprezentujú realizmus).

Zozbierané žarty a rozmary – humoresky s autobiografickým charakterom, spracúva humorné zážitky z lekárskej praxe, nechce len pobaviť, ale aj poučiť.

Lipovianska maša – Anička Dymáková je vnučkou majiteľa huty. Uchádza sa o ňu Ravasy, ktorý sa rozhodne napriek Aničkinmu odmietnutiu odstrániť jej milého Janka Dubca tak, že podpáli podpory mostíka, po ktorom by mal ísť ponad priepasť. Spadne však čipkársky obchodník. Ravasy zbadá svoj omyl a vrazí mu do srdca ukradnutý Jankov nôž. Sám spadne do pasce na medveď. Medzitým napadne starého Dymáka medveď a na pomoc mu priskočí Janko a medveďa zabije. Žandári odvedú Janka ako vraha čipkára. Až na druhý deň nájdu v lese Ravasyho, ktorý sa v posledných minútach svojho života priznáva k vražde čipkára. Príbeh sa končí svadbou. (pozn. Lipovianska maša – huta, závod na výrobu kovov z rúd)

Ľudovít Kubáni

- písal poéziu, prózu i drámu, jeho tvorba má romantický charakter, ale jeho lyrický subjekt je poznačený rezignáciou a dezilúziou

Mendík – zahŕňa súbežné tragikomické príbehy: 1. príbeh lásky učiteľovej dcéry Sidónie ku kaplánovi Trnovskému a jej mienený vydaj za primitívneho, ale bohatého mäsiara Volovca 2. príbeh mendíka (rechterského pomocníka), ktorý trpí vrtochmi rehtora a jeho panovačnej manželky a náhodou zabráni sobášu Sidónie a Volovca, keď ho odhalí ako zlodeja v dome nevesty.

Valgatha – nedokončený historický román z obdobia 15. storočia, keď na Slovensku bojovali Jiskrove vojská proti Huňadiho uhorským vojskám. Hlavnou postavou je rytier Valgatha, otec Milice, ktorá sa stáva nástrojom na zmierenie Jiskru a Huňadiho.

Cvičenie 1

- Určte, či podčiarknuté časti viet sú prístavky (môžu sa vynechať z viet bez toho, aby veta stratila zmysel) alebo tesné prívlastky (ich vynechaním by vety stratili zmysel, resp. vznikli by nepravdivé výroky) a podľa toho doplňte čiarky do tých viet, v ktorých podčiarknuté časti sú iba prístavkom.

Dom postavený na piesku sa ľahko zrúti. Prídavné mená odvodené príponou -ový vždy vyjadrujú vzťah, nie vlastnosť. Peter Balko, žiak 2. B triedy, vyhral recitačnú súťaž. Ľudia chorí na kožné choroby sa nesmú kúpať v spoločných bazénoch. Prvú cenu trojdňovú rekreáciu vyhralo družstvo z Košíc. Článok napísaný s chybami nemá nijakú hodnotu. Tmava, kedysi kráľovské mesto, mala v našich dejinách významnú úlohu. Jozef Kroner nezabudnuteľný komik, zomrel v roku 1998. Nezabudnuteľný komik Jozef Kroner zomrel v roku 1998. Všetky podstatné mená mužského rodu zakončené na mäkkú spoluhlásku patria k vzoru stroj.

Cvičenie 2

- Doplňte do viet čiarky (30).

Dôkladné expertízy, ktoré dal urobiť, ukázali, že je to nápoj veľmi zdravý. Povedal, že ak bude vhodné počasie, pôjdeme na výlet. Z niektorých bylín, ako z mäty, harmančeka, ľubovníka, sa varí čaj. Z takých bylín ako mäta, harmanček, ľubovník sa varí čaj. Je vyššia než jej matka. Je vyššia než bola jej matka. Počíta ako maturant. Počíta tak dobre, ako keby mal maturu. Všetky ovocné stromy, jablone, hrušky, marhule, sme ošetrili hneď na jar. Prvý tlačiar, ktorý začal používať všetky interpunkčné znamienka, bol Talian A. Manutius. Ako je možné, že tak náhle vpadla do jeho života? Včera, pred večerom, ako šiel na železničnú stanicu, ani nevedel, že žije. Bože, čo len robia, myslím som si. Dobrým autorom je ten, kto si vie predstaviť toho, pre koho píše a komu je jasný cieľ písania. Aby sa zrýchlilo čítanie, treba sa naučiť čítať očami, lebo rečové ústroje sú brzdou pri čítaní – nestacia sa pohybovať tak rýchlo ako oči.

Cvičenie 3

- Doplňte do viet čiarky (28).

V každej knihe je uvedený akýsi rodný list nazývaný tiráž. V tiráži je meno autora, redaktora, prípadne recenzenta, okrem toho sú tu uvedené aj údaje o tom koľko exemplárov sa vytlačilo, kedy kniha vyšla, koľkokrát ju už vydali názov vydavateľstva, tlačiarne atď. Tieto údaje ako prvé zorientujú záujemcu. Z nich vyčíta či ide o knihu vedeckú alebo populárnu, staršiu alebo novú atď. Okrem tiráže veľmi veľa napovie zaradenie do edície, obsah úvod doslov a text na záložke. Kvôli orientácii je užitočné, ak si záujemca vyberie z obsahu aspoň jeden úsek a letmo ho prečíta. Z úvodu a záveru sa dá zistiť, či autor pred seba postavil prípadne komu knihu adresuje. Raz ktosi povedal, že najlepšou metódou ako šetriť peniaze je keď človek nekupuje veci, ktoré by chcel mať, ale iba veci, ktoré musí mať. V rovnakej miere táto múdra rada platí aj pre šetrenie času pri čítaní. V knihe alebo v článku sa čitateľ usiluje vystihnúť čo mu prináša nové. Sám potom pri čítaní musí spájať nové vedomosti s tými, ktoré už mal, a zároveň zaujímať vlastný postoj k tomu, čo sa dozvedá. Taký postup je unavujúci, náročný, ale jedine užitočný a úspešný.

Cvičenia na písanie čiarok I

Cvičenie 1

- Doplňte čiarky (6).

Myšlienku bodového písma rozvinul a do podoby dnešného slepeckého písma spracoval Louis Braille. Braille stratil zrak ako trojročné dieťa. Abecedu zostavil ako šestnásťročný žiak parížskeho ústavu pre nevidomých. Braillova abeceda sa používa v mnohých jazykoch, napr. v angličtine, ruštine, nemčine, esperante atď. Braillovo písmo sa používa aj na zapisovanie písmen aj na zapisovanie nôt. Noty sa nepíšu do päťlinkovej osnovy, ale do riadka tak ako obyčajné písmo.

Cvičenie 2

- Doplňte čiarky (17).

Človek často nevie, ako by mal vhodne vyjadriť svoje myšlienky, a preto si často pomáha prirovnaniami. Prirovnávanie ako nepriame a opisné pomenúvanie existuje vo všetkých jazykoch. Obrovské množstvo prirovnaní sa používa v prísloviach, porekadiach, rozprávkach, t. j. v ľudovej slovesnosti. Prirovnanie povie viac ako jediné slovo a predsa tiež trochu zjednoduší. S prirovnaním je to rovnako ako s príkladom: približuje, ale za cenu zjednodušenia. Jazyk pozná bohatú škálu prirovnávacích prostriedkov, napr. spojky ako ani akoby atď. Najčastejšie sa používa spojka ako, napr.: je tu тихо ako v hrobe, je usilovný ako včelička, leje ako z krhly a podobne. V básni aj v próze sa autori snažia používať účinnejšie zvláštne prirovnania ako napr. dvere sa otvorili ako bezzubé ústa, svetlo žlté ako zlé zviera. Od prirovnania sa voľne prechádza k metafore, t. j. k obraznému pomenovaniu. Metafora sa niekedy hodnotí ako zhustené, skrátené prirovnanie.

SVETOVÝ REALIZMUS (2. polovica 19. storočia)

Spoločenský a historický kontext: priemyselná revolúcia, rozvoj prírodných a technických vied, objavy a vynálezy (Darwinova evolučná teória, Pasteurove objavy, vynález dynama, rozvoj železníc, pomerne stabilné obdobie bez veľkých vojen)

Znaky literatúry: vplyv filozofie pozitivismu (objektívne poznanie skutočnosti), odraz rozvoja prírodných a technických vied, komplexné a objektívne zachytenie skutočnosti, témy súčasného života, každodenný život, pozornosť obrátená na konkrétneho, obyčajného človeka, človek ako produkt prostredia, postavy reprezentujúce svoju spoločenskú vrstvu, typizácia, vývin charakteru postavy v priebehu deja, odraz prehlbovania sociálnych rozdielov, častá satira a irónia, tabuizované témy, prevaha neveršovanej epiky (prózy), najmä romány a poviedky.

Vývin románu: starovek – hrdinský epos, stredovek – rytiersky román/ epos, renesancia – pikareskný román, barok – dobrodružný a cestopisný román, klasicizmus – výchovný román, romantizmus – historický román, **realizmus – sociálny, spoločenský a psychologický román**

Anglická literatúra

Charles Dickens

Oliver Twist

- román z londýnskeho prostredia kritizujúci zaostalosť vtedajšej spoločnosti v sociálnych otázkach a problematike výchovy detí. Hlavný hrdina je obyčajný človek – sirota, zobrazený je všedný svet s jeho problémami, námet príbehu je z vtedajšej doby, autor vniesol do diela aj nádeje humoru. Autor neodsudzuje postavy za ich prehrešky, pripisuje ich na vrub spoločnosti. Nesympatizuje ani s jednou stranou, sám seba nazýva iba pozorovateľom.

Ďalšie diela: Kronika klubu Pickwickovcov (humoristický román sledujúci udalosti a príhody členov klubu, ktorí cestujú po Anglicku. Pickwick je typ dobráka, rojka, ktorý chce naprávať krivdy), Vianočné knihy: Vianočná koleda

Sestry Brontëové

Charlotte Brontëová

Jana Eyrová - je román vo forme ja-rozprávania. Hlavou hrdinkou je malá, nie práve krásna, ale inteligentná a čestná anglická sirota. Dej románu prechádza piatimi rôznymi obdobiami: Janino detstvo v dome Gateshead, kde jej život strpčujú teta a jej rozmazané deti; jej pobyt a vzdelávanie v Lowoodskej dievčenskej škole (škola pre chudobné dievčatá a siroty), kde získava priateľov, ale trpí nedostatkom - stravy alebo príjemného prostredia; jej pôsobenie ako opatrovateľky v sídle Thornfield Hall, kde sa zamiluje do svojho zamestnávateľa a majiteľa domu Edwarda Rochesteru; obdobie strávené s rodinou v Moor House a Mortone, kde ju jej chladný bratranec – kňaz požiada o ruku; a jej opätovné stretnutie a manželstvo s milovaným Rochesterom. Čiastočne autobiografický román je plný spoločenskej kritiky a pochmúrnych prvkov.

Emily Brontëová

Búrlivé výšiny – román zobrazujúci vzťahy medzi ľuďmi na anglickom vidieku, zameriava sa na vážne etické problémy

Francúzska literatúra

Honoré de Balzac

Otec Goriot

- tento román patrí do románového cyklu Ľudská komédia, odohráva sa v roku 1819 v parížskom penzióne pani Vauquerovej, ktorý symbolizuje rozvrstvenie súdobej francúzskej spoločnosti, predstavuje kritiku spoločnosti, v ktorej nie je miesto pre cit a poctivosť, ľudské vzťahy a hodnoty sú prepočítavané na peniaze
- Goriot je na mizine, je citovo a finančne zneužívaný svojimi dcérami (Anastáziou a Delfínou), ktorým venoval celý majetok, aby sa udržali vo vyšších kruhoch. Schudobnený študent práva Rastignac sa snaží preniknúť do lepšej spoločnosti. Jeho pokusiteľom je trestanec Vautrin. V závere románu Goriot umiera opustený všetkými okrem Rastignaca. (vedieť obsah, znaky realizmu)

- román sa skladá zo štyroch kapitol, dodržiava chronologickú kompozíciu (ale o minulosti sa dozvedáme retrospektívnymi pohľadmi).

Ďalšie diela: **Ludská komédia** (má tri časti, obsahuje cez 90 dokončených diel a takmer 80 náčrtov, vystupuje tu vyše 2200 postáv, niektoré migrujú z diela do diela) - Otec Goriot, Sesternica Beta, Lesk a bieda kurtizán, Šagrénova koža a iné

Gustave Flaubert

Pani Bovaryová

- spoločensko-psychologický román, je kritikou toho, že plnohodnotný život môžu žiť len ľudia z vyššej vrstvy, autor sa zaoberá problémom sobáša bez lásky, snaží sa o objektívny popis spoločenských bariér a rozdielov medzi jednotlivými spoločenskými vrstvami. Hlavnou myšlienkou je: kam až môže človeka doviest' nenaplnenie jeho ideálov. Román je napísaný podľa skutočnej udalosti.
- hlavná hrdinka Emma nenachádza v obyčajnom manželstve s vidieckym lekárom Charlesom uspokojenie. Hľadá skutočnú lásku a vášeň, túži po vzrušujúcom citovom živote. Prežíva ľúbostné dobrodružstvá s dvomi mužmi, Rudolfom a Léonom, ktorých finančne vydržiava. Peňažná tieseň ju ťahá k úžerníkovi. Jej ilúzie sa rozprúhli, nenašla východisko z ľúbostných dobrodružstiev a finančných problémov, preto svoj život ukončuje samovraždou

Émile Zola

- predstaviteľ naturalizmu (metóda umeleckého stvárnenia skutočnosti, ktorá vychádza z filozofie pozitivizmu a prírodovedného darwinizmu, opisoval temné stránky života, diela obsahujú drastické a kruté scény)

Nana – román z parížskeho prostredia v 19. storočí, ktorý vykresľuje mravy vtedajšej spoločnosti. Hlavnou hrdinkou je síce nie dobrá, ale krásna herečka, ktorá si svojou krásou podmaní mužov Paríža. Návštevy milencov si rozvrhne tak, aby sa nestretli má na nich stále nové požiadavky a doháňa ich k šílenstvu. Jej syn zomiera na kiahne a Nana sa dozvedá, že zomrel aj jeden z jej milencov. Dáva svoj majetok do dražby a odchádza z Paríža. Na Nanu všetci zabúdajú, ale Nana sa vráti späť a zomiera tiež na kiahne.

Tereza Raquinová – román, ktorý tematizuje neuspokojivé manželstvo Terezy, ktorá si nájde milenca. Spolu s ním zabijú Terezinho manžela, aby mohli byť spolu, avšak výčitky z tohto činu im nedovolia svoju lásku naplniť. Nakoniec spoločne vypijú jed a ukončia svoje trápenie.

Ďalšie diela: Brucho Paríža, Zabijak, Ľudská beštia

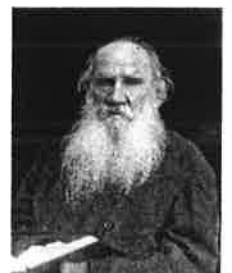
Ruská literatúra

Lev Nikolajevič Tolstoj

Anna Kareninová

- spoločenský román z prostredia ruskej šľachty v 2. polovici 19. storočia, má paralelnú kompozíciu (dielo s dvomi alebo viacerými samostatnými dejovými líniami), spája osudy desiatok postáv, ale pozornosť sústreďuje na hlavnú hrdinku, na lásku v rodine: manželskú, partnerskú, materinskú, mileneckú. Okrem psychologickéj analýzy citových stavov ženy tu nájdeme obraz Ruska so všetkými protikladmi a zachytáva tiež rozmach železničnej dopravy
- hrdinka románu má muža, ktorého si váži, je hmotne zabezpečená a má dôstojné miesto v spoločnosti. Napriek tomu dá prednosť láske a pravde a prichádza tak o jediné, na čom jej záležalo – o možnosť žiť so svojim synom. Verejne priznaný nemanželský vzťah by poškodil aj budúcnosť dieťaťa, preto otec nedovolí, aby v spoločnosti morálne degradovaná žena vychovávala dieťa. Zranená a odmietnutá šľachtickou spoločnosťou končí život samovraždou pod kolesami vlaku. (pozrieť si film s K. Knightley, vedieť znaky realizmu)

Ďalšie diela: Vojna a mier, Sevastopol'ské poviedky

Fiodor Michajlovič Dostojevskij

- zapojil sa do politickej aktivity v hnutí utopického socializmu a bol odsúdený na trest smrti, avšak v deň popravy bol omilostený a poslaný na nútené práce na Sibír, čo vo veľkej miere neskôr ovplyvnilo jeho tvorbu, ale napriek tomu nestratil vieru v človeka, ale stratil vieru v lepšie usporiadanie spoločnosti

Zločin a trest

- psychologický román o ľudskom svedomí, zameriava sa na duševnú katastrofu a zmätok v ľudskej psychike, hlavný hrdina spoznáva, že falošná cesta za šťastím nevedie k oslobodeniu osobnosti, ale k jej rozpadu, je tu často využitý vnútorný monológ, ktorým autor zachytáva rozpoltenosť ľudskej duše (naznačené aj menom hlavnej postavy), postava vo svojom myslenom prehovore prezentuje citové zážitky a vlastné myšlienkové pochody, adresuje ich sama sebe, nekomunikuje s inou postavou. Prichádza k záveru, že je eticky možné, zdôvodniteľné a ospravedlniteľné konať zlo, pokiaľ vedie k väčšiemu dobru. V rámci overovania svojej vedeckej hypotézy spácha zločin, presviedča sa: „Nezabil som človeka, ale princíp“, ale hrdina prežíva ťažkú psychickú krízu a zle znáša bremeno svojho činu.
- román je príbehom chudobného petrohradského študenta Raskolnikova, ktorý spáchal lúpežnú vraždu, je z nej však obžalovaný nevinný človek. Raskolnikov zabil starú bezcitnú úžerníčku a jej sestru. Zahladil stopy zločinu, ale nemohol sa zbaviť pocitu viny, strachu a neistoty. Nastala u neho duševná kríza, zhoršil sa mu zdravotný stav, ale autor mu neposkytol pokánie. Zoznámil sa s prostitútkou Soňou, na radu ktorej sa k zločinu priznal. Bol odsúdený na osem rokov nútených prác a na Sibír ho sprevádzala aj Soňa. (vedieť znaky realizmu)

Dalšie diela: Bratia Karamazovci, Idiot

Nikolaj Vasilievič Gogol'

- snažil sa zachytávať verný obraz ruskej spoločnosti, zobrazoval otrasnú biedu ruskej dediny, despotizmus feudálov, úplatnosť úradníkov, uplatňoval psychologickú analýzu a snahu o objektívne videnie sociálnych konfliktov

Revízor – hlavná postava, petrohradský úradník Chlestakov, je omylom považovaný za revízora, ktorého príchod do malého mestečka bol vopred avizovaný. Starosta a ďalší predstavitelia mesta sa boja, že bude odhalená ich úplatkárska prax a neplnenie si povinností, a preto Chlestakova úctivo hostia. Tomu sa situácia náramne hodí, predstiera, že je revízor, votrie sa do ich rodín, nechá sa podplácať a pod. Po Chlestakovom odchode prichádza skutočný revízor, hra končí scénou zdesených predstaviteľov mesta.

Mŕtve duše – statkár Čičikov zbohatne skupovaním „mŕtvych duší“ otrokov, aby mu vlastníctvo dopomohlo k rôznym finančným špekuláciám. (vedieť obsah)

Anton Pavlovič Čechov

- napísal okolo päťsto poviedok, päť drám a niekoľko jednoaktoviek, vytvoril typ zbytočného človeka (ktorý svojím životom prechádza naprázdno, nevyužíva svoje nadanie na nič užitočné, oddáva sa myšlienkam o tom, čo by bolo, keby...)

Ujo Váša – divadelná hra, ktorá sa odohráva na vidieckom statku. Prichádza sem profesor Serebriakov so svojou ženou Jelenou. Na statku hospodári Ivan Vojnickij (ujo Váša – brat profesorovej prvej ženy) a profesorova dcéra z prvého manželstva Soňa. Obaja boli presvedčení, že profesor je veľkým človekom, ale zisťujú, že je duchovne prázdny egoista. Váša vytriezvie z ilúzií a ocitá sa v duševnej kríze. Jelena je krásna a dokonale „čechovovsky“ zbytočná. Je dobrá, priateľská, vzdelaná, hudobne nadaná, ale nevie svoje danosti využiť. Myslela si, že profesora ľúbi, ale zmýlila sa, jej život sa stráca v toku bezcieľných dní. Profesor sa rozhodne predať rodinný majetok, ktorý mu celý nepatrí. Váša na neho vystrelí a následne chce spáchať samovraždu. Zabráni mu v tom lekár. Ten neskôr odchádza s Jelenou a Váša a Soňa ostávajú, aby ďalej pracovali pre profesora. Situácia je tam, kde bola predtým.

Dalšie diela: Višňový sad, Chameleón, Tri sestry

Americká literatúra

Mark Twain

Dobrodružstvá Toma Sawyera

Dobrodružstvá Huckleberryho Finna

- romány s detskými hrdinami, do ktorých sa premietajú autorove zážitky z detstva i kritický pohľad na vtedajšiu Ameriku. Kritizoval otrokárstvo, pokrytectvo, ľudskú honbu za peniazmi, využíva hovorový jazyk a „bolestivý humor“

Premeny realizmu (koniec 19. st. a začiatok 20. storočia)

Spoločenský a historický kontext: rozvoj vedy, techniky a nových technológií, napr. teória relativity Alberta Einsteina, objavenie penicilínu Alexandrom Flemingom, vedecko-technická revolúcia (elektromotory, elektrifikácia, automatizácia) – zvýšenie životného tempa a efektivity práce, rozrastanie miest, industriálne zóny, robotnícke obytné oblasti, rozvoj železničnej, lodnej neskôr i leteckej dopravy, kapitalizmus, kontakt so zámorím, názorová rôznorodosť (liberalizmus, konzervativizmus, imperializmus, socializmus, komunizmus, nacionalizmus), boj o práva (sufražetky, robotnícke organizácie), v stredoeurópskom kontexte stále formovanie národov na pozadí maďarizácie v Uhorsku, vystaňovalectvo..

Filozofický kontext: **Arthur Schopenhauer** (voluntarizmus – hybná sila všetkých živých bytostí je inštinktívna vôľa k životu, ktorá smeruje do prázdna a nemá zmysel) – dielo **Svet ako vôľa a predstava**, **Friedrich Nietzsche** (nihilizmus – viera v nič, ničotu) – dielo **Tak vravel Zarathustra**, vytvoril ideu nadčloveka (človek je výsledkom evolúcie, nadčlovek produktom ľudskej aktivity), najvyššou hodnotou je život – od vôle k životu až po vôľu k moci.

Premeny realizmu v slovenskej literatúre

Ladislav Nádaši-Jége

- predstaviteľ naturalizmu (znaky: snaha o vedecký obraz skutočnosti, detailná analýza nepríjemných stránok života, prevaha postáv z nízkych sociálnych vrstiev, jedinečnosť postáv – orientácia na negatívne vlastnosti, človek ako súčasť prírody, ktorý je determinovaný dedičnosťou, rasou, pôvodom, prostredím, autor podáva hodnotiaci, nezaujatý postoj)

Cesta životom – román s biografickými prvkami, v ktorom vyjadruje skeptický pohľad na spoločnosť na konci monarchie, pred vznikom Československej republiky. *Hlavnou postavou je Jozef Svoreň – negatívna postava, je zbabělý, má strach, hlási sa k Slovákom i Maďarom, bojí sa zaujať stanovisko, v jeho správaní víťazí túžba po osobnom prospechu.*

Adam Šangala, Alina Orságová, Jaríkovský kostol – viď medzivojnová literatúra

Janko Jesenský

- jeho tvorba má parodicko-sarkastický charakter, v jeho dielach nájdeme aj realistické aj modernistické črty, bol vynikajúcim pozorovateľom a vtipným kritikom svojej doby, pomocou irónie, humoru a satiry odhaľuje a zosmiešňuje chyby a nedostatky malomešťanov i najvyšších predstaviteľov spoločenských a politických kruhov.

Poezia: spočiatku písal básne s ľúbostnou tematikou, neskôr sa zameriaval na satirickú a politickú lyriku, napísal básnické zbierky **Verše**, **Verše II**, **Zo zajatia**, **Proti noci**, **Na zlobu dňa I, II**, **Čierne dni...**

Próza: **Malomestské rozprávky** – knižná zbierka, obsahuje desať próz, ktorých základným prvkom je kontrast, ktorý ústi do paradoxu, ústrednou témou je život v malom meste, kriticky si všíma pomery v tej dobe

Pani Rafiková – patrí k najznámejším prózam, zosmiešňuje tu typ klebetnej a arogantnej malomešťačky, využíva tu okrem humoru a satiry i karikatúru a hyperbolu

Demokrati – spoločenský román (realistické prvky: reálne zobrazenie udalostí, vlastné skúsenosti z politickej kariéry, autobiografické črty, satira, modernistické prvky: symbolika, autorské komentovanie reality, sentimentálne ukončenie príbehu, kontrasty, hyperboly), má dve časti: 1. časť: *Hlavná postava Ján Landík, komisár okresného úradu, zakladá s mäsiarom Tolkošom spolok Rovnosť. Mäsiarovi sa páči slúžka Hana, ale pre rozdielne sociálne postavenie má problém ju osloviť. Landík predstavuje mravnú silu, ukáže mu, že je schopný odprevádzať chudobné dievča napriek verejnej mienke. Začne sa s Hanou stretávať a zapáči sa mu. Mäsiar žiarli a vypisuje listy Landíkovi šefovi a Landíkovej matke. Jeho matka ho pošle na vidiek, aby na Hanu zabudol. Šéf ho nechá preložiť do veľkomesta.* 2. časť: *Landík sa vo veľkomeste stretáva s rodinou Petrovičovcov, ktorí predstavujú buržoáznú vrstvu, na živote ktorej poukazuje na mnohé negatívne javy, ako egoizmus, materializmus, karierizmus, korupciu a pod. Dej je popretkávaný výjavmi z práce úradníkov a politikov. Dej románu končí stretnutím Landíka s Hanou a ich sobášom. Ich vzťah autor uľahčil v závere tým, že odhalil panský pôvod slúžky, ukázalo sa, že bola nemanželskou dcérou statkára.*

Milo Urban

Staroba – psychologická novela, ktorá obsahuje už aj modernistické prvky – ponor do psychiky človeka a využitie lyrizujúcich prvkov v próze. *Hlavná postava Pavol Duchaj je postarší dedinský muž, ktorý si pomaly uvedomuje, že starne. Najprv sa snaží ignorovať strácajúcu sa silu, ale keď zistí, že nevládze vyjsť za kopec ku kamarátovi, poprosí ho, aby mu vyrobil palicu, o ktorú by sa mohol opierať. Dedinčania ho uvidia s palicou a začnú ho pokladať za starého a vylúčia ho z dedinských aktivít. Pavol žije v dome so synom a nevestou, má pocit, že je tu navyše. Syn a manželka už plánujú, ako budú žiť, keď dom zdedia, hoci je Pavol ešte nažive. Novela končí jeho smrťou.*

Živý bič, Jašek Kutliak spod Bučinky, Za vyšným mlynom – viď medzivojnová literatúra

<p>J. Jesenský - Fugaru ja lacnú mám... (Verše)</p> <p>Fugaru ja lacnú mám, do nej srdca piesne dujem, o dievčati ďalekom fugarujem, fugarujem.</p> <p>Povznášali žltú raž, steblá citov v snopky snujem, o tých vlasoch ďalekých fugarujem, fugarujem.</p> <p>Zora nebo sfarbila, kedyže ja namaľujem líca, čo sú ďaleko a o ktorých fugarujem?</p> <p>Podvečerný zvoní zvon, vrať, — a ja nepočujem ústa, čo sú ďaleko a o ktorých fugarujem?</p> <p>Nebo hviezdy zblýšťalo, predsa hviezdy vyhľadujem, o tých očiach ďalekých fugarujem, fugarujem.</p> <p>Padla rosa na trávu, tvár si slzou oplakujem, o tých rukách ďalekých fugarujem, fugarujem.</p> <p>Kedy miesto fujary tvoje líca pocelujem, v náruč vezmem pieseň, čo fugarujem, fugarujem?</p>	<p>J. Jesenský - Chryzantémy (Zo zajatia)</p> <p>Deň za dňom letí. Týždne uplynú. Noc tichá, studená, vprav, šepniže mi: či jeseň skrýva šťastnú hodinu, čo povedie do drahej, rodnej zemi,</p> <p>kde vidím i ja, jak sa rozvinú v strapaté biele hlávky chryzantémy, a jednu z nich, ich dušu rodinnú, ku srdcu priviniem zas potešený...?</p> <p>Ty mlčíš, ako mŕtva pri boku živého, ktorý hrôzou ledva dýcha, že strhneš ho raz v jamu hlbokú</p> <p>a chryzantémy tam na obloku, a jednu z nich, ich dušu, ktorá vzdychá, viac neuvidím z večitého ticha.</p>	<p>J. Jesenský - Džezbend (Proti noci)</p> <p>Už noc, a vrieska džezbend dňa: pisk rušňa, pleskot remeňa, aut škály, trúby z gúm a nikla, splašených električiek zvon, cveng podkov, štekot motocykla, aeroplána bombardón, rapoce v rieke bubnom motor, koľajnic rabských škripe zlosť, a na kolieskach každý otvor vypúšťa smradľavý svoj chvost... Zahulákali spevmi kiná, klokocú pevcí v rádiu... Zamočiť dušu do benzína, ja klepem svoju áriu na rozheganom underwoode s nazvaním pyšným básnika, že všetko to je muzika a všetko poéziou bude.</p>
<p>J. Jesenský – Lorelaj (Verše)</p> <p>Už padli staré ideále v nezvučný minulosti taj. Čo ešte chce tam na tej skale s tou lýrou krásna Lorelaj? Jej spev zanikol v kladív hluku. Cez oči tečie práce pot. Zo strún si vymotala ruku, pozerá v diaľny neba zvod. Vyhupol mesiac v nebo bledý. Kde rybár? Kde je jeho čln? Jej oko jasné slzy cedí do onemelých, tichých vlín. Niet rytiera, čo v oslepení by búšil sa vo žuly hrud'. Hľa, padá biedna v roztúžení za slzou v more — zabudnúť.</p>	<p>J. Jesenský – Pani Rafiková</p> <p>Boli ste vy už v meste Lanovom? Nie? Nuž tak nepoznáte pani Rafikovú. Ach, to vám je zvláštna osoba. Dovoľte, aby som vám ju predstavil. Pani Rafiková je asi osemdesiatdvakilová osôbka. Tvár vysmiata, červená, guľatá. Briadka s troma podbradkami — na uštipnutie. Pozriete sa na ňu odpredku, nazdáte sa, že je to ostrm ďateliny. Navrchu tenké a potom vždy hrubšie a hrubšie, bez drieku. Nemôžete nijako pochopiť, čo robí tá kopa ďateliny pred zlatníckym výkladom. Pozriete od chrbta, zasa len ostrm ďateliny. Pozriete od boku, to isté. Až keď sa priblížite, udriete sa po čele a vykriknete: „Ľaľa, veď je to akási pani!“ A tu zbadáte i elegantnú zamatovú bundu, astrachánovú čiapku s akýmisi guľkami a perom. No a keď sa pohne svojím vážnym krôčkom, zafučí ako kováčske mechy. — tak ste už celkom presvedčení, že to nebola kopa sena, tým menej ostrm ďateliny. Toto je pani Rafiková. Lenže keď povieme: „pani Rafiková“, nevieme ešte celkom nič. Môžeme si napríklad pomyslieť, že je skaderuka-skadenoha. Môže nám aj to zísť na um, že je to kupcová, alebo vdovička po úradníkovi. Ba všetci čerti nám môžu pošepnúť, že ju budeme za Židovku považovať. Aby sa nám to nešťastie nestalo, povieme hneď, že je pani Rafiková roztomilá polovička pána podsudcu. Tu máme Rafikovú. Už má sedem strieborných vlások a tri falošné zuby, a ide sa zájsť láskou k mužičkovi. Naozaj. Oni majú sa veľmi radi. Ale nie tak, ako iní. Iní sa cmúľajú. Pred fruštikom cmuk, pri obede cmuk-cmuk, pri večeri cmuk-cmuk-cmuk. To u nich tak nebýva. Sadnú ku káve. Podsudca rád má sladkú, hodí si tri cukríky do šálky, a hľa, pani sudcovej sa to máli: „Nože si ešte zo päť,“ hovorí, „alebo najlepšie, vysyp všetko. Mne ani nemusí zostať.“ Keď muž je s chuťou a štrngá pritom lyžicou, už ho pani Rafiková láska: „A čo ti nechutí, že tak ticho ješ. Nezvonili ešte, že ty cengáš. Donesiem ti mažiarik s tíčikom, alebo pokrievky, dobre?“ Keď muž neštrngá, ale predsa s chuťou je, tu ona do neho: „Rada som, že ti chutí, mliazgaš, vidíš, tak treba, ale by si mal hlasnejšie.“ Keď pán Rafika ani neštrngá, ani nemliazga, jeho polovička raduje sa, že natrúsil mnoho chleba. „Nevieš, že je to dar boží?... Ak nepozbieraš, pozbieram to ja, aby som mala čo robiť. Aj tak nemám nijakej roboty, len čo sa povalujem.“ No milosťpani Serafína Rafiková nestará sa len o svojho muža. Má ona i dcérku. Miluškou ju nazývajú. Pekné dievča. Pravý opak maminkin. Váži len päťdesiatdva kilo a je vysoká, filigránska. Celkom taká, ako teraz kreslia na všetky knihy o láske. Báľ by si sa jej dotknúť, že ju polámeš; báľ uštipnúť, že jej tým spravíš veľký červený fľak na bledom líčku; báľ stisnúť ruku, že ju urazíš, alebo jej pršteky polámeš, a báľ osloviť, že povieš, čo sa nepatrí. Tvárička počerná, oči počerné a všetko pekné. I o túto najvrelejšie milovanú dcérku pani Rafiková sa veľmi stará.</p>	

Hodinky

KDO JE
ZDRAVÝ
TEN
SE
BAVÍ

Mirivolné
tipýtný
danťovský
verš

hodiny

KDYŽ

ŽIVOT

OPÁ

me
srdce

PĚ

NÍ

KDO

PAK

BY

MY

SLEL

NA

U

MŘE

NÍ

Agla

ruká

Tircis

tyden

velké ádié

Za 5 minut odbije

KRAVA

TĚ

ELE

GANTNĚ

ŠKRTÍ

SVLEČ JI

POKUD

NECHČEŠ

SKONČIT

SMR

TÍ

krásný

neznámý

múzy

u bran

tvého

těla

nekonečno

stvořené

bláznivým

filozofem

tyden

ruká

Tircis

velké ádié

Za 5 minut odbije

KRAVA

TĚ

ELE

GANTNĚ

ŠKRTÍ

SVLEČ JI

POKUD

NECHČEŠ

SKONČIT

SMR

TÍ

krásný

neznámý

múzy

u bran

tvého

těla

nekonečno

stvořené

bláznivým

filozofem

tyden

ruká

Tircis

velké ádié

Za 5 minut odbije

KRAVA

TĚ

ELE

GANTNĚ

ŠKRTÍ

SVLEČ JI

POKUD

NECHČEŠ

SKONČIT

SMR

TÍ

krásný

neznámý

múzy

u bran

tvého

těla

nekonečno

stvořené

bláznivým

filozofem

tyden

ruká

Tircis

velké ádié

Za 5 minut odbije

KRAVA

TĚ

ELE

GANTNĚ

ŠKRTÍ

SVLEČ JI

POKUD

NECHČEŠ

SKONČIT

SMR

TÍ

krásný

neznámý

múzy

u bran

tvého

těla

nekonečno

stvořené

bláznivým

filozofem

tyden

ruká

Tircis

velké ádié

Za 5 minut odbije

KRAVA

TĚ

ELE

GANTNĚ

ŠKRTÍ

SVLEČ JI

POKUD

NECHČEŠ

SKONČIT

SMR

TÍ

krásný

neznámý

múzy

u bran

tvého

těla

nekonečno

stvořené

bláznivým

filozofem

tyden

ruká

Tircis

velké ádié

Za 5 minut odbije

KRAVA

TĚ

ELE

GANTNĚ

ŠKRTÍ

SVLEČ JI

POKUD

NECHČEŠ

SKONČIT

SMR

TÍ

krásný

neznámý

múzy

u bran

tvého

těla

nekonečno

stvořené

bláznivým

filozofem

tyden

ruká

Tircis

velké ádié

Za 5 minut odbije

KRAVA

TĚ

ELE

GANTNĚ

ŠKRTÍ

SVLEČ JI

POKUD

NECHČEŠ

SKONČIT

SMR

TÍ

krásný

neznámý

múzy

u bran

tvého

těla

nekonečno

stvořené

bláznivým

filozofem

tyden

ruká

Tircis

velké ádié

Za 5 minut odbije

KRAVA

TĚ

ELE

GANTNĚ

ŠKRTÍ

SVLEČ JI

POKUD

NECHČEŠ

SKONČIT

SMR

TÍ

krásný

neznámý

múzy

u bran

tvého

těla

nekonečno

stvořené

bláznivým

filozofem

tyden

ruká

Tircis

velké ádié

Za 5 minut odbije

KRAVA

TĚ

ELE

GANTNĚ

ŠKRTÍ

SVLEČ JI

POKUD

NECHČEŠ

SKONČIT

SMR

TÍ

krásný

neznámý

múzy

u bran

tvého

těla

nekonečno

stvořené

bláznivým

filozofem

tyden

ruká

Tircis

velké ádié

Za 5 minut odbije

KRAVA

TĚ

ELE

GANTNĚ

ŠKRTÍ

SVLEČ JI

POKUD

NECHČEŠ

SKONČIT

SMR

TÍ

krásný

neznámý

múzy

u bran

tvého

těla

nekonečno

stvořené

bláznivým

filozofem

tyden

ruká

Tircis

velké ádié

Za 5 minut odbije

KRAVA

TĚ

ELE

GANTNĚ

ŠKRTÍ

SVLEČ JI

POKUD

NECHČEŠ

SKONČIT

SMR

TÍ

krásný

neznámý

múzy

u bran

tvého

těla

nekonečno

stvořené

bláznivým

filozofem

tyden

ruká

Tircis

velké ádié

Za 5 minut odbije

KRAVA

TĚ

ELE

GANTNĚ

ŠKRTÍ

SVLEČ JI

POKUD

NECHČEŠ

SKONČIT

SMR

TÍ

BUDDENBROOKVCI

„OTEC...“ ZAJAKAL SA PÁN GRÜNLICh.

„Toto oslovenie mi znie zle v ušiach!“ odsekol konzul rýchlo a tvrdo.

„Vaše pohľadávky, pán môj,“ pokračoval, obrátiac sa letmo k bankárovi,

„u pána Grünlicha robia šesťdesiatistíc mariek...“

„S nezaplatenými úrokmi a s úrokmi pripočítanými ku kapitálu

šesťdesiatosemstíc sedemsto päťdesiatpäť mariek a pätnásť šilingov.“

odvetil pán Kesselmeier spokojne.

„Správne... A neboli by ste v nijakom prípade ochotný ešte chvíľku

poz hovieť?“

Pán Kesselmeier sa dal do smiechu. Smial sa s otvorenými ústami,

trhane, bez stopy výsmechu, temer dobrodušne, dívajúc sa konzulovi

do tváre, akoby ho chcel vyzvať, aby sa aj on pridal.

Malé, vpadnuté oči Jána Buddenbrooka sa zakalili, mihalnice

sčerveneli a táto červeň sa rozšírila až k lícnym kostiam. Spýtal sa iba

formálne, lebo vedel veľmi dobre, že odklad zo strany tohto jedného

veriteľa by stav vecí veľmi nezmenil. Ale spôsob, akým ho tento človek

odmietol, neslýchane ho zahanbil a rozhorčil. Jediným pohybom ruky

odsunul všetko, čo pred ním ležalo, ďaleko od seba, položil ceruzu prudko

na stôl a povedal:

„Tak vyhlasujem, že vôbec nie som ochotný zapodievať sa ďalej touto

vecou.“

„Ahah!“ skríkol pán Kesselmeier, potriasajúc rukami vo vzduchu.

„To je slovo, to je dôstojná reč. Pán konzul vec jednoducho usporiada!

Bez dlhého vyjednávania! Bez okolkov!“

Ján Buddenbrook ani nepozrel naňho.

„Nemôžem vám pomôcť, kamarát môj.“ obrátil sa pokojne k pánu

Grünlichovi. „Veci musia ísť ďalej svojou cestou... Nie som v takom

položení, aby som ich mohol zadržať. Vzdchopte sa a hľadajte útechu i

silu u Boha. Pokladám tento rozhovor za skončený.“

Tvá pána Kesselmeyera prekvapujúcim spôsobom nadobudla vážny

výraz, čo pôsobilo veľmi podivne; ale potom povzbudivo pokýval na pána Grünlicha, ktorý sedel nehybne a spínal svoje dlhé ruky nad stolom tak mocne, že mu prsty ticho pukali.

„Otec... pán konzul...“ hovoril trasúcim sa hlasom, „nebudete...“

nemôžete chcieť moju skazu, moju biedu! Počúvajte ma! Ide vcelku

o manko stodvadsaťtisíc... Vy ma môžete zachrániť! Vy ste boháč! Hľadte

na tú sumu, ako chcete... ako na konečné vyrovanie, ako na dedičnú

časťku svojej dcéry, ako na zaručiteľnú pôžičku... Budem pracovať...“

Viete, že som obratný a vynachádzavý...“

„Povedal som svoje posledné slovo,“ odvetil konzul.

„Dovoľte mi... nemôžete?“ spýtal sa pán Kesselmeier a pozeral naňho

cez cvikér so skrčeným nosom. „Ak smiem pánu konzulovi pripomenúť...“

toto by bola práve teraz tá najmilšia príležitosť dokázať silu firmy Ján

Buddenbrook.“

„Urobíte dobre, pán môj, ak ponecháte starosť o vážnosť môjho domu

mne samému. Aby som ukázal svoju schopnosť platiť, nepotrebujem

hádzat svoje peniaze do najbližšej kaluže...“

„Predsa len nie, predsa len nie! A-ahah, do kaluže, veľmi milé! Ale či

pán konzul nemyslí, že by konkurz vášho pána zaťa vrhol aj na vaše

položenie falošné svetlo?... čo...? nezdá sa vám...?“

„Môžem vám znova odporúčať, aby ste moju povest v obchodnom

svete ponechali mne samému,“ opakoval konzul.

Pán Grünlich bezradne hľadel na tvár svojho bankára a začal znova:

„Otec... úpenlivo vás prosím, pomyslíte si, čo robíte!... Či je tu len

o mne samom reč? Ach, ja... ja môžem hneď skapať! Ale vaša dcéra,

moja žena, tá, ktorú tak milujem, ktorú som si vydobyl v takom tuhom

zápase... a naše dieťa, naše spoločné nevinné dieťa... aj to v biede! Nie,

otec, ja to neznesiem! Ja sa zabijem! Svojou vlastnou rukou sa zabijem...“

verte mi! A nech vás potom nebo oslobodí od každej viny!“

Ján Buddenbrook sedel bledý, s búchajúcim srdcom v kresle. Druhý

raz útočili naňho city tohto muža, ktorých prejav niesol na sebe pečať

pravdy, zasa musel počúvať ako vtedy, keď oznámil pánu Grünlichovi

obsah listu, ktorý poslala jeho dcéra z Travemünde, príšerné hrozby a

zase ho prenikla rojčivá bojazlivosť jeho generácie pred ľudskými citmi,

ktorá ustavične zápasila s jeho triezvym, praktickým obchodným

zmyslom. Tento záchvat však netrval dlhšie ako sekundu. Stodvadsaťtisíc

mariek... opakoval si v duchu a potom povedal pokojne a pevne:

„Antónia je moja dcéra. Budem vedieť zabrániť, aby nevinne netrpela.“

„Čo chcete tým povedať...?“ spýtal sa pán Grünlich, pomaly meravajúc.

„To sa dozviete,“ odvetil konzul. „Nateraz nemám k svojim slovám čo pridať.“ Potom sa zdvihol, postavil stoličku pevne na zem a obrátil sa k dverám.

Pán Grünlich sedel nemý, meravý, zmätený a jeho ústa sa pohybovali trhavo na obe strany, ale nevládal vydať zo seba ani slovo. No veselost pána Kesselmeyera sa pri tomto zaključujúcom pohybe konzulovom opäť vrátila... áno, prevládla, prekročila všetky hranice a stala sa strašnou! Cviker mu padol z nosa, zatiaľ čo jeho malé ústa, v ktorých osihotene vyčnievali dva žlté zuby, akoby sa chceli roztrhnúť. Jeho malé, červené ruky veslovali vo vzduchu, páperie na hlave poletovalo, celkom skrivená a od nemiernej veselosti rozškľabená tvár s bielymi, pristrihnutými bokombradami bola neprirodzene červená.

„A-ahah!“ skríkol, až mu hlas preskakoval... „To sa mi zdá veľmi... veľmi smiešne! Ale mali by ste si to rozvážiť, pán konzul Buddenbrook, takýto milučky, takýto drahocenný exemplár zatíka hodiť do hrobu!... Niečo také vynachádzavé, obratné sa už viac na celom milom božom svete nevyskytne! Ahah! Už pred štyrmi rokmi, keď sme mali nôž na hrdle... slučku okolo krku... keď sme zrazu dali vykričať na burze zasnúbenie so slečnou Buddenbrookovou, ešte prv, než sa uskutočnilo... všetka česť! No, nie, moje najvyššie uznanie!...“

„Kesselmeyer!“ zareval pán Grünlich; zamával rukami, akoby odháňal od seba nejaký príznak, potom utiekol do kúta izby, kde si sadol na stoličku, zakryl rukami tvár a tak sa zhrbil, že konce jeho bokombríad ležali na stehnách. Niekoľko ráz dokonca vytáhol horé kolená.

„Ako sme to vlastne spravili?“ pokračoval pán Kesselmeyer. „Ako to vlastne bolo s lapaním dcérušky a osemdesiatich tisíc mariék? O-ho! To sa zariadi! Ak máme len za šesťák obratnosti a vynachádzavosti, tak sa to zariadi! Pánu oteckovi, záchrancovi, predložila sa naozaj pekné knihy, milučky, čístučké knihy, v ktorých je všetko v najlepšom poriadku... iba že nesúhlasia úplne s drsnou skutočnosťou... Lebo v drsnej skutočnosti tri štvrtiny vena už idú na zaplatenie zmeniek!“

Konzul stál smrteľne bledý vo dverách, držiac kľučku v ruke. Mráz mu prechádzal po chrbte. Bol v tej malej, nepokojne osvetľovanej izbičke sám s podvodníkom a s opicou, bláznivou od zlosti.

„Pane, ja opovrhujem vašimi slovami,“ vyrazil dosť neisto zo seba. „Opovrhujem vašimi šialenými utrháčnymi rečami tým viacej, že sa

vzťahujú aj na mňa... na mňa, ktorý som svoju dcéru nepriviedol ľahkomyselne do nešťastia. Dostal som dobré informácie o svojom zatovi... ostatné bola vôľa Božia!“

Obrátil sa, *nechcel* už nič počuť, otvoril dvere. Ale pán Kesselmeyer za ním vykrikoval:

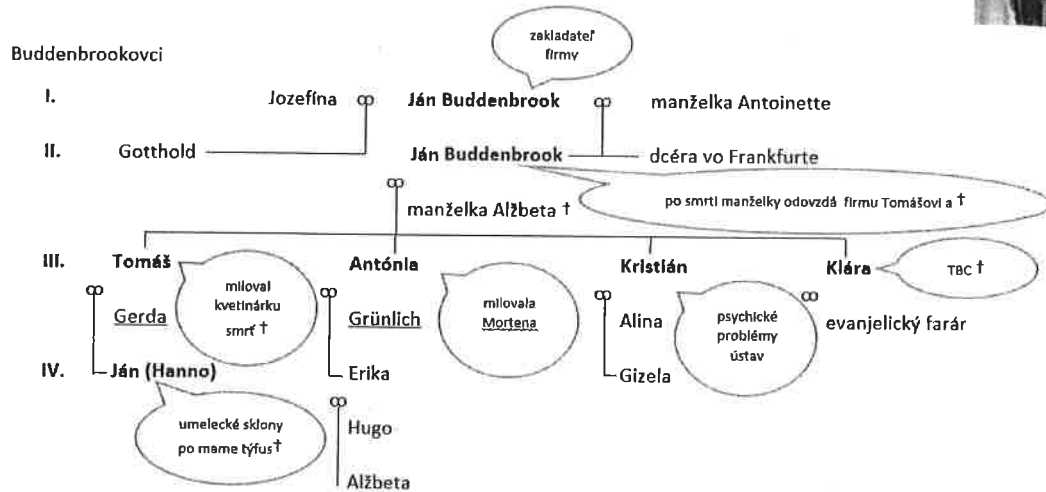
„Ahah? Informácie? Od koho? Od Bocka? Od Goudstikka? Od Petersena? Od Massmanna a Timma? Veď tí všetci boli angažovaní! Tí všetci boli nesmierne angažovaní! Tí všetci sa náramne tešili, že budú touto svadbou zabezpečení...“

Konzul buchol za sebou dvermi.

Premeny realizmu v svetovej literatúre

Thomas Mann

- bol nositeľom Nobelovej ceny za literatúru, jeho brat Heinrich bol tiež spisovateľom **Buddenbrookovci** – románová kronika s autobiografickými črtami s podtitulom *Úpadok jednej rodiny*. Zachytáva osudy 4 generácií veľkoobchodníckej rodiny. Úpadok (duševný i materiálny) tejto rodiny zobrazuje úpadok spoločnosti, neschopnosť vyrovnáť sa s požiadavkami doby. Mladšie generácie nemajú toľko vitality a energie, ktorú mali staršie generácie.

Smrť v Benátkach – novela, ktorá zachytáva príbeh spisovateľa Gustava von Aschenbacha, ktorý uniká pred realitou do Benátok. V hoteli stretáva mladého chlapca Tadzia/ Tadeáša, ktorý v ňom prebudiť homosexuálne sklony. Prebieha medzi nimi vášnivé iskenie, nikdy však spolu neprehovoria. V Benátkach vypukne epidémia cholery, Tadzio odchádza s rodičmi, Gustav zomiera na pláži na lehátku, v posledných okamihoch života vidí pred očami Tadzia.

Čarovný vrch – román z prostredia pľúcneho sanatória, obsahuje autobiografické prvky

Oscar Wilde

- pohyboval sa v umeleckých kruhoch, pre svoju tvorbu i spôsob prejavu si získal veľké uznanie a popularitu. Bol obžalovaný z homosexuality, ktorú vtedajšia britská konzervatívna spoločnosť zavrhol, bol odsúdený na nútené práce, ktoré mu poškodili zdravie i spoločenské postavenie.

Znaky tvorby: využitie paradoxov, používanie britského humoru a vtipných dialógov, šokovanie až pohoršovanie spoločnosti, paródia, výsmech spoločenských neduhov, vtip, slovné zvraty, nepodáva objektívny obraz, ale svoj uhol pohľadu.

Je dôležité mať Filipa – konverzačná komédia založená na slovnej komike, základom nie je napínavý dej, ale duchaplný, vtipný dialóg, plný absurdných argumentov, podpichovaní a drobných zlomyseľností medzi postavami. Kritický pohľad autorov je zameraný na konvenčné názory a skostnatené maniere meštiakov. pozn. vedieť obsah

Portrét Doriana Graya - Príbeh rozpráva o mladom Dorianovi Grayovi, ktorý svojou krásou učaruje maliarovi Basilovi Hallwardovi. Stáva sa jeho modelom a múzou. Raz, keď Dorian stojí opäť Basilovi ako model, dá sa do reči s maliarovým priateľom, lordom Henrym a nechá sa oslniť jeho názormi o fungovaní sveta, podľa ktorých to čo hýbe svetom je krása a mladosť. Dorian si uvedomí, že portrét, ktorý mu maľuje Basil, bude za niekoľko rokov nemilosrdne pripomínať, ako bol krásny, zatiaľ čo on sám už bude schátralý. Preto vysloví pranie, aby známky úpadku nezniesol on, ale ten portrét. Jeho pranie je naplnené. Z portrétu sa stáva zrkadlo Dorianovej duše, obraz sa mení a odráža hriechy, ktoré Dorian pácha. Dorianova tvár zostáva bezo zmeny, stále mladá a krásna, portrét sa mení na odpudivého starca. Dorian sa rozhodne obraz zničiť, bodne doňho nožom, ale so strašným výkrikom sa zrúti na zem. Jeho sluhovia vniknú do izby, kde nájdu bezchybný obraz svojho pána a na zemi zvráskaveného starca s nožom zabodnutým v srdci...

Agatha Christie

- patrí medzi klasikov detektívneho žánru, vynikala nadaním pre komplikované a originálne zápletky

Znaky tvorby: psychologické romány, obnažovanie ľudských charakterov, nenásilné vychovávanie čitateľa – vedenie k nesúhlasu s brutalitou, zločinom, klamstvom, naopak, k tolerancii, napr. k starým ľuďom, príslušníkom iných národov..

Najznámejšie postavy: Hercule Poirot, slečna Marplová

Najznámejšie diela: Vražda v Orient Expresse, Vraždy podľa abecedy, Smrť na Nile...

Umelecké avantgardy (začiatok 20. storočia)

Avantgarda (z fr. l'avant garde "predvoj") je súbor (pôvodne francúzskych, neskôr aj iných) umeleckých smerov, ktoré vznikli začiatkom 20. storočia (väčšinou pred 1. svetovou vojnou). Termín sa používa aj na označenie **experimentálnej** tvorby. Avantgardní umelci odmietali tradičné normy v živote aj v umení, podporovali zmenu v tvorivých postupoch i umeleckých prostriedkoch a žánroch, v snahe byť čo najoriginálnejší deformujú realitu, čo vrcholí až v negácii, akoby už nebolo čo povedať

Avantgardy predstavujú vzdor umelcov voči spoločnosti, skostnateným umeleckým normám, stavu sveta, nie je to revolta (vzbura) jednotlivcov, ale **organizovaných skupín**, z toho vyplýva, že avantgardu charakterizuje **kolektivismus**, **vydávanie manifestov** a **programotvorné úsilie**.

Avantgardné smery:

1. FUTURIZMUS (ružová čítanka s. 328 Manifest futurizmu, zelená čítanka s. 175) .

Z lat. futurus, v preklade budúcnosť. Jeho zásady sformuloval **Filippo Tommaso Marinetti**. Futuristi ospevovali všetky **vymoženosti modernej techniky a civilizácie**. Nadchýnali sa vedeckými objavmi. Tým sa futurizmus stal hnutím, ktoré odmietalo akúkoľvek tradíciu, konvencie, zaužívané normy. Jeho cieľom bolo **ukázať modernú uponáhľanú a rušnú dobu**, ktorú nekritizoval, ale ktorá sa mu nepáčila. Futurizmus bol veľmi nacionálny, **schvaľoval vojnu**, ktorú považoval za jediný možný spôsob ako očistiť svet od jeho nešvárov (tj. všetkého starého). Básnici využívali pri tvorbe básní voľné asociácie, oslobodili slovo od gramatiky, vetu od interpunkcie, často využívali matematické znamienka, uvoľnili grafickú podobu básne. Za básnický jazyk považovali reálne zvuky zachytené pomocou slov evokujúcich zvuk alebo pomocou onomatopojí,

Predstavitelia:

Filippo Tommaso Marinetti – Talian

Vladimír Vladimirovič Majakovskij – Rus

2. KUBIZMUS (ružová čítanka s. 316 – 317 Kaligramy)

Z lat. cubus, v preklade kocka. Založili ho výtvarníci Pablo Picasso a George Braque. Usilovali sa **odkryť charakteristické črty človeka a predmetu na základe geometrického stvárnenia umeleckej postavy**. Básnici využívali **voľné asociácie predstáv bez logickej úpravy básní** – takto vznikol typ básne **kaligram** – autorom prvých básní tohto typu bol **Guillaume Apollinaire**. Kubizmus literatúru príliš neoslovil, preto vzniklo veľmi **málo diel** spojených s týmto hnutím. Pre kubistické básne nie je rozhodujúci význam ani melodickosť, ale **obraz**, hra so slovami, preto sú básne kubistov netradičné z hľadiska svojho **tvaru** (často tvorili z písmen obrazce, ktoré boli vo vzťahu k danej básni). Dôraz sa kládol na dynamiku a fantáziu. Oblúbeným básnickým prostriedkom sa stala tzv. **voľná asociácia predstáv**, pomocou ktorej chceli vyjadriť nejaké „nadsukutočno“.

Predstavitel':

Guillaume Apollinaire

3. KUBOFUTURIZMUS

Predstavuje spojenie statických a dynamických prvkov. Prelína sa v ňom **futuristický dynamizmus a kubistická statickosť**. Vrátil poézii emocionálnosť, predvídavosť, zmyslovosť a dal základy pre **voľný verš** (nepracuje so žiadnymi zaužívanými prvkami prozódie, t.j. ani s prízvukom, ani s dĺžkou slabík či rovnakým počtom slabík, absentuje interpunkcia.) Najvýraznejšie sa prejavil Apollinaire, ktorý vytvoril báseň **Pásmo**. **Básnické pásmo** ako žáner modernej poézie je založené na obraznosti a polytematickosti (početné témy sú náhodne pospájané a úmyselne pôsobia chaoticky), asociatívnom radení predstáv, vnemov a reflexií v rýchlom tempe.

Predstavitel':

Guillaume Apollinaire

Pásmo – báseň predstavuje spontánny prúd predstáv, obrazov, voľné radenie zdanlivo nesúvislých tematických celkov, ktoré zjednocuje iba ústredná téma. V básni chýba interpunkcia. Básnik zachytáva osobitné videnie sveta, použil reťazenie najrôznejších dojmov, objavov, zážitkov a spomienok. Autor využíva obraznosť farieb, nečakané spojenia

4. DADAIZMUS

Z rum. dada v preklade áno-áno, z fr. koníček, z nem. absurdná naivita. Dadaisti sa **búrili proti dobe a proti vojne**, vracali sa k detskému veku, chceli **zachytiť jeho bezstarostnosť a hravosť ako protiklad utrpeniu ľudstva 1. svetovej vojne**. Ich poézia sa vyznačuje **deštrukciou (rozklad) jazyka**, ktorý dopĺňali zmesou zvukov, novotvarmi často nezrozumiteľnými výrazmi. Zakladateľom dadaizmu bol **Tristan Tzara**. Vznikol ako revolta skupiny umelcov rôznych národností proti vojnovým hrôzam (časť jeho predstaviteľov boli priami účastníci vojny). **Dadaizmus bol prostriedok ako vyjadriť zmätok a strach z vojny**, zároveň však toto hnutie nehládalo žiadne východiská (východiskom bol nezmysel). Pre jeho diela je charakteristická úmyselná nerozumnosť a odmietnutie prevažujúcich štandardov umenia, **propagovali totálnu anarchiu v živote aj v kultúre, absolútnu slobodu tvorby** a umenia zbavené sociálnej funkcie. Vo svetovej literatúre tento smer ovplyvnil niektoré významné osobnosti, ale výrazné čisto dadaistické osobnosti sa príliš nepresadili. Vznikali básne koláže, niektoré diela vznikali zliepaním náhodne rozstrihaných textov. Často zosmiešňovali to, čo sa pokladalo za vrchol umenia a kultúrne dedičstvo. Dadaistická tvorba mala šokovať a pôsobiť na zmysly.

Predstaviteľ:

Tristan Tzara

5. KONŠTRUKTIVIZMUS

Spojený s rozvojom techniky a racionálnym plánovaním. V literatúre kladie dôraz na svet a konštrukciu a štruktúru diela a úsporné a logické vyjadrovanie

6. EXPRESIONIZMUS

Z lat. expressus, v preklade výrazný, expresívny. V popredí sú vnútorné zážitky umeleckého tvorca, zobrazovaných postáv. Zveličuje záporné javy a chce zmeniť svet pomocou lásky. Zaoberá sa psychológiou jednotlivca využíva kontrasty prechádza ku karikatúre a deformácii. Predstavitelia:

E. M. Remarque, Tennessee Williams

7. SURREALIZMUS

Umelecký smer, ktorý sa usiluje **oslobodiť myseľ**, zdôrazňuje **podvedomie**. Podľa vzoru **Sigmunda Freuda**, ktorý sa prostredníctvom psychoanalýzy pokúsil vyzdvihnúť podvedomie na úroveň vedomia, a tak uzdraviť dušu od potláčaných pudov, aj umenie sa otvára podvedomiu a snom, aby sa vymanilo spod „diktátu rozumu“ a „oslobodilo život“ poznaním seba samého. Surrealistická literatúra sa taktiež snažila byť **len prepisom podvedomia**, čo núti neskoršieho čitateľa predstaviť si stav v akom bol pisateľ, pretože inak je dielo nezrozumiteľné, vzniká **automatický text**. Ich básne sa vo väčšine prípadov nerýmujú.

Predstavitelia:

André Breton, Guillaume Apollinaire

8. POETIZMUS

Prenikavo zasiahol do vývinu **českej literatúry**, splynul s českým surrealizmom a zasiahol aj slovenskú literatúru. Ide o literárny smer, ktorý vznikol v Česko-Slovensku medzi ľavicovo orientovanými básnikmi a nikdy sa nerozšíril za hranice krajiny.

Cieľom poetizmu bolo úplné oslobodenie sa od politiky a ideológie a **optimistický pohľad na svet**. Z toho vyplynul aj štýl predstaviteľov rozvíjajúci lyriku a hravosť. Sústredil sa iba na súčasnosť, resp. na radostné okamihy. Jeho hlavnými témami sa stali **pocity šťastia a radosti**, emotívna stránka bola pre poetizmus veľmi dôležitá. Dali prednosť nespútanej obrazotvornosti a fantázii, zobrazovali krásy sveta (exotika, erotika, ženy, láska, užívanie si života), snažili sa ozvláštniť aj tú najbežnejšiu vec tým, že ju dávali pomocou asociácií do nečakaných súvislostí.

Predstavitelia:

Jaroslav Seifert

Vítězslav Nezval

4. DADAIZMUS

Z rum. dada v preklade áno-áno, z fr. koníček, z nem. absurdná naivita. Dadaisti sa **búrili proti dobe a proti vojne**, vracali sa k detskému veku, chceli **zachytiť jeho bezstarostnosť a hravosť ako protiklad utrpeniu ľudstva 1. svetovej vojne**. Ich poézia sa vyznačuje **deštrukciou (rozklad) jazyka**, ktorý dopĺňali zmesou zvukov, novotvarmi často nezrozumiteľnými výrazmi. Zakladateľom dadaizmu bol **Tristan Tzara**. Vznikol ako revolta skupiny umelcov rôznych národností proti vojnovým hrôzám (časť jeho predstaviteľov boli priami účastníci vojny). **Dadaizmus bol prostriedok ako vyjadriť zmätok a strach z vojny**, zároveň však toto hnutie nehľadalo žiadne východiská (východiskom bol nezmysel). Pre jeho diela je charakteristická úmyselná nerozumnosť a odmietnutie prevažujúcich štandardov umenia, **propagovali totálnu anarchiu v živote aj v kultúre, absolútnu slobodu tvorby** a umenia zbavené sociálnej funkcie. Vo svetovej literatúre tento smer ovplyvnil niektoré významné osobnosti, ale výrazné čisto dadaistické osobnosti sa príliš nepresadili. Vznikali básne koláže, niektoré diela vznikali zliepaním náhodne rozstrihaných textov. Často zosmiešňovali to, čo sa pokladalo za vrchol umenia a kultúrne dedičstvo. Dadaistická tvorba mala šokovať a pôsobiť na zmysly.

Predstavitel':

Tristan Tzara

5. KONŠTRUKTIVIZMUS

Spojený s rozvojom techniky a racionálnym plánovaním. V literatúre kladie dôraz na svet a konštrukciu a štruktúru diela a úsporné a logické vyjadrovanie

6. EXPRESIONIZMUS

Z lat. expressus, v preklade výrazný, expresívny. V popredí sú vnútorné zážitky umeleckého tvorcu, zobrazovaných postáv. Zveličuje záporné javy a chce zmeniť svet pomocou lásky. Zaoberá sa psychológiou jednotlivca využíva kontrasty prechádza ku karikatúre a deformácii. Predstavitelia:

E. M. Remarque, Tennessee Williams

7. SURREALIZMUS

Umelecký smer, ktorý sa usiluje **oslobodiť myseľ**, zdôrazňuje **podvedomie**. Podľa vzoru **Sigmunda Freuda**, ktorý sa prostredníctvom psychoanalýzy pokúsil vyzdvihnúť podvedomie na úroveň vedomia, a tak uzdraviť dušu od potláčaných pudov, aj umenie sa otvára podvedomiu a snom, aby sa vymanilo spod „diktátu rozumu“ a „oslobodilo život“ poznaním seba samého. Surrealistická literatúra sa taktiež snažila byť **len prepisom podvedomia**, čo núti neskoršieho čitateľa predstaviť si stav v akom bol pisateľ, pretože inak je dielo nezrozumiteľné, vzniká **automatický text**. Ich básne sa vo väčšine prípadov nerýmujú.

Predstavitelia:

André Breton, Guillaume Apollinaire

8. POETIZMUS

Prenikavo zasiahol do vývinu **českej literatúry**, splynul s českým surrealizmom a zasiahol aj slovenskú literatúru. Ide o literárny smer, ktorý vznikol v Česko-Slovensku medzi ľavicovo orientovanými básnikmi a nikdy sa nerozšíril za hranice krajiny.

Cieľom poetizmu bolo úplné oslobodenie sa od politiky a ideológie a **optimistický pohľad na svet**. Z toho vyplynul aj štýl predstaviteľov rozvíjajúci lyriku a hravosť. Sústredil sa iba na súčasnosť, resp. na radostné okamihy. Jeho hlavnými témami sa stali **pocity šťastia a radosti**, emotívna stránka bola pre poetizmus veľmi dôležitá. Dali prednosť nespútanej obrazotvornosti a fantázii, zobrazovali krásy sveta (exotika, erotika, ženy, láska, užívanie si života), snažili sa ozvláštniť aj tú najbežnejšiu vec tým, že ju dávali pomocou asociácií do nečakaných súvislostí.

Predstavitelia:

Jaroslav Seifert

Vítězslav Nezval

Umelecké avantgardy (začiatok 20. storočia)

Avantgarda (z fr. l'avant garde "predvoj") je súbor (pôvodne francúzskych, neskôr aj iných) umeleckých smerov, ktoré vznikli začiatkom 20. storočia (väčšinou pred 1. svetovou vojnou). Termín sa používa aj na označenie **experimentálnej** tvorby. Avantgardní umelci odmietali tradičné normy v živote aj v umení, podporovali zmenu v tvorivých postupoch i umeleckých prostriedkoch a žánroch, v snahe byť čo najoriginálnejší deformujú realitu, čo vrcholí až v negácii, akoby už nebolo čo povedať. Avantgardy predstavujú vzdor umelcov voči spoločnosti, skostnateným umeleckým normám, stavu sveta, nie je to revolta (vzbura) jednotlivcov, ale **organizovaných skupín**, z toho vyplýva, že avantgardu charakterizuje **kolektivismus**, **vydávanie manifestov** a **programotvorné úsilie**.

Avantgardné smery:

1. FUTURIZMUS (ružová čítanka s. 328 Manifest futurizmu, zelená čítanka s. 175)

Z lat. futurus, v preklade budúcnosť. Jeho zásady sformuloval **Filippo Tommaso Marinetti**. Futuristi ospevovali všetky **vymoženosti modernej techniky a civilizácie**. Nadchýnali sa vedeckými objavmi. Tým sa futurizmus stal hnutím, ktoré odmietalo akúkoľvek tradíciu, konvencie, zaužívané normy. Jeho cieľom bolo **ukázať modernú uponáhľanú a rušnú dobu**, ktorú nekritizoval, ale ktorá sa mu nepáčila. Futurizmus bol veľmi nacionálny, **schvaľoval vojnu**, ktorú považoval za jediný možný spôsob ako očistiť svet od jeho nešvárov (tj. všetkého starého). Básnici využívali pri tvorbe básní voľné asociácie, oslobodili slovo od gramatiky, vetu od interpunkcie, často využívali matematické znamienka, uvoľnili grafickú podobu básne. Za básnický jazyk považovali reálne zvuky zachytené pomocou slov evokujúcich zvuk alebo pomocou onomatopojí,

Predstavitelia:

Filippo Tommaso Marinetti – Talian

Vladimír Vladimirovič Majakovskij – Rus

2. KUBIZMUS (ružová čítanka s. 316 – 317 Kaligramy)

Z lat. cubus, v preklade kocka. Založili ho výtvarníci Pablo Picasso a George Braque. Usilovali sa **odkryť charakteristické črty človeka a predmetu na základe geometrického stvárnenia umeleckej postavy**. Básnici využívali **voľné asociácie predstáv bez logickej úpravy básní** – takto vznikol typ básne **kaligram** – autorom prvých básní tohto typu bol **Guillaume Apollinaire**. Kubizmus literatúru príliš neoslovil, preto vzniklo veľmi **málo diel** spojených s týmto hnutím. Pre kubistické básne nie je rozhodujúci význam ani melodickosť, ale **obraz**, hra so slovami, preto sú básne kubistov netradičné z hľadiska svojho **tvaru** (často tvorili z písmen obrazce, ktoré boli vo vzťahu k danej básni). Dôraz sa kládol na dynamiku a fantáziu. Oblúbeným básnickým prostriedkom sa stala tzv. **voľná asociácia predstáv**, pomocou ktorej chceli vyjadriť nejaké „nadsukutočno“.

Predstaviťel:

Guillaume Apollinaire

3. KUBOFUTURIZMUS

Predstavuje spojenie statických a dynamických prvkov. Prelína sa v ňom **futuristický dynamizmus a kubistická statickosť**. Vrátil poézii emocionálnosť, predvídavosť, zmyslovosť a dal základy pre **voľný verš** (nepracuje so žiadnymi zaužívanými prvkami prozódie, t.j. ani s prízvukom, ani s dĺžkou slabík či rovnakým počtom slabík, absentuje interpunkcia.) Najvýraznejšie sa prejavil Apollinaire, ktorý vytvoril báseň **Pásmo**. **Básnické pásmo** ako žáner modernej poézie je založené na obraznosti a polytematickosti (početné témy sú náhodne pospájané a úmyselne pôsobia chaoticky), asociatívnom radení predstáv, vnemov a reflexií v rýchлом tempe.

Predstaviťel:

Guillaume Apollinaire

Pásmo – báseň predstavuje spontánny prúd predstáv, obrazov, voľné radenie zdanlivo nesúvislých tematických celkov, ktoré zjednocuje iba ústredná téma. V básni chýba interpunkcia. Básnik zachytáva osobitné videnie sveta, použil reťazenie najrôznejších dojmov, objavov, zážitkov a spomienok. Autor využíva obraznosť farieb, nečakané spojenia

Literárna moderna – svetová literatúra (prelom 19. a 20. storočia)

Historický kontext: rýchle životné tempo, rast sociálnych problémov, spoločenská situácia plná pesimizmu a beznádeje, obdobie neistoty a nepokoja, kultúrna kríza...

Filozofické pozadie:

Nihilizmus - myšlienkový smer vyjadrujúci presvedčenie, že nič na svete nemá absolútnu hodnotu alebo platnosť. Predstaviteľom je **Friedrich Nietzsche**, ktorý odmietal absolútny základ pravdy či dobra, ktorému by bol človek bezvýhradne zaviazaný. Nietzsche vytvoril ideu nadčloveka, ktorý je zmietaný vôľou k moci. Najznámejšie Nietzscheho dielo: **Tak vřavel Zarathustra** („Boh je mŕtvý!“)

Voluntarizmus – filozofický smer pokladajúci vôľu za základnú zložku poznania, za najvyššiu podstatu bytia alebo za rozhodujúci základ vedomia, psychiky. Predstaviteľom je **Arthur Schopenhauer**, podľa ktorého je vôľa k životu prazákladom tohto sveta. Vôľa podlieha vedomiu jednania človeka, rovnako ako celá príroda. Jeho najznámejšie dielo je **Svet ako vôľa a predstava**.

Znaky literatúry: rozmanitosť štýlov, smerov a žánrov, hľadanie nových ciest v umení prostredníctvom slobody jednotlivca, zdôrazňovanie významu autorského subjektu

Literárne smery:

Parnasizmus – sa snažil o dokonalú krásu literárneho diela najmä precíznou formou bez spätosti so spoločenskou realitou. Umenie nemá zobrazovať reálny svet a jeho problémy. Vzorom pre parnasizmus bola antická literatúra.

Symbolizmus – jeho základným výrazovým prostriedkom je nepriame pomenovanie – symbol, ktorý slúžil na vyjadrenie abstraktného pojmu (napr. holubica – mier) – prenášanie významu. Symbolisti sa nebránili podnetom z mystiky a náboženstva. Hľadali výnimočné zvukové efekty, ktoré mali evokovať vzťah medzi slovom a hudbou.

Impresionizmus – chce zachytiť okamžitý dojem nezaťažený reálnym poznaním, charakterizuje bezprostrednosť a spontánnosť, zmyslovú vnímavosť, citovosť, literárny jazyk je výrazne lyrický a bohatý na básnické prostriedky. Impresionizmus sa presadil najmä v lyrike, v ktorej básnici využívali eufóniu a farebné asociácie. Próza je silno lyrizovaná, dej je oslabený

Dekadencia – dominuje tu pesimizmus, subjektivismus, individualizmus. Spracúva sa téma smrti, rozkladu/ rozpadu, erotiky, nadprirodzeného mysticizmu (tabuizované témy).

Francúzska literatúra

Modernistické smery sa najviac prejavili u francúzskych básnikov, ktorí sa nazývali „**prekliatymi básnikmi**“. Ich pomenovanie vychádza z rovnomenného názvu diela P. Verlainea, ktoré pozostáva z kritických esejí o francúzskych básnikoch, v tom čase nedocenených a takmer neznámych. Nazval ich prekliatymi vychádzajúc z romantickej koncepcie, že každého básnika, ktorý svojím dielom prevyšuje ostatných, stihne kľatba. Títo prekliatí básnici sa vyčlenili zo spoločnosti, verili iba vlastnému snu a odmietali vyšľapané chodníčky poézie. Títo básnici vidia sami seba ako asociálne zjavy. Uvedomujú si, že svojím dielom urýchľujú rozpad už aj tak rozkolísanej a dezorganizovanej spoločnosti.

Charles Baudelaire [Bodlér]

Kvety zla – básnická zbierka, v ktorej sa autor sústredil na vlastné vnútro, na nevšedné pocity, na protiklady viery a skepsy, nehy a vzdoru, radosti a zúfalstva, hľadá krásu v ošklivosti, základom jeho tvorby je poburujúci cynizmus a absolútna nenávisť voči pretvárke. (Zbierka vyvolala v spoločnosti taký odpor, že bola odsúdená k pokute.)

Najznámejšou dekadentnou básňou zbierky je **Mrcina**.

Paul Verlaine [Verlén]

Básnické umenie – programová báseň, v ktorej formuloval princípy symbolizmu, zdôrazňoval hudobnosť a spevnosť verša, výrazovú jemnosť, zmyslovú mnohotvárnosť a jej podnety

Jean Arthur Rimbaud [Rembó]

Iluminácie – básnická zbierka, v ktorej sa chcel Rimbaud vyhnúť ošúchaným námetom a ustáleným umeleckým obrazom, preto v poézii používal kontrastné metafory, spontánny prejav, imagináciu, prekvapivosť pointy či starostlivú prepracovanosť zvukovej stránky veršov. Z tejto zbierky pochádza Rimbaudova najznámejšia báseň

Opitý koráb – symbolom je voľne plávajúca loď, je obrazom samotného subjektu básnika. Hľadanie neznámeho sveta je zároveň únikom z reality (alebo hľadanie slobody či zmyslu poézie) a vyúsťuje do poznania nemožnosti zmeniť svet. Ideál sa stáva ilúziou.

Stéphane Mallarmé – symbolista, ovplyvnil viaceré avantgardné smery (Herodias)

Tristan Corbière (Žlté lásky)

Predstavitelia iných literatúr

Nemecká literatúra – **Reiner Maria Rilke** (Skoré básne)

Americká literatúra – **Walt Whitman** (Steblá trávy)

KVETY ZLA

Albatros

Keď mužstvo posádky zaniži za zábavou, nejeden albatros, šíravý morskej vták, utrať slobodu, ak príliš nevšímavo sprevádza zradnú loď na krutých hĺbinách.

Tento kráľ azúru, chytiený do osídla, na doskách paluby v hanbe a rozpakoch žalostne rozprestrie krídla, vláčiac ich ťarbavo sťa veslá zboč' nabok

Ach, kľavý, chromý je pasažier okrídlený! Nedávno krásavec a teraz neborák! Ten sa mu portha: kufňajúc vzietieť mieni, a tamten srtká mu fajočku pod zobák!

Básnik sa podobá princovi oblačnému, čo šípom smeje sa a vnára do búrok; no na zem stiahnutý, vstreď posmechov, má trému a krídla mohutné hatia mu každý krok

Básnické umenie

Hudbu, hudbu – a s ňou uprednostní všetko hmlisté, čo k nej prísluší, rozpustnejšie, ľahšie v ovzdúši, bez závažia strohej viazanosti!

Slovo si voľ slobodne a s ním nechaj tón, čo hmeď aj zmysel nedá. Najdrahšia je predsa pieseň šedá, v nej sa Presnosť viaže s Váňaním.

Tak sa lesknú oči spod závoja, biely deň tak v poludní sa chvie, vlhké nebo na jeseň sa skvie, v modrom zmlätku hviezdy sa tak roja.

Lebo chceme tieň v obzoroch, farbu nie, nič viacej od odtieňa! Och, len odtieň dáva do spojenia so snom sen a s flautou lesný roh.

Z diaľky obľúď Pointu, čo vraždí; krutým vtípom, chůchotu sa vzdial, lebo by i nebo rozplakal: dráždivý ten cesnak odhod' každý.

Nech tvoj verš sa vznáša do azúru s príbehom, v ňom ranný vánok dial živitou a mäťou rozvoňal... Ostatok je pre literatúru.

PAUL VERLAINE

TÚŽBA

Tak sivo a clivo je v tomto údolí, hmlý nad ním kľáčia; obzory ako čelá starcov; mňholí. Speváci, viáč, kde slnko žiari,

len rýchlo do rajských záhrad, ó, do nebies, do večnej jari, kde slávnosť je, kde hudba číra, vznešená priestory plní,

kde na srdce mľ padá sladká ozvena a vlní struny.

Duša v tom raji sem-tam aj potkne sa – tie ideály –

aj príliš hladké krištáľové nebesá ju poľakali.

Cez ne je do siedmeho neba krokov pár, vstúp, chůďa moje, vstúp, krehký synček Adama, vstúp, mornár, zem ďaleko je.

Tu nie je ako na tom svete hrbatom

– sny poľámané

a lásku s krásou kúpiš za zlato,

tam nezostane

nijaká čistá vec; hodili by sme ju do prvej špiny

a básnik, čo by sa bál, že ho vysmejú,

by taktiež činil.

Preč, preč! Tam dobrý je len spiaci darebák

– dosť ich bdie stále;

preč od ľudí, preč od všetkého, najmä však

od žien čím ďalej!

Orol, ty blúznivci! Nesmiernosť hviezdnych dráh

krídla ti značia,

posvieť mi, pomôž a dones na krídlach

spevavé vtáča!

Mrcina

Rozpomäťajte sa, čo videli sme, milá, v to sladké ráno leta raz:

Mrcina príerná v zákrate cesty hnila na márach štrku mraziac nás.

A slnce pražilo do tejto prašiviny,

sťa rozpad zrychlil chcelo by

a vrátiť prírode pôvodné prvky hlíny

z demontovanej podoby.

A muchy bzučali v hnilobnom puchu brucha.

Batalióny čiernych lár

dali sa na pochod a tiekli husto zdnuka

z útroby, ktorou hybal zmar.

To všetko klesalo a stúpalo jak vína,

šumelo ľahko výsmech tmám,

akoby mrcina, tajomným dychom plná,

znásobovala život sám.

– Ach, takou budete i vy raz celkom iste

jak puchu plná mrcina,

hviezdička mojich snov, slniečko moje čisté,

anjel mój, moja jediná.

Kráľovná krásoty, budete takou i vy,

úniku z tejto hrózy niet,

keď pod rov zídete, čo slizké kvety živí,

v zmlíť starých kostí plesniviet.

No predsa, ľubezná, červáci recte dolu,

keď zbozkáva vás do kostí,

že vylúpol som tvar, podstatu, pravdu holú

z rozpadu svojich ľúbosti.

Literárna moderna – slovenská literatúra 1900 -1918

Historický kontext: riešenie národnej otázky vo vtedajšom Uhorsku, maďarizačný odnárodňovací tlak, ale aj hospodársky a priemyselný rast, masové sťahovanie za prácou do Ameriky, vypuknutie prvej svetovej vojny, hlasisti (hnutie s cieľom mravnej obrody človeka a národa, ich ideálom bol ľudovýchovný realizmus, nedocenili modernistov, vedúcou osobnosťou bol Vavro Šrobár), vydávali sa časopisy: Dennica, Živena (ženské), Hlas, Prúdy, Slovenské pohľady a Národné noviny

Slovenská moderna sa nikdy sama nepredstavila ako skupina, hnutie, jej autori netvorili organizované literárne zoskupenie. Najvýznamnejšími predstaviteľmi slovenskej moderny sú: **Ivan Krasko, Janko Jesenský, Ľudmila Podjavorinská, Vladimír Roy, Martin Rázus**. V tomto období bolo typické používanie pseudonymov.

Znaky slovenskej literárnej moderny: intímna subjektívna lyrika (najmä ľúbostná poézia), symbolizmus a impresionizmus, hudobnosť/ piesňovitosť, postupné uvoľňovanie verša, prevažujú žánre ako balada, sonet, pieseň, psychologické otázky, intelektuálne krízy lyrického subjektu, typické je stajomňovanie, zvnútorňovanie, prírodno-psychologický paralelizmus (stotožňovanie duševných stavov so stavom prírody a jej atmosférou, paseizmus (zdôrazňovanie minulosti), prevládajúce motívy straty a viny, nenaplnenosti, rozorvanosti

Ivan Krasko

vlastným menom Ján Botto (vzdialený príbuzný romantického básnika Jána Botta, povoláním chemický inžinier), používal pseudonymy Janko Cigáň, Bohdana J. Potokinová

Znaky tvorby: pocity smútku, samoty, opustenosti, beznádeje, zúfalstva a sklamaní, obrazy prírody vyjadrujúce stav jeho duše, ľúbostný cit ako ústredná téma, ďalšie témy: spomienky, príroda, vlastný osud, sociálna téma, verše sú poznačené jeho životom, sú prežité a precítené, sú úprimnou spoveďou, používal najmä sylabotonizmus, ale aj voľný verš, ľúbozvučnosť, hudobnosť, synestetickosť (farby, zvuky, vnemy)

Dielo:

Nox et solitudo (Noc a samota)

zbierka básní, ktoré neodrážajú objektívnu realitu, ale básnikovu dušu, motívy noci, deň je tu hmlistý, daždivý, clivý, sivý, lyrický subjekt nie je žiadny hrdina, charakterizuje ho pocit vlastnej ničotnosti, sú tu prvky ľúbostnej lyriky, spomienky, básne plné beznádeje, básne odhaľujúce temné stránky duše, samotu, ktorá je neželaná a básnik ňou trpí, citová frustrácia, rezignácia, zúfalý výkrik, vlastná pasivita (Topole, Zmráka sa, Plachý akord, Už je pozde, Chladný dážďik)

Verše

zbierka básní venovaná jeho snúbenici, je tu menej smútku a pesimizmu, básnik sa už vyrovnal s dávnymi bolesťami, nachádzajú sa tu aj básne so sociálnym motívom (Otrok, Otcova roľa, Baníci)

Ľudmila Podjavorinská

Vlastným menom Ľudmila Riznerová, používala mnohé pseudonymy, najznámejší je Teta Ľudmila

Dielo: **Z vesny života, Balady**, pre deti: **Zajko-Bojko, Čin-čin, Žabiatko**

Martin Rázus (ps. Mrazák, brat Márie Rázusovej-Martákovovej)

Dielo: **Kameň na medzi, Hoj, zem drahá**, sociálna balada **Matka**, pre deti: **Maroško**

Vladimír Roy (ps. Havran)

Dielo: **Temné ľalie, Rosou a trnám**

TOPOLE

Hej, topole, tie topole vysoké!
Okolo nich šíre pole --
Čnejú k nebu veľké, čierne
-- zrovna jako čiesi bóle --
topole.

Hej, topole, tie topole bez listia!
Duch jak čísi špatnej vôle
hrdo stoja ošarpané,
v mraze, vetre, nahé, holé
topole.

Hej, topole, tie topole bez žitia!
Nemo stoja v úzkom kole
-- príznaky s'ia z nirvány by --
pozerajú v prázdno dole
topole.

Hej, tie hrdé, vysočizné topole!
Ako vzhľad ich duch mój zmizne ...
Hore ...? Dolu ...? Do nirvány ...?
-- Ako havran ošarpaný
do noci ...

BALADA O SMUTNEJ PANEJ, KTORÁ UMRELA

Za hory už zapadalo
slnko rudé, slnko rudé.
V stromoch s bážňou šepotalo:
čo nebolo, azda bude,
azda bude.

A do ruda pláli strechy,
pláli strechy.
A vábili spásou hriechy,
zvodné hriechy.

Dvoje mocných rúk sa chvelo,
jemne chvelo.
Dvoje rúk by všetko, všetko
oželelo.

Hrešiť ...? Preds' len málo sily,
málo sily!
A tie hriechy tak vábili,
tak vábili!

Jedno srdce rozumelo (zatriaslo sa
jako listie):
že je preto také smutné, že je čisté,
že je čisté ...

UŽ JE POZDE... (Slovak)

Už je pozde, nepamätáš --!
Nad horami vrcholil
veľký mesiac, nemý, bledý,
obličej stá mŕtvoly;

riedke mráčky tiahnu nehom,
kryjú mesiac závoji;
tlene blúdila sným poľom,
pokoj čuší po chvoji;

niekde v dľake hlásnik trúbi
pozdňú nočnú hodinu,
ozveny sa duté vlnia,
až kdes v tichu vyhnú --:

zrovna, zrovna jako vtedy!...
...Mesiac padá za hory,
len ty nejdeš dokončiť tie
započaté hovory --

OTROK

Som ten, ktorému v uši znela pieseň matky-otrokyne.
Tá pieseň z mojej duše nikdy, nikdy nevyhynie.
Tak smutno znela, divným bojazlivým bôľom
sa tíško niesla naším úhorovým poľom,
až chytila sa v detskej trasúcej sa duši.

Som ten, čo dozrieval pod bičom otrokára,
pod bičom, ktorý nestrábené rany denne znovu pootvára,
že žiadna z nich sa nikdy, nikdy nezahojí.
Môj chrbát skrivený už narovnať sa bojí,
no vo sklopenom zraku posiaľ skrytá iskra horí ...

Som ten, čo čaká na ston poplašného zvona,
bo ťažko zhynúť otrokovi, pokiaľ pomstu nevykoná.
Až potom vystriem chrbát, rumeň sfarbí líce.
Dovtedy sadiť budem stromy, z ktorých rastú šibenice ...
Ó, smutno znela pieseň matky-otrokyne!

OTCOVA ROLA

Pokojný večer na všetky padal,
na sivé polia.
V poslednom lúči starootcovská
horela roľa.
Z cudziny tulák kročil som na ňu
báživou nohou.
Slnko jak koráb v krvavých vodách
plá pod oblohou.
Stmíste suché na vlhkých hrudách
pod nohou praská.
Zdá sa, že ktosi vedľa mňa kráča -
na čele vráska,
v láskavom oku jakoby krotká
výčitka nemá:
- prečo si nechal otcovskú pôdu?
Obrancu nemám
Celý deň slnko, predsa je vlhká
otcovská roľa.
Stáletia tiekli poddaných slzy
na naše polia,
stáletia tiekli -- nemôž byť suchá
poddaných roľa,
darmo ich suší ohnivé slnko,
dnes ešte bolla.
Z cudziny tulák pod hruškou stál som
zotlelou spolu.
Poddaných krvou napitá pôda domov ma volá...
A v srdci stony robotných otcov
zrell mi v semá...
Vyklíčia ešte zubále drače
z poddaných zeme?
roľa- domov, národ, vlast

ZMRÁKA SA ...

Zmráka sa, stmieva sa, k noci sa chýli.

Od hory, od lesa tak plače, kvili ...!
Výčitky neznámych duše sa chytia.
... Vyplniť nádeje nebolo sily -
zapadli, zapadli vo zhone žitia ...

Oblaky nízko sú, tak letia, letia ...!
Žaluje zúfale žaloby márne
ktos' príliš úbohý z šireho sveta,
že veril, že čakal, že starne, starne ...

Zmráka sa, stmieva sa. Zhora i zdola
havrany veslujú do noci spešne ...
ktos' príliš úbohý o pomoc volá,
do tvári hádže nám spomienky hriechne ...

Zmráka sa, pôjdeme ... Noc je už spola.

STESK

Dnes tichý som a chabý, jaksi bez nádeje.
Tak náhle spomnel som si na ďaleký domov,
tak náhle spomnel som si na stesk plachých očí.
Snáď preto tichý som a jaksi bez nádeje.
A slnko chlácholivo svoju večne mladú pieseň peje
v záhrade, po poli, po horách.
Po ceste spieva ju,
kde mladý topoľ, vyschlý, bojácny a holý
vypráva, že už trápne nič viac nezabolí,
po lúkach, potok kde vrbínou jasotne beží,
bujare, bujare svieži,
podobný tomu v čiernych rodných horách,
kde moja mladosť mŕtva v bielom na pažiti leží.

Plachý akord

Za búnej, tmavej noci
ja blúdil sám a sám,
závidel ronenie sĺz
tým čiernym nebesám.

Bez cieľa šiel som vo svet
a hľadal újavu:
papršlek do tmy srdca,
liek v hlavu boľavú.

Ach, niekde vedľa cesty,
u starých božích múk
našiel som zúfajúcich
pár chladných, mokrých rúk...

Snáď skutočnosť to bola,
a možno púhy sen:
zabudli ruky na mňa,
keď svítnul biely deň...

Len pocit ostal temný,
kýs' bôľu odtienok,
akordom plachým hučí
z hasnúcich spomienok

Chladný dážďik...

Chladný dážďik prší, prší.
Po doline, po návrší
zziabla jeseň žltosť znáša,
rozoslela ju z pôl rubáša.

Mojím lícom slza padá --
srdce východ bôľu hľadá;
znášala ho, hej, tá ruka,
prepinila, srdce puká...

Historický kontext: Slovensko súčasťou Československej republiky (október 1918), slovenčina štátnym jazykom, koniec maďarizačného útlaku, prílev českej inteligencie, odborníkov, vznikla Univerzita Komenského, Slovenské národné divadlo, Matica slovenská obnovila svoju činnosť, spolky: Spolok sv. Vojtecha (ev.), Trans (kat.), Živena, Spolok slovenských spisovateľov, DAV, časopisy a noviny: Slovenské pohľady, Prúdy, Živena, DAV, Elán, Mladé Slovensko, Pravda, Katolícke noviny, problémy: vysťahovalectvo, nedostatok uplatnenia, korupcia, vznik Slovenskej republiky/ Slovenského štátu (1939), 2. svetová vojna

Znaky literatúry: pluralita smerov, neexistuje jednotný estetický koncept, estetická funkcia diel

POÉZIA

-píšu viaceré generácie:

- I. staršia generácia: J. Jesenský, V. Roy
- II. prechodná generácia: M. Rázus, Š. Krčméry
- III. nová generácia: E. B. Lukáč, J. Smrek, L. Novomeský, F. Kráľ, J. Silan, R. Dilong, R. Fabry, Š. Žáry, V. Beniak, M. Haľamová

-vznikajú viaceré literárne smery:

1. VITALIZMUS
2. DOLORIZMUS/ NEOSYMBOLIZMUS
3. POETIZMUS/ LAVICOVO ORIENTOVANÁ POÉZIA
4. KATOLÍCKA MODERNA
5. NADREALIZMUS
6. individualisti, nevyhranení autori

VITALIZMUS

Znaky smeru: radosť z každodenných maličkostí, radosť z konca vojny, základom života je životný elán, energia „élan vital“, vychádza z čara okamihu, z chvíľkových vnemov, dominovali optimistické nálady, aktivita, činnosť, senzualizmus, prevaha tém o láske, kráse, ženách, očarenie životom, spontánnosť, sviežosť, hravosť, láska ako cit, ktorý prináša radosť, potešenie

Ján Smrek (Poeta Natus/ básnik prírodný)

Odsúdený k večitej žízni – zbierka básní s pochmúrnou atmosférou, dominujú pocity nepochopenia, samoty, zaznieva smútok z ťažkého detstva, z čias vojny, avšak zbierku uzatvára básňou

Dnes milujem svoj deň, v ktorej sa vzdáva smútku, vidno tu náznak vitalizmu, optimistického vnímania sveta („Dnes milujem svoj Deň, Noc miloval som včera. Tak láskal som ju, v rukách sa mi chvela a sľubovala sen. Dnes objímam sa s Ránom a kým mi v oči hľadí, sa tážem ho, či idú ešte ľady života oceánom?“)

Cválajúce dni, Božské uzly, Básnik a žena

DOLORIZMUS/ NEOSYMBOLIZMUS

Znaky smeru: bolestinstvo, sebatryzeň, smútok, pochmúrne nálady, pesimizmus, bezvýchodiskovosť, meditativnosť, nenaplnené túžby, paradoxy, láska, ktorá prináša utrpenie

Emil Boleslav Lukáč (Poeta doctus/ básnik učený)

O láske neláskavej (oxymoron!) – básnikovo chápanie ľúbostného citu, ironizuje sľub vernosti, napr. báseň

Modla v prachu (zrútenie sa predstáv o milovanom človeku)

Križovatky, Spoved' – doloristické zbierky

Moloch, Bábel, Elixír – reagujú na súčasné problémy

POETIZMUS/ ĽAVICOVO ORIENTOVANÁ POÉZIA

Znaky smeru: sociálna problematika, civilizmus, hra s jazykom a slovami, asociácie, obrazotvornosť, metaforickosť

Ladislav Novomeský

Nedel'a – poézia mesta, outsiderské lyrické subjekty

Romboid, Otvorené okná, Pašovanou ceruzkou

KATOLÍCKA MODERNA

Znaky smeru: hľadanie Boha a smerovanie k nemu, náboženské motívy, žena (nie konkrétna, ale všeobecne ako inšpirátorka, nositeľka života, matka v spojení s obrazom Panny Márie), motívy svetla a tmy, symbolizmus

Rudolf Dilong

Helena nosí ľaliu, Budúci ľudia

Janko Silan

Kuvici, Rebrík do neba

Pavol Gašparovič Hlbina

NADREALIZMUS

Znaky smeru: vychádza z avantgardného surrealizmu, novátorské techniky (nové rytmickotvorné a obrazotvorné vlastnosti jazyka), odmietanie tradičných hodnôt, chceli šokovať, psychický automatizmus, krčovitá krása, polytematickosť textu, základná stavebná jednotka textu nie je symbol, metafora, ale slovo, dominuje voľný verš, interpunkcia sa nevyznačuje, asociatívnosť

Rudolf Fabry

Uťaté ruky – provokačná zbierka, automatické texty, pásmové skladby, prečiarknutý Prológ ako zavrnutie klasiky,

Vodné hodiny hodiny piesočné, Ja je niekto iný

INDIVIDUALISTI, NEVYHRANENÍ AUTORI

- v ich tvorbe sa prelínajú znaky všetkých avantgardných smerov, nemajú jednotnú estetickú koncepciu

Valentín Beniak

Tiahnime ďalej oblaky – plynutie času, vzťah k domovu, motív reťaze ako symbol následnosti, zviazanosti jednotlivých generácií

Žofia, Popolec, Poštový holub

Maša Hal'amová

Dar, Červený mak

PRÓZA

-píšu viaceré generácie:

- I. staršia generácia: M. Kukučín, J. G. Tajovský, B. S. Timrava, J. Jesenský
- II. prechodná generácia: M. Rázus, J. C. Hronský, L. Nádaši Jége, J. Hrušovský
- III. nová generácia: G. Vámoš, M. Urban, M. Figuli, D. Chrobák, F. Švantner, Ľ. Ondrejov, P. Jilemnický

-vznikajú viaceré literárne smery:

1. EXPRESIONIZMUS
2. NATURIZMUS
3. ORNAMENTALIZMUS
4. NATURALIZMUS

DRÁMA

Ondrej Ligo

Ivan Stodola

Bačova žena – tragédia o troch dejstvách z prostredia liptovských hôr. Autor spracoval 4 motívy: Evinu lásku k deťom, tvrdú sociálnu skutočnosť, údajnú smrť Ondreja, nenávisť Ondrejovej matky k Eve. Konflikt hry je psychologický a mravný, má príčiny vo vyst'ahovalectve a sociálnom nedostatku. Podnecovateľom zla bola matka Ondreja, ktorá stále verila, že syn žije a Eve nenávisťne vyčítala zlé gazdovanie, vydaj a jej druhé dieťa nazvala pankhartom. Tragédia má korene v klasickej antickej dráme – monumentalizácia postáv, vnútorné monológy, osudovosť, titanizmus

Obsah: Eva bola vydatá za Ondreja, ktorý odišiel do Ameriky, lebo rodina trpela biedou. Mal svoju ženu veľmi rád. Zasypalo ho pri banskom nešťastí. Správa baní oznámila Eve, že je mŕtvy. Ondrej sa síce zachránil, ale stratil pamäť. Eva sa vydala z lásky za baču Miša a mala s ním dieťa. Ondrej sa po piatich rokoch vrátil, kúpil celé panstvo svojho bývalého pána a dal ho napísať na Evu. Chcel, aby sa k nemu vrátila. Miša posielal do Ameriky a pridá mu ešte aj šek na slušnú sumu dolárov. Mišo súhlasí, ale iba ak pôjde aj s Evou, preto Ondrej rieši situáciu veľmi kruto: vyháňa Miša zo svojho panstva. Chlapi si zoberú svoje deti a nemienia ich vrátiť Eve. Materinský cit v Eve zvíťazí, nedovolí jej vzdať sa ani jedného dieťaťa. V závere sa Ondrej s Mišom pobijú, Eva spor o seba rieši dobrovoľnou smrťou: umiera pred ich očami so slovami, aby milovali jej deti.

Ďalšie diela:

Náš pán minister, Čaj u pána senátora – satirické frašky so situačnou komikou tematizujúce pokrytecký život malomešťanov

Jožko Púčik a jeho kariéra – satirická veselohra s témou „pre dobrotu na žobrotu“

Július Barč-Ivan

Matka – dráma o troch dejstvách z banického prostredia. Popri dôraze na nadľudskú silu materinskej lásky má hra teologický rozmer. Matkino vizionárstvo a predtuchy upozorňujú na otázku fatálnosti. Jej rozhodnutie obetovať svoj život je vzburou proti Bohu (osudu), proti jeho rozhodnutiu, ktoré vedela vždy dopredu a nedokázala mu zabrániť.

Dráma sa vyznačuje psychologickým expresionizmom: konanie postáv prechádza v každej scéne do krajnosti, často je nastroľovaná otázka života a smrti. Dej ovplyvňujú nadprirodzené zásahy, text je fragmentárny – má veľa nedokončených viet.

Obsah: Matka (v predpribehu) rozpráva o svojich snoch, v ktorých vidí smrť svojich blízkych – už predpovedala nešťastie v bani, pri ktorom zomrel jej muž). Matka sa snaží rozvadeným synom, aby si navzájom ubližovali, lebo doteraz bol Paľo v Amerike a Jano mu prebral frajerku Katu. Matka má oboch synov rovnako rada a snaží sa o tom presvedčiť aj Jana, ale ten jej neverí. Jano závidí bratovi gazdovstvo, do ktorého sa ide priženiť. Vytiahne nôž a matka vie, že prišla osudná chvíľa: radšej rýchlo zhasne a hodí sa na Paľu, aby zabránila tomu, že jeden brat zabije druhého a ona stratí oboch synov.

UŤATÉ RUKY

Smrť slávikom a pinkavám
na všeobecnú žiadosť ešte raz

Ja som akoby
prirovnanie integrované až na koreň
celú túto poéziu hodte na oheň
poznáte pri spaľovaní dvadsať rokov
koľko krokov v sebe stráca dvadsať rokov

∞

Chcel by som byť veršotepcom bez slávika
cáp cupi veľké krupy je ich málo
snáď by nám to jedno leto za to stálo
váš rozmarín rozkrútil vetrmlýn
madam vy ráčte hlavou na karmín
my ležíme tu ináč než nám zákon rozkázal
dra Fausta diabol stropom vzal

Nezáleží na tom aký sa vám ľúbi duch
jarmarečné šansóny a eroplány múch
popevok o Rinaldovi za forint
potrvá vám pri skromnosti po Korint

Logická je kopa vajec logika je do tučta
vám pán Breton moja poklona a máucta
vám pán Nezval má poklona a máucta
vám pán Ristić má poklona a máucta

Konečne sa dostávam k vecnosti poézie
lež zmením intonáciu jak napadené zmije

Báseň nie je iba sen
báseň bez ba- jeseň
trochu -chu som koktavý
báseň nie je kokt- a whi-
báseň nie je krytý stôl
(prečo by som bol ja vôl)
ani codex civilis
doplň slovo na -ilis
tuším že si chytáš uši
táto poézia škodí duši
ja to však už nečujem
rozkladá sa vo mne sen
ako murín ktorý kradne ťažký úľ

VODNÉ HODINY HODINY PIESOČNÉ

Velebím ťa pán hnoja
Sprievodca smrti
Spevák na pahrebe noci
Ak si taký smelý
Že sa nebojíš už svojich kostí
Čo pri tebe znamená levočská pani
Keď trhá mušie krídla kvetom
Aby sa dozvedela či ju miluje
Kto vie čo znamená
Nechápem jeho jediné K vo všetkých ušiach dňa
Kohút detí
Kohút mládenčov a panien
Školský príklad zápasu a plodných síl
Kohút pušky
Kohút plynovodu
V kľúčoch rodeného samovraha
Chápe gilotínu života
Okamihy vzduchového noža
Modrý kohút
Z habánskeho džbánku
S rozbitým hrdlom
Nerozumie slovám popravy

Môj nezraniteľný kohút
Vysoko nad zvukom zvona
Na veternej ružici
V imaginárnom vajci nesmierného prázdna a voľnosti
Jediný tuší plže západu
A farbí si hviezdou ostrohy

MAŠA HALAMOVÁ

(1908–1995)

Dar

Na biely hodváb vyšijem
kyticu poľných kvetov.

V červený mak výčitku krvavú,
v lilavé sirôtky vypláčem žiaľ.
Kus slovenského neba strhnem
do oka nevädze.

So smútkom duša nevládze:
do lístkov zelených
veľké nádeje vložím.

Do snehu krajky vpletiem holubicu bielu.

Keď cesty zarastú trnám a hložíam –
dar svoj ti donesiem v jednu nedeľu
s úsmevom božím.

HONOLULU, PIESEŇ LABUTE

Za múrom kláštora

V noviciáte izbu podobnú mám väzeniu:
kľakadlo, kríž, stôl, posteľ,
tak málo potrebné je k spaseniu,
abych do neba došiel.

Dnes Dismas z kríža dolu nestúpil,
lež Kristus zadržal ho,
Bože môj, ktorý si ma vykúpil,
čo bude so mnou? Haló!

Len kúsok vzduchu v túto celu,
len kúsok vzduchu, čo mi oblok ulomí,
len trochu vánku môjmu čelu,
Ježišu Kriste, väzniteľu,
otvor ten oblok, smutno mi!

JANKO SILAN
(1914–1984)

Rebrík do neba

Svätojánske mušky

Aká je vaša cesta, svätojánske mušky,
keď jas váš nemenší sa ani nemení?
Naša je kostrbatá. Keď raz prídu skúšky,
meníme smer a vôbec zmysel žitia na zemi.

Do večna ideme cez všelijaké cesty,
ach, v tmách, ach, málokedy skrze jas,
a vaše svetielkovanie a vaše sladké blesky
– to isté mihotanie v neistotách – mätie nás...

Oblaky

Tiahnime ďalej, oblaky,
jak stádo smutné, bez pastiera:
vietor ešte nedorástol,
jačí tam bosý na strniskách!

Lúč náš teplý odrazil sa
z chladného srdca tvrdej žuly –
neplodná to bola skala,
kam zrachotil blesk bez ozveny!

Zlatých líc sme neuzreli
a nepočuli spevy sladké,
zastonal kraj tento z hĺbky,
neboli sme mu požehnaním!

Načo sme my sem zblúdili
a zaplavili nebo čisté?
Tiahnime preč, ďalej, ďalej,
jak stádo smutné bez pastiera...

EXPRESIONIZMUS

Znaky smeru: spor individua s nadosobnými determináciami (náboženstvo, spoločenská príslušnosť, etické princípy) – vnútorná kríza človeka, s ktorou si nevie poradiť, subjektivizácia, ja-rozprávač, vnútorný monológ, prítomnosť autora, typizácia postáv, postava sa často dostáva do extrémnych životných situácií, do ťažkého psychického rozpoloženia, hrdina má deficit (telesný/ spoločenský/ psychický/ sociálny), ale zároveň je veľmi citlivý. Postavy sa vymykajú z masy, davu, sú výnimočné. Dôležitú úlohu zohráva prostredie deja

Milo Urban

Dielo: románový cyklus **Živý bič** + voľné pokračovania: **Hmly na úsvite, V osídlach, Zhasnuté svetlá, Kto seje vietor, Železom po železe**

Znaky tvorby: ponor do psychiky človeka, človek v osamelosti, rozporuplnosti, lyrizácia, etické problémy
Živý bič

- kolektivistický, sociálny, expresionistický román zachytávajúci obdobie 1. svetovej vojny
- má dve časti: Stratené ruky, Adam Hlavaj – symbolika názvov (Živý bič – vojna, Stratené ruky: odchod mužskej pracovnej sily na front, príchod vojnových invalidov bez končatín)
- obraz vojny nie priamo z frontu, ale postupný vplyv na ľudí mimo frontu, na dedinčanov, vykresľuje pomalé a intuitívne uvedomovanie si nezmyselnosti a krutosti vojny
- unanimitický román (una anima = jedna duša) – dedina (Ráztoky) tu vystupuje ako kolektívny hrdina
- využitie lyrizácie, kontrastov, opisov prírody
- výrazné charaktery postáv: Ilčíčka, Eva a Adam Hlavajovi, Ondrej Koreň, notár Okolický (vedieť obsah)

Jozef Cíger Hronský

- počas 1. svetovej vojny bojoval na talianskom fronte, bol tajomníkom Matice slovenskej, redigoval časopis Slniečko, emigroval do Rakúska, neskôr žil v Bavorsku, Taliansku a Argentíne (tu sa podieľal na založení Zahraničnej Matice slovenskej), kde zomrel (v Luján)

Dielo:

pre deti: **Smelý Zajko, Smelý Zajko v Afrike, Budkáčik a Dubkáčik, Sokoliar Tomáš**

pre dospelých: **Jozef Mak, Pisár Gráč, Andreas Búr Majster**

Znaky tvorby: dedinská a sociálna téma, hlavný hrdina z okraja spoločnosti, ale morálne stojí vysoko, ponor do vnútorného sveta postavy, lyrizácia, hľadanie zmyslu života a komunikácie medzi ľuďmi, viera v dobro človeka, vo vzájomné porozumenie a v Boha, neustála analýza

Jozef Mak

- sociálno-psychologický expresionistický román
- hlavnou postavou je usilovný, činorodý človek (človek milión, zrno maku), ktorý prijíma svoj osud a znáša všetky útrapy, ktoré mu život prináša
- román obsahuje početné lyrizované pasáže s personifikovanou prírodou, autor vstupuje do deja – oslovuje čitateľa, nájdeme tu hyperbolizáciu a množstvo umeleckých prostriedkov
- rieši medzilidské vzťahy, komplikované postavenie hlavného hrdinu medzi dvoma ženami

NATURIZMUS

Znaky smeru: vplyv francúzskeho naturizmu a regionalizmu (príklon spisovateľov k prírode, ktorá predstavovala východisko z vojny), dedinská tematika, ale aj témy ako priateľstvo, láska, detstvo, domov, česť, baladický ráz textov, lyrizovaná próza – básnické prostriedky/ oslabená dejová línia, prvky ľudovej slovesnosti, rozprávkovosť, mýtickosť, človek spojený s prírodou, pudové konanie postáv, krátke epické útvary

Dobroslav Chrobák

Drak sa vracia – zobrazuje konflikt jednotlivca a spoločnosti, zdôrazňuje tradičné hodnoty – lásku, priateľstvo, česť, príbeh pripomína rozprávku – Eva rozpráva príbeh priadkam a vnukovi (vedieť obsah)

Kamarát Jašek

Margita Figuli

Tri gaštanové kone – ľúbostná novela so sociálnym problémom v pozadí, ja-rozprávač Peter (vedieť obsah)

František Švantner

Nevesta hôľ – román

Zuna je polosnová, poloskutočná postava (dievča ľahkých mravov, dcéra slepého mlynára), okolo ktorej stroskotávajú všetky citové úsilia, je symbolom fantasticko-démonických prírodných síl hôľ. S jej bytosťou vstupuje do deja čosi tajomné, nepolapiteľné, je dieťaťom prírody, prírodný jav v neustálej premene. Hájnikovi Liborovi stále uniká a jeho trápi, či už nepatrí inému, nechce ju stratiť, ale nechce sa jej zmocniť len fyzicky. Záujem o Zunu má aj krčmár, ktorý prahne po strôm mlyne a uhliar Tavo, ktorý ale nedokáže splniť jej želania. Objaví sa On, záhadný tvor, ktorý vyzerá ako človek i vlk. Libor aj Tavo si uvedomujú, že Zuna im nikdy nepatrila. Zuna prehryzne tajomnému tvorovi hrdlo a potom zmizne. („Vychovali ju vrchy, hole a napokon si ju aj vzali, pretože i hole majú svoje nevesty.“)

Ludo Ondrejov

Zbojnícka mladosť

ORNAMENTALIZMUS

Znaky smeru: vzbura proti konvenciám, pesimistické a tragické nálady a životné pocity, nešťastné postavy a zvláštne postavy vo zvláštnych situáciách, ozdobnosť jazyka a experimentovanie s jazykom a slovom, vychádza z expresionizmu a naturalizmu

Gejza Vámoš

Editino očko – zbierka noviel a poviedok autobiografického rázu. Témou poviedky Editino očko je vzťah rozprávača k 9-ročnej sestre Editke pred nehodou a po nej – keď prišla vinou kamarátky o oko. Editka ani po nehode nestráca optimizmus, snaží sa utešiť brata, ktorý sa nevie zmieriť so skutočnosťou. Rozprávač vyčíta Bohu manipuláciu s ľudským osudom. Očko možno vnímať ako metaforu (Editkinej) detskej naivity a dôvery v dobro, ale i ako (rozprávačov) zohavený pohľad na svet.

Atómy Boha

Ján Hrušovský

Muž s protézou – poručík Seeborn je muž s protézou miesto srdca, pod vplyvom vojny stráca všetku svoju ľudskosť, jeho cynizmus je maskou, za ktorou sa skrýva neprestajný vnútorný boj.

NATURALIZMUS

Znaky smeru: snaha o vedecký obraz skutočnosti, detailná analýza nepríjemných stránok života, prevaha postáv z nízkych sociálnych vrstiev, jedinečnosť postáv – orientácia na negatívne vlastnosti, človek ako súčasť prírody, ktorý je determinovaný dedičnosťou, rasou, pôvodom, prostredím, autor podáva hodnotiaci, nezaujatý postoj

Ladislav Nádaši-Jéje

Cesta životom – román s biografickými prvkami (postava doktora Búroša), v ktorom vyjadruje skeptický pohľad na spoločnosť na konci monarchie, pred vznikom Československej republiky. Hlavnou postavou je Jozef Svoreň – negatívna postava, je zbabelý, má strach, hlási sa k Slovákom i Maďarom, bojí sa zaujať stanovisko, v jeho správaní víťazi túžba po osobnom prospechu.

Adam Šangala – historická próza odohrávajúca sa v 17. storočí, v čase náboženských bojov a protireformácie. Opisuje trpké osudy mladého Adama Šangalu. Adamovho otca obesia za pyliactvo a Adam sa rozhodne opustiť rodnú Oravu a odísť do sveta. Základom románu sú príbehy, ktoré zažije na svojej ceste z Oravy do Žiliny, v Žiline, na panskom kaštieli... Román sa končí nečakaným zvratom – po piatich rokoch šťastného manželstva, keď sa už zdalo, že Adamove dobrodružstvá sa skončili a všetko sa obrátilo na dobré, Adama odsúdia a popraví, pretože jeho žena vyklebtila jeho skutky z ciest (zabitie pána, oslobodenie odsúdeného..).

1. Ján Smrek - Dievča v rozkvet

Niet pôvabnejšej veci na svete,
ako je dievča v rozkvet!
To živé jaro, ktoré preniká
jak elektrické vlny,
tá štíhlosť kokosovníka
a pohľad slnca plný,
dve biele sopky,
v ktorých láva vrie,
ktoré sa búria k nebezpečnej hre,
a zúbky dravčie,
zbrane divej mačky -
všetko to pôsobí,
že bys' k tomu šiel
raz výbojne, raz zase kolenačky,
chcel cítiť to vo svojom majetku,
hladkať to, chrániť,
baliť do hodvábu,
rozkošnú vravieť tomu poviedku,
brávať to sebou na jar k lesu,
cez leto k plesu,
ako kvet kamélie hrdý
pripínať si to k hrudi -
spáliť to radšej v srdca plame,
prv než to samé
uvädne.

3. Ladislav Novomeský - Slúžka

Ja,
furko mária,
prišla som na svet,
aby som žalovala,
že z krásy v svete dostala som málo,
z radosti života sa mi nedostalo
a šťastia som si neurvala,
že musela som bdiť,
keď som chcela sniť,
a plakať,
keď sa mi chcelo smiať.
Len to neviem:
prečo som musela žiť
a prečo umierať.

2. Emil Boleslav Lukáč – Modla v prachu

Padla modla mnohých rokov,
Ktorú sám som staväl hore,
Z piedestálu dnes padla,
V prachu leží.

Koľko dní a nocí smutných
Strávil som tam pri lešení,
Mramor kresal, dlátom dlabal,
Staväl, staväl.

Koľko plánov vzniklo planých,
Ktoré chimerická láska
na papieri usnúvala,
na papieri.

Koľko trudov, umu práce
vyšli pre ňu márne máry,
za úsmev len,
za maličkosť,
len tak za nič.

A dnes padla bez hrmotu,
padla modla mnohých rokov,
a ja sám sa smejem nad jej
pudrovanou parukou.

4. Rudolf Dilong – Krížová cesta

Je na kríž odsúdený. Taký bol
v plnosti časov Boží prst
a vôľa Otca, napísaná
na živé telo Ježiša. Nie zem
si ide po stopách, nie ľudský hlas
má silu búrajúcu, domy
od múrov k múrom nerozkričí,
krajinu s morom nezrovná.
Na nebi ortiel lásky
postavil stánok pre kríž svätý,
raj v tíšinách sa zachvel, zamknutý,
svet, zaľudnený z vín, už nebude
mať výrok: smrťou zahynieš; v tej
chvíli
je Ježiš na smrť odsúdený.

Pracovný list na opakovanie na diktát - sexta

Doplň veľké alebo malé písmená:

Vybudovali sme nový _____ lympijský štadión. Žiakovi ubytovali v _____ tudentskom domove. L. Štúra. Na dovolenku pôjdeme na _____ emplínsku _____ íravu. Prečítala som knihu _____ rám _____ atky _____ ožej v Paríži. V roku 1843 bol uzákonený _____ túrovský pravopis. Mnohí slovenskí vzdelanci prijali _____ túrov pravopis. Aké by bolo fajn pozrieť si _____ obšinskú ľadovú jaskyňu. Možno raz navštívim _____ užnú _____ meriku. Chcela by som študovať na _____ niverzite Komenského. Teraz som študentkou _____ ymnázia. Úlohou _____ atice _____ lovenskej bolo dvíhať národné povedomie. Veľká dopravná nehoda sa stala na _____ lici Janka Kráľa neďaleko _____ lavného _____ ámestia. Navštívili sme _____ ino _____ bzor, ale dozvedeli sme sa, že lepší film premietali v _____ ine _____ ladých.

Táto Hviezdoslavov _____ báseň je pekná a poučná.

Voda _____ tudeného potoka prudko stúpla.

Učili sme sa, že _____ odžovsko-_____ attalovská reforma v mnohom zmenila _____ túrov pravopis.

Svätoplukov _____ vojnové výboje oslabili _____ elkomoravskú ríšu. Žiaci mohli pri písomke použiť _____ lovensko-anglický slovník.

Na stožiar viala štátn _____ zástava _____ lovenskej republiky.

Niekoľko _____ lovenských športovcov sa vrátili s medailami.

Z jaskýň ma najviac zaujala _____ obšinská ľadová jaskyňa.

Bývali v _____ unajskej Stredě na _____ lavnej ulici.

Na _____ ámestí predávali _____ aliansku zmrzlinu.

Niekomu je _____ ánošíkovská tradícia úplne cudzia, ale nepohrdol by _____ ánošíkovým pokladom.

Milanov _____ košeľa bola pohodenná na stoličke.

Š š D F I j m n N p R r S s V v Z z

_____ túrov pravopis, _____ unčova búda, _____ túrovský pravopis, _____ lovenské tradície, _____ óm, _____ ndián, _____ itrianka, _____ tredoeurópan, Konštatín _____ ilozof, Peter _____ elký _____ ákladná škola s _____ aterskou školou v _____ adošine _____ ákladná škola, _____ ýr, _____ avor, _____ rvosienka _____ arná _____ treda, _____ arec _____ árodná rada _____ lovenskej _____ epubliky, _____ ové Mesto _____ ad _____ áhom

Oprav chyby:

princezná Zlatovláška, Slovenské Národné Divadlo, môj brat Robinson (dielo), môj brat Marek, nízke Tatry, Tatranské štíty, Lomnický štít, Slovenské divadlá, Poliaci sú veľkí Kresťania, štúrovci písali básne, južná Amerika, Severná Európa, Filozofická Fakulta univerzity Komenského, Hviezdoslavovo Námestie, Ulica Janka Kráľa, Tichá ulica, ulica Svornosti, Popradské pleso vysychá, Stanica Štrbské Pleso, časopis krásy Slovenska, Bratislavské ulice, Štúrov brat, Štúrovský pravopis, hviezdoslavovský verš, Hviezdoslavove eposy, Jánošíkov poklad, Jánošíkovské povesti, Planéta Jupiter, Rieka Hron, Stredoslovák, Banskobystrický kraj, Banskobystrické sídliská

Zakrúžkuj správnu možnosť:

p/P eter v/V el'ký bol významným c/C árom r/R uskej m/M onarchie. Vianoce sú obľúbenejšie ako v/V el'konočné s/S viatky. Býval som na u/U lici Janka Kráľa, no presťahoval som sa na n/N ámestie s/S v. Alžbety. Podľa mníchov f/F rantiškánov je pomenované f/F rantiškánske n/N ámestie. Chirurgické oddelenie v/V ojsenskej n/N emocnice v r/ Ružomberku. Kostol aj m/M estský ú/Úr ad v n/N itre sídli na n/N ámestí s/S lobody. Idem na m/M estský úrad. Vystúpili sme na s/S tanici š/Š trbské p/P leso. Štrbské p/P leso bolo zamrznuté.

Doplň chýbajúce písmeno:

_____ udovít _____ túr uzákonil spisovnú _____ lovenčinu na základe _____ tredoslovenského nárečia, pretože _____ ernolákovčina sa neujala. No _____ túrovej _____ lovenčine rozumeli nielen _____ tredoslováci, ale aj _____ áhoráci, _____ lováci zo _____ everu a celé _____ ýchodné _____ lovensko. _____ everná _____ órea je krajina _____ ýchodnej _____ zie, kde vládnu _____ omunisti. Boli sme na dovolenke pri _____ riehrade _____ užinná, kde sme sledovali _____ ormorána _____ ierneho a iné vodné vtáky. Nachádza sa to v obci _____ ivín, v _____ učeneckom okrese v _____ anskobystrickom kraji.

chýbajúce

), morí (Stredozemné more, Jadranské more, Červené more – ale v písomke môže byť červené more, *červené*), zálivy, prielivy, prieplavy, prúdy...

9. s veľkým písmenom píšeme názvy ľudských sídel, ich častí a verejných priestranstiev, napr. názvy miest, dedín a osád (Bratislava, Madrid, Trenčianske Teplice, Nové Mesto nad Váhom, *Bratislava*), častí miest a obcí (Petržalka, Karlova Ves, Staré Mesto, *Rača*) - s veľkým písmenom píšeme všetky podstatné a prídavné mená v názve, názvy ulíc a nábreží (Drevená ulica, Ulica slobody, Jaskový rad, Pekná cesta, Skalická cesta, Pri starom mýte, Vajanského nábrežie, Nábrežie A. Hlinku, *Nábrežie*), námestí (Hviezdoslavovo námestie, Námestie republiky, *Námestie*), sádov, záhrad a cintorínov (Sad Janka Kráľa, Medická záhrada, Ondrejský cintorín)
10. s veľkým písmenom píšeme názvy stavieb a ich častí, napr. názvy budov, domov, palácov (Biely dom, Primaciálny palác, Dom umenia, *Dom*), názvy domovov, internátov, štadiónov, amfiteátrův, hradov, zámkov a kaštieľov (Dóm svätého Martina, Chrám svätého Petra, Bazilika Sedembolestnej Panny Márie, *Bazilika*), ale označenia týchto budov podľa príslušnosti k reholi sa píše s malým písmenom, pr. kostol uršulínok, františkánsky kláštor, benediktínsky kostol), názvy brán (Michalská brána, Brána hrdinov), múrov (Berlínsky múr, Múr nárekov, Veľký čínsky múr), názvy mostov, fontán, významných ciest (Tatranská magistrála) a tunelov (Branisko, Sitina)
11. s malým písmenom píšeme zovšeobecnené pomenovania, ktoré vznikli z vyššie uvedených názvov, napr. menčester (tkanina, látka), kuba (cigara), charleston (tanec), babylon (zmätok), sodoma (nemravný život)
12. s veľkým písmenom píšeme názvy ľudských výtvorov, organizácií, inštitúcií, spolkov, podnikov, politických strán a hnutí, akcií, vyznamenaní a cien, časových a historických úsekov a pod., napr. názvy vlakov, lodí a lietadiel (Tatran, Titanic, Boeing, *Boeing*), pomenovania významných časových úsekov (Nový rok, Vianoce, Štedrý deň, Veľká noc, Veľkonočný pondelok, Veľký piatok, Sviatok práce, Deň matiek, Medzinárodný deň detí, Pamiatka zosnulých, *Medzinárodný deň detí*), ale vianočné a veľkonočné sviatky, nový rok (celý), pomenovania revolúcií a povstaní (Veľká francúzska revolúcia, Slovenské národné povstanie, *Slovenské národné povstanie*), názvy orgánov štátnej moci a ich súčastí (Národná rada Slovenskej

novoslovenská

republiky, Kancelária prezidenta Slovenskej republiky, Úrad vlády Slovenskej republiky, Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky), názvy orgánov štátnej správy a samosprávy (Mestský úrad v Žiline, Okresný úrad Bratislava 5, Magistrát hlavného mesta SR Bratislavy), názvy vedeckých a kultúrnych inštitúcií (Slovenská akadémia vied, Matica slovenská, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV), názvy škôl a ich častí (Univerzita Komenského, Vysoká škola dopravy a spojov, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Slovenská technická univerzita, Fakulta chemickej a potravinárskej technológie Slovenskej technickej univerzity, Základná škola Jonáša Záborského, Základná škola Sekule, Gymnázium v Modre, Gymnázium Jura Hronca, *Gymnázium*), názvy divadiel (Slovenské národné divadlo, Divadlo P. O. Hviezdoslava, *Divadlo*), názvy ostatných kultúrnych inštitúcií a zoskupení (Slovenská filharmónia, Lúčnica, Symfonický orchester Slovenského rozhlasu v Bratislave, Senzus, Slovenské národné múzeum, Múzeum Ľudovíta Štúra, Slovenská národná galéria, Galéria Ľudovíta Fullu, *Galéria*), názvy súdov, nemocníc, úradov a verejných inštitúcií (Najvyšší súd SR, Fakultná nemocnica v Bratislave, Nemocnica svätej Alžbety, Všeobecná zdravotná poisťovňa, Národná banka Slovenska), názvy umeleckých a vedeckých diel a písomností (Tri gaštanové kone, Hamlet, Luskáčik, Rómeo a Júlia, Dáma s hranostajom, Charta Spojených národov, Tolerančný patent, Zlatá bula sicílska, *Charta*), názvy časopisov (Život, Literárny týždenník, *Život*), názvy typov a značiek sériových výrobkov (Tatra 613, Škoda Felicia, Sony, Flexaret, Tatramat – ale fiatka, tatramatka, škodovka, *Škoda*), názvy podnikov a závodov (Tesla, Mladé letá, Slovnaft, Slovenský plynárenský priemysel, *Slovnaft*), názvy spolkov, združení (Červený kríž, Spolok slovenských spisovateľov, Hnutie za demokratické Slovensko, Spolok sv. Vojtecha, Organizácia Spojených národov, Rád maltézskeho rytierov, *Spolok*), názvy akcií, zjazdov, súťaží, cien a vyznamenaní (Bratislavské hudobné slávnosti, Hviezdoslavov Kubín, Nobelova cena, Veľká pardubická, Bienále ilustrácií Bratislava, *Nobelova cena*)

Podrobnejšie informácie od strany 27:

<http://www.juls.savba.sk/ediela/psp2000/psp.pdf>

Veľká októbrová socialistická revolúcia

Pravopis veľkých a malých písmen vo vlastných menách Sexta

naštudovať (nie len mechanicky prečítať), pozvyrážňovať, do voľných miest uviesť vlastný príklad a naučiť sa, bude diktovať

1. s veľkým písmenom píšeme krátke mená (Andrej, Matej, Ondrej), priezviská (Braxatoris, Cifra, ...), pseudonymy (Sládkovič, ...), prezývky (Sajfa, ...), pomenovania osôb v literárnych dielach (Máša, Sokolie oko, ...), mená rozprávkových bytostí (Zlatovláska, Valibuk, ...), zvierat (Dunčo), prívlastky rodných mien panovníkov, pápežov, historických osobností (Mojmír I. = Mojmír Prvý, Ivan Hrozný, Konštantín Filozof, Richard Levie srdce, ...), označenia rodiny príponou -ovci a -ovia (Svoreň - Svoreňovci, Svoreňovia, Škultéty - Škultétyovci, Škultétyovia, ...), s malým písmenom píšeme zovšeobecnené podstatné mená, ktoré vznikli z vlastných mien, pr. judáš = zradca, lazár = ťažko chorý človek, donchuan = záletník, valibuk = silný človek, ...), pomenovania príslušníkov alebo prívržencov nejakých hnutí, pr. štúrovci (prívrženci Ľ.Š., nie rodina), matičiari (členovia Matice slovenskej), slovnaftári (zamestnanci Slovnafetu), radošinci (členovia Radošinského naivného divadla), katolíci, evanjelici, moslimovia, ...), s veľkým písmenom píšeme národné a kmeňové mená (Slovák, Európan, Vandal - nie ten kto bezohľadne ničí, ale príslušník germánskeho kmeňa, Indián, Hotentot, ...), obyvateľské mená (Bratislavčan, Newyorčan, Flám aj napr. Marfan alebo Mesiačan :), ...), a mená príslušníkov iných etnických skupín (Róm, Eskimák, ...), s malým začiatočným písmenom píšeme všeobecné podstatné mená, ktoré vznikli z vlastných mien uvedených na začiatku bodu č. 2, pr. hotentot (nechápaný človek), flám (zábava), vandal (ničiteľ), ...), s veľkým písmenom píšeme mená bohov, božstiev, biblických bytostí, pr. Ra, Perún, Morena, Venuša, Alah, Ježiš, Lucifer, Madona, ...), v náboženských textoch na znak úcty veľké písmená, pr. Duch Svätý, Matka Božia, Panna Mária, ...), s malými písmenami píšeme z nich utvorené zosobnené zjavy, pr. lucifer = zlý človek, venuša = zvodná žena, madona = cnostná žena, ale aj

pomenovania rôznych bytostí, napr. vodník, víla, čert, anjel, rusalka, ... (ale napr. opera je Rusalka)

4. s veľkým písmenom píšeme prívlastňovacie prídavné mená utvorené od vlastných mien príponami -ov a -in, pr. Peter - Petrov, Zlatovláska - Zlatovláskin, Dunčo - Dunčovo, ...), s malým písmenom píšeme prívlastňovacie prídavné mená utvorené od vlastných mien príponami -ovský, -ský, pr. Mikuláš - mikulášsky, Rus - ruský, Dunčo - dunčovský, ...), s veľkým písmenom píšeme názvy objektov vo vesmíre a názvy útvarov na ich povrchu, pr. hviezdy a hviezdne zoskupenia (Slnko, Mliečna cesta, ...), súhvezdia (Malý voz, ...), planéty (Mars, ...), mesiace (Mesiace), kométy (Halleyho kométa), meteoritov (Perzeidy) s malým písmenom píšeme druhy objektov, pr. meteorit, planéta, galaxia, rozlišujeme zem (súš, pevnina) - Zem (planéta), slnko (zdroj tepla a svetla, hviezda) - Slnko (naše slnko, naša Hviezda), mesiac (kozmicke teleso obiehajúce okolo planéty) - Mesiac (mesiac obiehajúci okolo Zeme) s veľkým písmenom píšeme útvary zemského povrchu, napr. názvy kontinentov (Afrika, Južná Amerika, ...), ostrovov (Kréta, Nový Zéland, Ostrov princa Eduarda, ...), púští (Sahara, Kalahari, ...), prerií, močiarov, polostrovov, mysov, pobreží, pohorí (Tatry, Alpy, Slovenské rudohorie), vrchov (Kriváň, Lomnický štít, Mont Blanc, ...), priesmykov, nížin, panví, jaskýň (Dobšinská ľadová jaskyňa, ktorá sa nachádza v obci Dobšinská Ľadová Jaskyňa, ...), s veľkým písmenom píšeme názvy krajín (Slovensko, Rusko, ...), území, krajov (Balkán, Orient, Záhorie, Gemer, Spiš, ...), štátov a spolkových krajín (Slovenská republika, Ruská federácia, Nemecká spolková republika, Spojené štáty americké, Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska, ...), aj historických (Veľkomoravská ríša, Osmanská ríša, ...), názvy správnych oblastí štátov (Žilinský okres, Nitriansky kraj, Trenčianska župa, Gemerská stolica, ...), s veľkým písmenom píšeme názvy vodných tokov a vodných plôch, pr. názvy riek a potokov (Dunaj, Váh, Biely potok, ale obec Biely Potok, ...), vodopádov (Niagarské vodopády, ...), jazier a vodných plôch (Veľké medvedie jazero, Štrbské pleso, Bodamské jazero, Zemplínska šírava, ...), oceánov (Atlantický oceán,

III. Subjektívno-objektívne štýly

REČNÍCKY ŠTÝL

- subjektívno-objektívny štýl verejného aj súkromného styku (podľa žánru), ktorý sa používa na komunikáciu medzi rečníkom a publikom (= adresát prítomný). Je to jeden z najstarších štýlov (korene siahajú do starovekého Grécka a Ríma). Medzi najvýznamnejších rečníkov zaraďujeme Aristotela (dielo Rétorika), Cicera, Sokrata, Platóna... Rečnícky štýl je dvojpólový, čo sa odráža na forme, textoch – vid' nižšie. Rečnícky štýl je sprevádzaný prítomnosťou mimojazykových prostriedkov – vid' hovorový štýl.

Funkcia: komunikačná, presviedčacia, propagačná (sčasti estetická, niekedy je cieľom poučiť alebo zabaviť)

Forma: písomná aj ústna, formálna aj neformálna, čiastočne záväzná (úvodné a záverečné formulácie), monologická (zriedka zapojí rečník publikum do dialógu)

Texty: súvislé, ústne pripravené v písomnej podobe, vecné aj obrazné (podľa žánru)

Morfológia – využíva všetky slovné druhy, často sa vyskytujú príslovky, častice, príslovky, podľa konkrétneho žánru (pr. náučné a súdne využívajú pasív, trpné prídavia, autorský plurál, tie sa v súkr. rodinných prejavoch nevyskytujú...)

Syntax – expresívne vetné konštrukcie (nedokončené vety a pod.) – podľa žánru

Lexikológia – expresívne (citovo zafarbené) výrazové prostriedky, umelecké prostriedky, synonymá (slová s rovnakým významom), antonymá (slová opačného významu) – kontrast zdôrazňuje myšlienku, nabáda poslucháča k zamysleniu, kumulácia výrazov, napr. opakovacie figúry, pr. anafory, epanastrofy (My s láskou prijímame vaše priateľstvo, váš cit, vašu oddanosť... Záleží nám na vašom šťastí. Na šťastí, ktoré...), rečnícke otázky, rečnícke zvolania, rečnícke odpovede. Tiež záleží od konkrétneho žánru.

Žánre rečníckeho štýlu:

1. **agitačné/ agitačno-propagandistické:** súdne reči - obžaloba, obhajoba, politická reč, diplomatická reč...
2. **náučné:** prednáška, referát, koreferát, diskusia, polemika, kázeň...
3. **príležitostné:** privítací prejav, otvárací prejav, slávnostný prejav, sobášny prejav, pohrebný prejav, prípitok...
- **môžu sa deliť na verejné** (slávnostné: jubileá, gratulácie, rámcové: privítanie, rozlúčenie, informačné: konferenciárske, výzva, pokarhanie **a rodinné** (prípitok – sobáš, narodeniny, pohreb)

PUBLICISTICKÝ ŠTÝL

- subjektívno-objektívny štýl verejného styku, ktorého cieľom je vyhľadávanie, spracúvanie a sprostredkovanie informácií (najčastejšie týkajúcich sa politických, ekonomických, kultúrnych a iných tém). Využíva sa v masmédiách, najčastejšie tlačených médiách (niekedy sa nazýval tiež žurnalistický alebo novinársky štýl). Platí tu dvojpólovosť podobne ako pri rečníckom štýle – vid' nižšie. Pre tento štýl je charakteristická aktualizovanosť (pružne reagujú na podnet, aktuálne informácie).

Funkcia: informačná, získavacia, ovplyvňovacia

Forma: písomná (noviny, časopisy) aj ústna (televízia), skôr formálna a oficiálna, monologická v písomných žánroch, dialogická v ústnych žánroch.

Texty: súvislé, ústne aj písomné, vecné

Morfológia – využíva všetky slovné druhy, častejšie dokonavé slovesá – informujú, čo sa stalo, váha je na fakte – podstatné mená, prídavné mená, príslovky

Syntax – neobsahujú expr. konštrukcie (záleží podľa žánru), jednoduchšie vety, častá prítomnosť prísl. určenia

Lexikológia – neutrálne slová, expresívne (citovo zafarbené) výrazové prostriedky, publicizmy (pr. kampaň, brífing, míting), multiverbizácia (pr. upozorniť – dostať do pozornosti), cudzie slová (pr. kontrakt, kapacita, integrovať), neologizmy (pr. summit, líder, blog), internacionalizmy (pr. prezident), kliše – ošúchané frázy (pr. drvivá väčšina, mať zelenú), frazeologizmy (pr. kocky sú hodené)

Žánre publicistického štýlu:

1. **spravodajské:** správa, riport, interview, oznámenie, komuniké, inzerát, plagát
2. **analytické:** úvodník, komentár, glosa, posudok, recenzia, kritika, karikatúra, pamflet
3. **beletristické:** fejtón, reportáž, črta, blog

Pozn.: správa = publ. žánr, ktorý informuje o udalosti, ktorá sa už stala; oznámenie = informuje o udalosti, ktorá nastane; riport = dlhšia správa s prvkami obraznosti, živý opis ľudí, situácie, okolností; interview = publ. žánr dialogického charakteru, ktorý má predstaviť nejakú osobu a autenticky informovať o nejakých faktoch; komuniké = druh oznámenia úradného, politického charakteru; inzerát = sugestívny druh oznámenia; plagát = špecifická forma oznámenia s dôrazom na vizuálnu stránku; úvodník = analyzuje problém dňa; komentár = interpretuje isté fakty a vyvoláva tým napätie medzi autorom a čitateľom, naznačuje postoj a zaangažovanosť autora; glosa = stručný komentár, marginálna poznámka; recenzia, kritika = vid' náučný štýl; pamflet = ostrý satirický text, ktorého cieľ je zničiť nepriateľa, hanopis, môže obsahovať expresívne výrazy; fejtón = vtipné rozprávanie o aktuálnej veci s vtípnou a prekvapivou pointou, opiera sa o fakty, nepriamo vyjadruje stanovisko autora; reportáž = od fejtónu sa odlišuje väčšou dokumentárnosťou, faktografickosťou a menšou subjektívnosťou; črta = jednoduchšia forma reportáže, ktorá zachytáva osobný zážitok autora

HOVOROVÝ ŠTÝL

- subjektívny štýl súkromného styku, ktorý sa používa na komunikáciu medzi dvoma a viacerými ľuďmi. Je to neoficiálny, osobný štýl, pre ktorý je charakteristická stručnosť a expresívnosť. Významnú úlohu zohrávajú pri tomto štýle mimojazykové prostriedky (mimika, gestikulácia... viď nižšie).

Funkcia: komunikačná – neoficiálna komunikácia

Forma: častejšie ústna ako písomná, neformálna, dialogická

Texty: aj súvislé aj nesúvislé, súkromné, neoficiálne, bez danej štruktúry a noriem (okrem súkromného listu)

Morfológia – využívajú sa všetky slovné druhy

Syntax – jednoduchá stavba viet, expresívne vetné konštrukcie (pr. nedokončené vety a pod.), všetky typy viet, často sa vyskytuje zamlčaný podmet

Lexikológia – okrem spisovných slov sa vo veľkej miere vyskytujú nespisovné slová (nárečia, pr. bandurky, slang, pr. matika, profesionalizmy, pr. pacoš, argot), expresívne výrazové prostriedky – všetky (kladný postoj – deminutíva/ zdrobneniny, pr. domček, eufemizmy, pr. papať, hypokoristiká, pr. miláčik, záporný postoj – augmentatíva, pr. domisko, disfemizmy, pr. žrať, pejoratíva, pr. ožran, vulgarizmy)

Žánre hovorového štýlu:

jednoduché rozprávanie, súkromný rozhovor, telefonický rozhovor, súkromný list, pohľadnica, telegram, prosba, poďakovanie, klebeta, zvada/ hádka, chat, e-mail, sms správa, skype...

Súkromný list – napriek súkromnému charakteru dodržiava niektoré ustálené zásady, napr. písanie zámen Ty a Vy a všetkých ich tvarov s veľkým začiatočným písmenom. Ďalej obsahuje: 1. oslovenie (Milý Peter,.../ Milý Peter!), 2. úvodné frázy (Úvodom môjho listu..., Ako sa máš?...), 3. záverečné formuly a podpis (S láskou, S pozdravom, Lucia), 4. P.S.

Mimojazykové prostriedky

- predstavujú neverbálnu zložku jazykových prejavov (učebnica od s. 237). Patrí sem:
- 1. **mimika** – pohyby tváre (najmä oči, ústa)
- 2. **gestikulácia** – gestá, pohyby rúk
- 3. **zrakový kontakt** (vzájomné pohľady, uhýbanie pohľadom...)
- 4. **kinetika** – celkové pohyby tela, chôdza
- 5. **proxemika** – vzdialenosť medzi odosielateľom a prijímateľom
- 6. **posturika** – držanie tela
- 7. **haptika** – dotyky (napr. podanie rúk)

UMELECKÝ ŠTÝL

- subjektívny štýl verejného styku, ktorý sa používa na sprostredkovanie estetického zážitku medzi autorom a čitateľom, medzi ktorými je oficiálny, neosobný vzťah.

Funkcia: estetická (umelecký zážitok, vyvolanie emócií, obohatenie zážitkami)

Forma: písomná, monologická

Texty: súvislé, písomné, monologické (s dialogickými časťami), originálne, pestré, obrazné

Morfológia – využíva všetky slovné druhy a tvary

Syntax – využíva všetky typy viet

Lexikológia – využíva slovnú zásobu z každého hľadiska, často sa vyskytujú poetizmy (pr. tátoš, luna, vesna), knižné slová (pr. skrivodlivosť, jatriť), umelecké prostriedky (metafory, pr. lúka je plná malých slnc, metonymie, pr. čítať Tolkiena, prirovnania, pr. nežná ako vánok pri brieždení, epitetá, pr. svätá tma, synestézie, pr. sladké tóny, oxymorá, pr. horiace ľady)

Žánre umeleckého štýlu:

1. **lyrické:** pieseň, óda, elégia, hymna, sonet...
2. **epické:** poviedka, novela, román, povesť, rozprávka, legenda, báj, bájka, balada...
3. **dramatické:** tragédia, komédia, veselohra, fraška, rozhlasová hra, muzikál...

vedieť všetky definovať, uviesť znaky a príklady diel a ich autorov

I. Objektívne štýly

ADMINISTRATÍVNY ŠTÝL

- objektívny štýl verejného styku, ktorý sa používa na komunikáciu medzi občanmi a úradmi alebo úradmi navzájom (verejná správa, služby a pod.). Je to oficiálny, neosobný, vecný, stereotypný, štandardizovaný štýl, pre ktorý sú charakteristické záväzné predpisy – normy, často má „zakonzervované“ šablóny, formy, schémy, často býva v podobe formulárov, predtlačí.

Funkcia: komunikačná – úradná komunikácia (v istých prípadoch môže byť i informačná)

Forma: písomná, formálna, záväzná, ustálená, monologická

Texty: vecné, nesúvislé (ale i súvislé), písomné

Morfológia – neurčité slovesné tvary (trpné prídavné, pr. podpísaný), vykanie (zámená Vy, Vám, Vás.. veľkými písmenami), druhotné predložky (pr. na základe, v súvislosti s), nepoužívajú sa častice (minimum), citoslovčia

Syntax – žiadne expresívne vetné konštrukcie (nedokončené vety a pod.), jednoduché oznamovacie vety, heslovité vyjadrovanie, pasívne konštrukcie (uzatvára sa),

Lexikológia – nenachádzajú sa expresívne (citovo zafarbené) výrazové prostriedky, ustálené slovné spojenia, najmä združené pomenovania (pr. krajský úrad), iniciálové a skratkové slová (pr. ŠPÚ – Štátny pedagogický ústav), kancelarizmy (pr. faktúra, reklamácia), často sa používa univerbizácia (pr. podať návrh – navrhovať, v súčasnej dobe – v súčasnosti, vzniesť námietku – namietnuť)

Žánre administratívneho štýlu:

1. **dokumentárne:** zápisnica, protokol, potvrdenka, zmluva, zmenka, splnomocnenie...
2. **oznamovacie:** vyhláška, oznámenie, správa o činnosti, oficiálna pozvánka, žiadosť, prihláška, reklamácia, upomienka, urgencia, objednávka, inzerát...
3. **heslové:** vysvedčenie, štruktúrovaný životopis, diplom, faktúra, tlačivá, cestovné príkazy, príjmový a výdavkový pokladničný doklad, podací lístok, poštová poukážka, paragón...

NÁUČNÝ ŠTÝL

- objektívny štýl verejného styku, ktorý sa používa na sprostredkovanie a vysvetlenie poznatkov v určitom odbore. Cieľom je vyjadriť myšlienky čo najpresnejšie a jednoznačne. V náučných textoch sa využívajú citácie a parafrázy, uvádzajú sa zdroje (bibliografické odkazy), argumentácie

Funkcia: odborná-dorozumievacia (najmä medzi odbornou a vedeckou verejnosťou)

Forma: písomná, monologická, nemá prítomného adresáta (väčšinou, výnimka pr. odborná prednáška, ale predpoklad publikovania)

Texty: vecné, písomné, súvislé, jasné, presné, monotematické (1 téma do hĺbky), odborné, náročné na vnímanie, formalizácia (používanie grafov, tabuliek)

Morfológia – neurčité slovesné tvary (trpné prídavné, pr. vedecky dokázaný), autorský plurál (1. os. PL, pr. môžeme hovoriť o, uvádzame...), nemajú tu miesto častice (minimum), citoslovčia, prevažujú podstatné mená a prídavné mená, vyskytujú sa druhotné predložky (pr. na základe, v súvislosti s)

Syntax – zložitá vetná výstavba, často zložené súvetia (rozdiel populárno-náučný a vedecko-náučný), využívajú sa oznamovacie vety, pasívne konštrukcie (pr. uvádza sa), nemajú tu miesto expresívne vetné konštrukcie

Lexikológia – výlučne spisovná slovná zásoba, časté používanie termínov (pr. púpava lekárska), internacionalizmy, cudzie slová, značky, skratky, skratkové a iniciálové slová, multiverbizácia (pr. navrhovať – podať návrh, v súčasnosti – v súčasnej dobe, namietnuť – vzniesť námietku), združené pomenovania, nemajú tu miesto expresívne slová

Náučný štýl sa delí na:

1. **vedecko-náučný** (teoretický, vyšší náučný štýl) – náučné texty určené odbornej verejnosti, slúžia na sprostredkovanie nových poznatkov v danom vednom odbore.
2. **populárno-náučný** – adresované širšej kultúrnej verejnosti, poznatky sa sprostredkujú jednoduchšou, zrozumiteľnejšou formou, ich cieľom je upútať pozornosť čitateľa, zaujať ho, aby sa chcel čo najviac dozvedieť. Týmto štýlom sú písané pr. učebnice.

rozdiel napr. slovná zásoba

Vedecko-náučný	pneumónia	lingvistika	geografia	prognóza
Populárno-náučný	zápal pľúc	jazykoveda	zemepis	predpoveď

Žánre administratívneho štýlu:

1. **výkladové:** monografia, bakalárska práca, diplomová práca, rigorózná práca (malý doktorát), dizertačná práca/ dizertácia (veľký doktorát), štúdiá, odborný článok
2. **situačné:** referát, koreferát, prednáška, diskusný príspevok
3. **opisné:** recenzia, kritika (rozdiel: recenziu môže napísať laik, kritiku píše odborník), posudok, pracovný návod, náučný opis

Slovná zásoba/ lexika je otvorený súbor jednoslovných a viacslovných pomenovaní, ktoré slúžia človeku v istom jazykovom spoločenstve na vyjadrenie mimojazykovej skutočnosti.

Táto mimojazyková skutočnosť môže byť:

- reálna, skutočná: pero, kôň, cesta
- neskutočná, virtuálna, abstraktná: svet, priateľstvo, snívanie

Slovnou zásobou sa zaoberá jazykovedná disciplína – **lexikológia**.

Slovná zásoba pozostáva z častí:

- **okraj slovnej zásoby/ periféria** – dynamickejšia, menlivá (zastarané slová, neologizmy...)
- **jadro slovnej zásoby** – najmenej sa podriaďuje zmenám, je stále (zem, voda, otec, matka, dom, strom) – pomenúva nemenné, stále javy

Členenie slovnej zásoby:

I. Geografické a sociálne hľadisko:

1. **Slovná zásoba národného jazyka** – slovná zásoba spisovného jazyka/ nárečová slovná zásoba
2. **Individuálna slovná zásoba** – aktívna/ pasívna

II. Štylistické hľadisko:

1. **bezpríznačkové slová** – neutrálne, používajú sa vo všetkých jaz. štýloch, tvoria jadro slovnej zásoby
2. **príznačkové slová** – citovo zafarbené, patria do osobitných jazykových štýlov, napr. nepoužijem slangové slovo v náučnom štýle. Štylisticky príznačkové slová delíme:

A – podľa obsahu/ významu:

- **termíny** – odborné názvy, napr. medveď hnedý, kyselina chlorovodíková, patria sem i **kancelarizmy**, napr. faktúra, splatnosť a **publicizmy**, napr. terorizmus, atentát
- **hovorové slová** – používame v súkromnom prejave, pr. panelák, frflať
- **knižné slová** – vyskytujú sa v písomných textoch, napr. milota, riava, rinúť sa, mnohé hodnotíme ako básnické slová/ **poetizmy**, napr. deva, luna, krásnota

B – podľa pôvodu:

- **domáce slová** – domáci pôvod, napr. zbojník, noha, kniha – *kalok – napr. medzias*
- **cudzie slová** – prevzali sa z cudzích jazykov, tie delíme na:
 - **zdomácnené** – nepociťujeme ich už ako cudzie, napr. auto, rádio
 - **medzinárodné/ internacionalizmy** – napr. terorizmus, aliancia (viaceré jazyky)

C – podľa spisovnosti:

- **spisovné** – kodifikované v príručkách
- **nepisovné** – ich použitie je obmedzené na veľmi úzky okruh textov, delíme ich na:
 - **nárečové/ dialektizmy**, napr. švábka, grule, bandurky
 - **slangové**, napr. fáro, dostať zaracha
 - **profesionalizmy**, napr. operačka, zubarina
 - **argot** – tajná šifrovaná reč, ktorej rozumie iba určitá skupina

D- podľa doby používania

- **neologizmy** – novovzniknuté slová, ktoré vznikli na základe spoločenského vývoja, napr. mobilný telefón, hamburger, privatizácia
- **okazionalizmy** – príležitostné slová, napr. chrumkavý (rozkošný), s kým bankujete?
- **archaizmy** – slová, ktoré dnes už bežne nepoužívame, používame ich novšie synonymá, napr. movitý/ zámožný, sklep/ obchod *idrály, žiro / obuvník*
- **historizmy** – slová, ktoré pomenúvajú predmety, ktoré dnes už neexistujú, napr. vicišpán, dráb, dereš *múskobek*

E – podľa expresívnosti:

- **ktoré majú kladný postoj:**
 - **zdrobneniny/ deminutíva**, napr. očká, noštek, chlebič
 - **eufemizmy** – pomocou nich sa zjemňuje prejav, napr. odísť na večnosť miesto zomrieť, mal strieborné vlasy miesto bol starý
 - **hypokoristiká** – lichotivé, maznavé slová v súkromných prejavoch, napr. ocinko, zlatko
- **ktoré majú záporný postoj:**
 - **pejoratíva** – hanlivé slová, napr. držgroš, pracháč
 - **augmentatíva** – opak deminutív, napr. psisko, chlapisko, dlhočizný
 - **dysfemizmy** – opak eufemizmov, napr. ožran miesto pijan/ alkoholik, skapat' miesto zomrieť
 - **vulgarizmy** – hrubé, neslušné výrazy s negatívnym nábojom, sú v rozpore s etikou spoločenského správania

Vývin jazyka

Ako vznikol jazyk? Existujú 2 teórie o vzniku jazyka:

1. **Monogenéza** – jazyk vznikol na jednom mieste a rozšíril sa po celom svete
2. **Polygenéza** – jazyk vznikol na viacerých miestach, to znamená, že existovalo niekoľko prajazykov

Jazykovedci sa prikláňajú k druhej teórii – polygenéze, z čoho vyplýva, že každá jazyková rodina mala nejaký prajazyk. Proces vývoja jazyka v jazykovom spoločenstve nazývame **FYLOGENÉZA**. Preto jazykové rodiny nazývame tiež „**fylogenetické skupiny**“. Medzi fylogenetické skupiny patria napríklad africké, indiánske, indoeurópske jazyky...

PRAINDOEURÓPČINA

O vzniku praindoeurópskeho jazyka existuje takisto niekoľko teórií (nemáme zachované žiadne dôkazy o jeho existencii), ktoré tvrdia, že praindoeurópečina vznikla cca. 4000 – 7000 p. n. l. na území Malej Ázie a južného Ruska. Praindoeurópečina sa rozpadla na dve vetvy a obe vetvy na ďalšie skupiny jazykov, medzi ktoré zaraďujeme aj praslovančinu.

PRASLOVANČINA

Praslovančina vznikla v pravlasti Slovanov, ktorá sa rozprestierala medzi riekami Visla a Dneper (hranice dnešného Poľska, Ruska, Bieloruska) zhruba v priebehu prvého tisícročia pred našim letopočtom.

Z praslovančiny sa vyvinuli tri skupiny slovanských jazykov:

1. Južnoslovanské: srbčina, chorvátčina, bulharčina, čiernohorčina, bosniačina, slovinčina, macedónčina
2. Východoslovanské: ruština, bieloruština, ukrajinčina
3. Západoslovanské: čeština, poľština, horná a dolná lužická srbčina, slovenčina

- X Slovania prichádzali na územie dnešného Slovenska (4. – 5. st.) v troch vlnách: 1. vlna obsadila územie východného Slovenska, 2. vlna obsadila územie južného a západného Slovenska, 3. vlna obsadila územie severného Slovenska. X

Jazyk vtedajších Slovanov nazývame **stará slovenčina**, jej formovanie datujeme medzi 5. – 9. storočím ale používala sa až do 18. storočia. Stará slovenčina bola neoficiálnym jazykom a formovala sa na pozadí striedania sa rôznych jazykov v jednotlivých historických obdobiach.

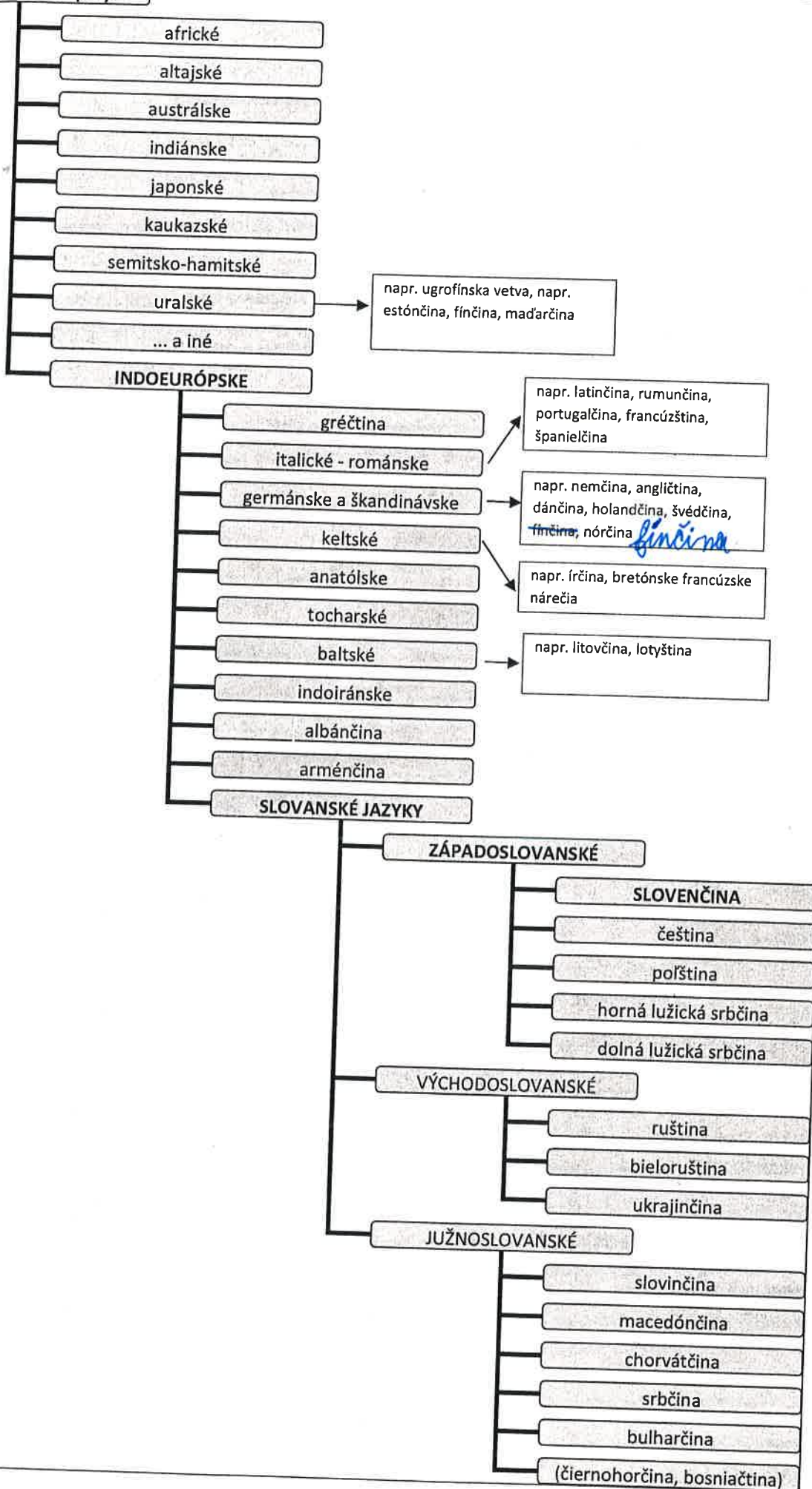
- 863 **staroslovienčina**, **hlaholika** (príchod Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu)
- Po rozpade Veľkej Moravy (10.st) sa na našom území používala **latinčina**
- Od 15. storočia preniká na naše územie **čeština**

Krátko pred prvou kodifikáciou spisovného jazyka bola stará slovenčina už veľmi kultivovaným jazykom, preto ju v 16. a 17. storočí nazývame **kultúrnou slovenčinou**.

Na základe predchádzajúcich informácií delíme vývin slovenského jazyka na:

1. **predspisovné obdobie**
2. **spisovné obdobie**

Fylogenetické skupiny

Spisovná slovenčina

S pokusmi kodifikovať spisovnú slovenčinu sa stretávame už v polovici 18. storočia (kamaldulskí mnísi z Červeného kláštora pri Spišskej Starej Vsi - ich rehoľu zrušil v celej krajine Jozef II. v roku 1782, sídlili aj v Nitre - v polovici 18. storočia preložili do slovenčiny celú Bibliu a niekoľko textov náboženskej literatúry, vytvorili latinsko-slovenský slovník a napísali stručnú slovenskú gramatiku. To všetko však **zostalo v rukopise** a vo svojej dobe neuzrelo svetlo sveta. Kamaldulskí mnísi písali, podobne ako Bernolák, západnou slovenčinou, ale do histórie sa zapísali najmä tri pokusy o kodifikáciu spisovnej slovenčiny (J. I. Bajza, A. Bernolák, Ľ. Štúr).

1. Bernolákovské obdobie (1787 – 1843)

O kodifikáciu spisovnej slovenčiny sa ako prvý pokúsil Jozef Ignác Bajza, ktorý uplatňoval svoju verziu slovenčiny vo svojich literárnych dielach. Jeho pravopis a gramatika však neboli podložené žiadnymi kodifikačnými príručkami.

Kodifikácia sa podarila v roku 1787 Antonovi Bernolákovi, ktorý si vzal za východisko **kultúrnu západoslovenčinu**. Na rozdiel od J. I. Bajzu svoju predstavu slovenského spisovného jazyka vyložil aj vo svojich kodifikačných dielach, napr.

Grammatica slavica, Slowár Slowenský, Česko – Laťinsko – Německo – Uherský

Jazykovedná - príručka na vyučovanie o slovanstve písmeňach

Niektoré zásady bernolákovskej slovenčiny

používa sa len i / í (uctíwí)

mäkké spoluhlásky d', t', n', l' sa označujú vždy mäkkčeňom (Telo)

podstatné mená sa píše s veľkým začiatočným písmenom (Hospodár)

hláska j sa píše ako g (domagší), v ako w (Slowár), x ako ks, q ako kw

zavádza skupinu šč (ešče)

nejestvovali dvojhlásky, nahrádzali sa dlhými samohláskami (ulicám, Strébro)

2. Štúrovské obdobie (1843 – 1852)

Toto obdobie sa začína v 30. - 40. rokoch 19. storočia a končí v roku 1852 vydaním gramatiky Martina Hattalu s názvom Krátka mluvnica slovenská.

Druhú kodifikáciu slovenčiny uskutočnil Ľudovít Štúr a za základ si zobral **strednú slovenčinu** (pretože stredoslovenské nárečia boli najrozšírenejšie a najpoužívannejšie a šírili sa aj medzi príslušníkov iných nárečí). Rozhodnutie padlo 14. februára 1843, keď sa na fare v Hlbokom (pri Senici) stretli Ľ. Štúra, J. M. Hurban a M. M. Hodža, taktiež sa tu dohodli o vytvorení spolku na vydávanie kníh – **Tatrin** – vznikol v roku 1844.

Ešte s „horúcim“ jazykom sa všetci traja vydali na **Dobrú Vodu** za Jánom Hollým a žiadali od neho, ako zástupcu staršej generácie, odobrenie nového jazyka.

Štúr kodifikoval spisovnú slovenčinu vo svojom diele **Náuka reči slovenskej** v roku 1846, išlo o vedecký opis stavby slovenčiny.

Osobitosť štúrovskej slovenčiny je vo fonologickom pravopise – „**píš ako počuješ**“. Ďalším významným dielom pri kodifikovaní spisovnej slovenčiny bol Štúrov spis **Nárečia slovenskuo alebo potreba písania v tomto nárečí** – obhajoba nevyhnutnosti nového spisovného jazyka.

Základné znaky štúrovskej slovenčiny

Pravopis

nepozná y / ý (mišlienki)

mäkké spoluhlásky d', t', n', l' sa označujú vždy mäkkčeňom (ňič)

dvojhláska ô sa zapisuje ako uo (slovenskuo), dvojhlásky ia, ie sa píše ako ja, je (ňje)

v G Pl. m.r. sa hláska v píše ako u (králou, sluhou)

Hláskoslovie

nemá ľ, len l (laví)

nemá ä, používa a alebo e (svatí, najme)

nemá iu, používa ú (božú, znameňú)

nemá é, používa je (dobrjeho, dobrjemu)

dôsledne dodržiava rytmický zákon (oňi slúža)

základný tvar minulého času má napr. miesto dnešného mal, volal – mau, volau

Tvaroslovie

miesto neurčítkovej prípony –ovať je uvať (obetovať, ukazovať)

N, A Sg. s.r. prídavných mien miesto dnešného dobré – dobroo

Napriek zavedeniu štúrovskej slovenčiny vládol v používaní jazyka veľký chaos, evanjelici používali češtinu, niektorí stále používali bernolákovčinu, krátko po kodifikácii snahy o „opravu“ štúrovskej slovenčiny – Martin Hattala – táto podoba sa v podstatných rysoch používa dodnes.

3. Reformné obdobie (1852 – 1863)

- obdobie radikálnej reformy pravopisu štúrovskej spisovnej slovenčiny po dohode štúrovcov (Štúr, Hurban, Hodža) a zástancov pravopisnej reformy (Hattala poverený prípravou príručky, Radlinský)

V roku 1852 teda vydáva Martin Hattala kodifikačnú príručku **Krátka mluvnica slovenská**.

Spisovná kodifikácia po reforme začala využívať etymologický (historický) princíp. Zaviedlo sa:

zaviedlo sa písanie y/ý, hlásky ď, ť, ň, ľ sa začali označovať takým spôsobom ako dnes (ďakovať, ticho), do jazyka sa dostala hláska ä, dvojhlasika uo sa začala písať ako ó (až neskôr sa vyvinul vokáľ/ strieška), minulý čas sa končil l-ovými príponami (miesto písau – písal).

Motiváciou takto postupovať v reforme bola téza o nevyhnutnosti priblížiť štúrovskú slovenčinu najmä k češtine, vtedy sa slovenčina totiž chápala ako zachovaný zvyšok starej češtiny.

V novej slovenčine vychádzal časopis *Cyrill a Method*, básnická skladba Andreja Sládkoviča *Detvan*.

4. Matičné obdobie (1863 – 1875)

- datujeme rokom založenia **Matice slovenskej v Turčianskom Svätom Martine** v roku 1863 a toto obdobie končí rokom násilného zatvorenia Matice slovenskej v roku 1875

- v matičnom období bolo zámerom nahradiť v Hattalovej reforme štúrovskej slovenčiny archaizujúce prvky živými prostriedkami, napr. miesto tvarov ruce, noze, s chlapy – ruke, nohe, s chlapmi.

Reformou bol poverený Martin Hattala a v roku 1864 vychádza jeho **Mluvnice jazyka slovenského**.

5. Martinské obdobie (1875 – 1918)

- obdobie od zániku Matice slovenskej po rok 1918, keď vznikla bývalá Česko-slovenská republika

- názov dostalo podľa mesta Turčiansky Svätý Martin, v ktorom po zániku Matice slovenskej vzniklo centrum činnosti rozličných inštitúcií, spolkov, redakcií a pod.

- „**MARTINSKÝ ÚZUS**“ – podoba spisovnej slovenčiny v tlačených textoch a vo verejných inštitúciách pôsobiach v Turčianskom Sv. Martine. Základom bola prax, ktorá sa prejavila už v matičnom období odstraňovaním archaizujúcich prvkov, jazykovedné dielo Samuela Czambela (správne aj Cambela) a živá reč obyvateľov tohto mesta.

Czambelova kodifikácia

Czambel vyčítal vtedajšej slovenčine narúšanie zbytočnými rusizmami a bohemizmami

spresňuje pravidlá písania ä (len po perniciach b, p, m, v), ľ, y/ý, dvojhlasok

odstraňuje Hattalove archaizmy, napr. miesto bereš - berieš

pripúšťa dvojtvary, napr. jeseň – jaseň, lva – leva, pretože – ponevác – jestliže

Samuel Czambel vydáva v roku 1902 príručku **Rukoväť spisovnej reči slovenskej**.

Vydané diela: Hviezdoslav: *Hájkova žena*, Vajanský: *Letiace tiene*

6. Medzivojnové obdobie (1918 – 1939/ 45)

- koniec 1. sv. vojny a vznik Česko-slovenskej republiky a začiatok/ koniec 2. sv. vojny

- v roku 1919 sa obnovuje činnosť Matice slovenskej, toto obdobie sa vyznačuje stabilizáciou normy spisovnej slovenčiny avšak vplyvom fungovania Čechov a Slovákov v jednom štáte sa dostávalo

do slovenčiny množstvo českých prvkov vo všetkých jazykových rovinách, napr:

kvantita, napr. mrtvý miesto mŕtvy

spoluhláskové zoskupenia, napr. rvať, lhať

podoby krúžek, tlumočník, svoboda

podstatné mená metry, litry, Česi, valaši miesto metre, litre; Česi, valasi

vokatív pane kapitán

N, Pl. dva týždny miesto dva týždne

častica –li, napr. vezmeme-li, poznáme-li miesto ak, keď

nesprávne vykanie vy ste povedal, vy ste povedala

bohemizmy, napr. snadný, stín, patro, láhev, ret, ovšem, kartáč

V tomto období vychádzajú **prvé Pravidlá slovenského pravopisu (z r. 1931)**

viď poznámky Pravidlá slovenského pravopisu

} hláskoslovie

} morfológia

} syntax

lexikológia

7. Súčasné obdobie (1939/ 45 – podnes)

Vychádzajú druhé a tretie Pravidlá slovenského pravopisu (z r. 1940 a z r. 1953)

viď poznámky Pravidlá slovenského pravopisu

Juraj Fándly

Prežil svoj život ako chudobný dedinský kňaz medzi biednym poddaným ľudom. Celý život zasvätil hmotnému a kultúrnemu povzneseniu ľudu. Juraj Fándly uviedol do praxe svojimi knihami nový spisovný jazyk. **Prvé literárne dielo napísané v bernolákovskej slovenčine** napísal práve Juraj Fándly: **Dúverná zmlúva medzi mníchom a diablom (1789)**. Napísal množstvo ľudových. spisov.

Dielo: **Pil'ní domajši a poľní hospodár, Zelinkár, Slovenský včelár** = ľudovychovné spisy

Dúverná zmlúva medzi mníchom a diablom

- napísal ju pre mladých kňazov, aby im zábavným spôsobom vysvetlil príčiny, prečo boli zrušené kláštory niektorých reholí. V knihe odôvodňuje a obraňuje cirkevné reformy Jozefa II. Fándly dal svojej knihe **formu rozhovoru** medzi Atanázom, mníchom jednej zo zrušených reholí a diablom Titinillom. Titinillus nie je stredoveký strašidelný čert, ale osvietenský racionalista, kritik, ktorý pranieruje nedostatky kláštorného života. Vytvoril rozpravu, ktorá nielen poučala, ale i zabávala.
- Cirkev odsúdila dielo ako nehanebné a urážlivé. Kniha poburovala obsahom i jazykom. Cirkev zakázala vydávanie ďalších zväzkov tohto diela a neskôr ho odsúdila na dvojtyždňové väzenie.

Jozef Ignác Bajza

Narodil sa v rodine zámožných gazdov. Pôsobil ako katolícky kňaz. **Ako prvý** pochopil potrebu zveľaďovať národný jazyk a **pokúsil sa o spisovný slovenský jazyk**. Navrhol používať jednotnú slovenskú národnú reč – reč „Uhroslovákov“, ktorá by sa veľmi nelíšila od reči „Českoslovákov“ – Čechov. Z týchto dôvodov sa Bajza cítil veľmi dotknutý, že bernolákovci ho z kodifikačných úsilí vynechali – vid' Anton Bernolák – bernolákovské polemiky. Je autorom **prvého slovenského románu: René mlád'enca príhodi a skúsenosťi**. Autor je vášnivým propagátorom osvietenských názorov, podporoval jozefínske reformy.

Dielo: **Rozličních veršuv zbierka prvňa, Slovenské dvojnásobné epigrammata, Anti-Fándly,**

René mlád'enca príhodi a skúsenosťi (1783)

- **prvý slovenský román** v dejinách slovenskej literatúry, napísaný západoslovenským nárečím a pravopisom, ktorý autor sám navrhol. Je písaný **formou denníka a listu**, kompozícia je **retrospektívna**. Román obsahuje **dve časti**. Prvá časť sa skladá z 9 kapitol, druhá z 18 kapitol.
- **V prvej časti románu** opisuje autor dobrodružstvá Reného, syna bohatého benátskeho kupca a jeho učiteľa van Stiphouta na ceste do Tripolisu, kde hľadajú Reného sestru Fatimu. Počas cesty stroskotajú a dostanú sa do otroctva, kde sa René zamiluje do Hadixy, dcéry sultána. Ujdú do Benátok a tam nájdu Fatimu. Táto časť má podobu dobrodružného románu z exotického prostredia orientálneho islamu.
- **Druhá časť** má jednoduchšiu kompozíciu výchovného románu, nemá súvislú dejovú líniu. Chronologicky radené udalosti sú pospájané putovaním hlavných postáv po slovenských dedinách, pričom sa odhaľujú chyby všetkých spoločenských vrstiev, ako aj nedostatky v cirkvi.

Ján Hollý

Pôsobil ako katolícky kňaz, 29 rokov strávil na chudobnej fare v Maduniciach (pri Piešťanoch). Požiar jeho fary mu poškodil zrak, preto odišiel k priateľovi na Dobrú Vodu. Tu ho v roku 1843 navštívili Štúr, Hurban a Hodža, aby mu oznámili, že sa dohodli na novom spisovnom jazyku a na znak úcty k predošlej generácii si prišli pýtať jeho odobrenie, súhlasil, ale ostal verný bernolákovčine.

- Dielo: rozsiahle eposy s historickou témou z obdobia Veľkej Moravy: **Svatopluk** (hrdinský epos), **Cirillo-Methodiada** (historický epos – pôsobenie Konštantína a Metoda na Veľkej Morave – vid' slovenský stredovek), **Sláv** (alegorický epos – boj Slovanov s národom Čudov – vymyslený dej), **Selanky (21 idylických básní)**, v ktorých Hollý ospieval slovenskú prírodu, dedinský život a ľudové zvyky. Väčšina básní má v názve mená pastierov, napr. Horislav, Hlasislav, Slavomil a pod.), **Plač matky Slávy** (žalospevy nad smutnými udalosťami z minulosti i prítomnosti)

Svatopluk

- veľká epická skladba s podnázvom „**víťazská báseň v dvanástich spevoch**“ – začína propozíciou – vyjadrením zámeru autora, stručne naznačenou dej. líniou a invokáciou – vyzývaním Múzy (Umky). Na začiatku každého spevu podáva autor jeho krátky obsah Holý využíva **časomerný veršový systém**, ktorý má pôvod v antike (viď verš. systémy), vzory: antickí autori Homér a Vergílius.
- **Hlavná dejová línia**: *uväznenie a oslepenie Rastislava Nemcami, ktorým ho vydal Svatoopluk, väzenie Svatopluka; Karolmanov sen, v ktorom mu Boh prikáže oslobodiť Svatopluka; pochod Nemcov k slovenským hraniciam; boj Svatopluka po boku Nemcov; príchod na Devín; dohoda so Slavomírom; boj na čele slovenského vojska; súboj s vodcom nemeckého vojska Britvaldom; víťazstvo Svatopluka, teda Slovanov*
- **klasicistické znaky v diele**: útvar epos, časomerný veršový systém, vznešená téma a postavy, božstvá (pohanský boh Černobog a kresťanský Boh), rozsiahle umelecké opisy

Ján Chalupka

- s menom Jána Chalupku sú spojené začiatky slovenského divadla. Ako prvý sa pokúsil priblížiť literatúru životu a podať pravdivý obraz súčasného života národa. Ján Chalupka je starším bratom Sama Chalupku, ktorý bude tvoriť v období romantizmu.
- Ján Chalupka je tvorcom slovenskej veselohry: **Kocúrkovo alebo Len aby sme v hanbe nezostali** (silne slovakizovanou češtinou) a jej pokračovania: **Všetko naopak, Trasorítka, Trinásta hodina, Starúš plesnivec**. Prevláda v nich satira a karikatúra. Majú kritický charakter, odohrávajú sa v malomestskom prostredí. Pomocou ironie, satiry a humoru poukazujú na chyby a nedostatky mešťanov: konzervatívnosť, egoizmus, triedna nevedomosť, odnárodňovanie, klebetníctvo a pod. Okrem predstaviteľov mešťanstva uvádza na scénu i predstaviteľov malomestskej byrokracie, upadajúceho feudalizmu i uvedomelej inteligencie. V ostatných dielach vystupujú postavy napr. richtár Krivosúd, notár Čarbay, krčmár Vodupil či advokát Zamotal.
- Taktiež napísal satirický román **Bendeguz** o upadajúcom zemianstve

Kocúrkovo alebo Len aby sme v hanbe nezostali

Chalupka tu zobrazil život slovenskej spoločnosti v prvej tretine 19. storočia. Hlavnými postavami sú čižmársky majster **Tesnošil** (predstavuje remeselnícku vrstvu mešťanov, jeho spoločenskou túžbou je zaradiť sa do panskej triedy, napodobňuje život vyšších vrstiev, svoju prácu zanedbáva – ako to naznačuje i jeho meno, o to viac času venuje kartám a pijatike. V jeho postave Chalupka zosmiešňuje a kritizuje najmä odrodilstvo. Je namyslený, zadubený, vyvyšuje sa nad ostatnú kocúrkovskú spoločnosť používaním maďarských slov a fráz, čím sa iba zosmiešňuje. Považuje sa za hlavu rodiny, ale jeho žena a deti si robia, čo chcú) a jeho rodina (žena **Madlena** – typická malomestská intrigánka a klebetnica, snaží sa všetko zariadiť tak, aby v hanbe nezostali, dcéra **Anička** – rozmaznaná, neposlušná, bezočivá, nevie navariť, šikovná je len v kalkuláciách, koho si vziať, aby jej bolo čo najlepšie, syn **Honzík/ Janík** – lenivý, miesto štúdia len pije, hrá karty a fajčí), mladý učiteľ **Sloboda** (kladná postava hry, predstaviteľ pokrokovej inteligencie, je veselej, optimistickej povahy. Uznáva potrebu učiť deti maďarčinu, ale odmieta odnárodňovanie. Je uvedomelý Slovákom, je hrdý na svoju reč, pritom si však váži aj maďarčinu a maďarskú kultúru, v deji recituje verše zo Slávy dcéry), zeman **Pán z Chudobíc** (predstaviteľ upadajúceho feudalizmu, pýši sa svojim zemianskym pôvodom, správa sa povýšenecky – okrem pýchy však nič nemá, ako to naznačuje jeho meno. Je pôvodom Slovákom, ale hlási sa k maďarskému národu, chce v Kocúrkove zakoreniť maďarčinu a zo svojho syna Attilu chce vychovať Maďara). Postavy sú čierno-biele charakterové typy.

Dejovou líniou hry sú voľby nového učiteľa a jeho príchod do malého mestečka Kocúrkovo. Po ceste v sprievode ďalších študentov sa stretnú so zbojníkmi, čím Chalupka oživil jánošíkovskú tematiku (zbojníci nie sú idealizovaní, ale signalizuje to vplyv nového smeru preromantizmu, romantizmu). Učiteľa chcú získať Pán z Chudobíc pre maďarizáciu a Tesnošil za muža svojej dcéry. Nového učiteľa si vyhládli aj ostatné matky pre svoje dcéry. Jemu sa však páči Ľudmila, dcéra doterajšieho učiteľa Procházku. Napokon sa s ňou i ožení a láska tak víťazí nad vypočítavosťou Tesnošilovcov.

Kocúrkovo bolo uvedené v roku 1830 pri otvorení prvej slovenskej stálej ochotníckej scény, ktorú v Liptovskom Mikuláši založil **Gašpar Fejérpataky-Belopotocký**, ktorý si zahral úlohu Pána z Chudobíc.

Barok (16. - 18. st.)

Historický kontext: tridsaťročná vojna, náboženské boje, vláda Ľudovíta XIV. – osvietené myšlienky, na území Slovenska protihabsburské povstania, turecké vpády

Znaky: opätovný príklon k nábož. ideológii, rozpoltenosť človeka – nevyrovnanosť, dvojitosť života, protikladnosť v obsahu i vo výrazových prostriedkoch, snaha pôsobiť na city a zmysly, dekoratívnosť/ ozdobnosť/ nadnesenosť štýlu – pompéznosť, z renesancie preberá túžbu po poznaní, zmyslovosť, ale zároveň je tu pocit pominuteľnosti (márnosť nad márnosť) – hľadá istoty – viera v Boja, večný život, symboly, hyperboly, alegórie, protiklady

Žánre: 1. **epické** – epos, historická pieseň, legendy, pikareskný román, filozofické spisy, cestovné denníky/ memoáre, dobrodružná literatúra, v odbornej literatúre najmä encyklopédie

2. **lyrické** – duchovná pieseň, didakticko-reflexívna poézia

3. **Commedia dell'arte** – druh ľudového, ale profesionálneho divadla, pričom herci nemajú písaný text, len stručný scenár s dejovou kostrou a zoznamom postáv ustálených typov (obchodník, slúžka, harlekýn...). Boli to kočovné súbory, ich dedičstvo sa dodnes traduje v cirkuse, pantomíme a pod.

Svetový barok

Torquato Tasso – Oslobodený Jeruzalem

Hans J. Ch. von Grimmelshausen – Dobrodružný Simplicius Simplicissimus (pikareskný román, v ktorom je rozprávačom naivný chlapec, ktorý sa dostane počas tridsaťročnej vojny medzi vojakov, zažije dobrodružstvá, až sa napokon po chorobe a nešťastí prikloní k viere)

John Milton – Stratený raj, Raj znovu nájdený – duchovné eposy, prvý má dve časti: 1. pád Adama a Evy (zakázané ovocie), 2. hl. príčina prvotného hriechu – Satanova vzbura proti Bohu, druhý epos zachytáva pokúšanie Krista v púšti

Ján Amos Komenský – český pedagóg, historik, básnik, posledný biskup Jednoty bratskej

Dielo: Labyrint sveta a raj srdca (Obsahuje filozofické názory – spor viery a rozumu, alegorické postavy, príbehy a osobné dojmy zo súvekej spoločnosti. Predstavuje symbol európskeho ľudstva vohnaného do víru vojny. Realita sveta je krutá, ostáva len viera v Boha. V diele je svet zobrazený ako veľké mesto obklopené hradbami. Hlavného hrdinu – pútnika – sprevádza Vševed Všadebol – zvedavosť a Mámenie. V zúfalstve nad úbohým stavom ľudstva sa uzatvára do raja srdca – do samoty a náboženského rozjímania.)

Veľká didaktika, Svet v obrazoch, Škola hrou, Informatórium školy materskej...

Základné pedagogické myšlienky a zásady (základ súčasnej pedagogiky): názornosť, od známeho/ jednoduchšieho k neznámemu/ zložitejšiemu, škola pre všetkých bez ohľadu na pohlavie, majetok, škola = dielňa ľudskosti

Slovenský barok (1650-1780)

- administratívny, náboženský i literárny jazyk – latinčina a slovakizovaná čeština (stále viac sa poslovenčuje, vytvára sa určitý typ nárečovej literárnej slovenčiny)

Literárny barok sa rozčleňuje na: a/ **náboženský** (katolícky a evanjelický), b/ **svetský**

Náboženskú barokovú poéziu naďalej predstavujú spevníky. Prvý tlačený katolícky spevník zostavil **Benedikt Szöllösi – Cantus catholici**, evanjelický spevník zostavil Juraj Tranovský – Cithara sanctorum.

V svetskej literatúre vznikajú: a/ **cestopisné žánre, memoáre, životopisy, denníky:**

Štefan Pilárik: Sors Pilarikiana (zážitky z tureckého zajatia)

Ján Simonides: Väzenie, vyslobodenie a putovanie... (náboženské prenasledovanie nekatolíkov)

Daniel Krman: Itinerarium/ Cestovný denník (protihabsburské povstania)

b/ **didakticko-reflexívna (mravoučná) poézia:**

Hugolín Gavlovič: Valaská škola – mravúv stodola – obsahuje vyše 1200 básní, mravoučných ponaučení v 22 častiach (nótach). Z hľadiska kompozície sú básne tvorené úvodom/ prológom (kľúčová myšlienka básne), jadrom a záverom/ epilógom. Je napísaná silne slovakizovanou češtinou. Každá báseň obsahuje mravné ponaučenie o rôznych životných otázkach. Gavlovič pranieruje opilstvo, kritizuje pánov a boháčov, vyzdvihuje význam vzdelania, vyslovuje odpor k vojne, zobrazuje negatívne javy v spoločnosti, napr. nedostatok peňazí, ich požíciavanie, sociálne problémy, nespravodlivosť a negatívne vlastnosti ľudí, napr. lakomstvo, lenivosť, pýcha, alkoholizmus a pod. Často je parafrázou ľudového príslovia a približuje sa k ľudovej slovesnosti aj tým, že je vo veršoch s rovnakým počtom slabík a má združený rým.

Ukážka o hygiene:

*Nenos blata na odeve, a na nohách smradu,
bys' nečinil cudzím nosom nevdečnú záradu.
Učeš hlavu, jako sveč, nechot' jak Medúza,
nečistotnosť lidské oči k hnusnosti podzbúdzá.*

c/ odborná literatúra:

Matej Bel – zaoberal sa uhorskou kultúrou, históriou, jazykovedou, zemepisom, hospodárstvom a prírodnými vedami. Vrcholným dielom jeho tvorby je **Historicko-zemepisná vedomosť o súvekom Uhorsku**.

Ján Baltazár Magin: Ostne... alebo Obrana – obraňuje a chváli svoj národ

Reformy: Mária Terézia – reorganizácia súdnictva, reforma školstva, regulácia nevoľníckych povinností, Jozef II – zrušenie nevoľníctva a žobravých rádov, sloboda tlače, Tolerančný patent (sloboda náboženstva)
Historický kontext: vláda Márie Terézie a Jozefa II., reformy, založenie Slovenského učeného tovarišstva, zakladanie manufaktúr, rozvoj hospodárstva, rozvoj meštianstva

Slovenské učené tovarišstvo

- vydavateľsko-vzdelávací spolok založený v r. 1792 katolíckymi vzdelancami s cieľom vydávať a šíriť knihy v bernolákovčine, ktoré mali mravne a hospodársky pozdvihnúť slovenskú pospolitosť, podporovať slovenskú tvorbu, vzdelávať ľud i inteligenciu a pestovať slovenský jazyk. Na čele spolku stál Anton Bernolák, tajomníkom a pokladníkom bol Juraj Fándly.

Anton Bernolák

* 1762 Slanica † 1813 Nové Zámky

Anton Bernolák pôsobil ako katolícky kňaz. Ako prvý kodifikoval spisovnú slovenčinu v roku **1787** – bernolákovčina. Učinil tak vydaním spisu „**Jazykovedno-kritická rozprava o slovanských písmenách**“ (1787) – *Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum*. V roku 1790 uverejnil dielo „**Slovenská gramatika**“ – *Gramatica Slavica*, a v rokoch 1825/ 1827 vydal „**Slovár slovenský česko-latinsko-nemecko-uherský**“ = kodifikačné príručky.

BERNOLÁKOVČINA bola ustanovená na základe kultúrnej západoslovenčiny z okolia Trnavy, s niektorými prvkami stredoslovenčiny.

Pravopis bernolákovčiny je diakritický (á, é, ď, ť, ž a pod.). Uplatňuje sa v ňom princíp foneticko-fonologický (a—á, e—é, d—ď a pod.). Pri výbere písmen sa rešpektovala tradícia (w = v, g = j, x = ks). Pre hlásky i, í sú iba písmená i, í (písmená y, ý sa nepoužívali). Veľkými písmenami sa píše aj podstatné mená (Woda, Zima, Dim). Bernolákovčina nemala dvojhlásky. V morfológii prevládali tvary známe v západnej slovenčine (ženám, uliciám, dobrého, cudzieho a pod.). Pozn. evanjelici používali biblickú češtinu.

Ukážka bernolákovskej slovenčiny: *Kačica d'iwoká lelela zwisoka, Šuhag, dobrí Strelec, strelil geg do Boka. Odstrelil geg Krídlo, i prawu Nožičku: horko zaplakala, sadla na Wod'ičku. Milí mocní bože! Už sem dolétala, už sem moge milé Děti dochowala. Moge drobné Děti na Kamenci sed'á, kalnu Wodu pigu, drobní Písek ged'á.*

Medzi prívržencov Antona Bernoláka patrila **Juraj Fándly**, ktorý napísal prvé dielo v bernolákovčine – „**Dúverná smlúva medzi mníchom a diáblom...**“ (1789) Dielo vyvolalo negatívne reakcie zo strany **Jozefa Ignáca Bajzu**, ktorý mal tiež v úmysle uzákoniť novú slovenčinu, avšak s mnohými českými prvkami. Toto úsilie badať niekoľko rokov pred uzákonením bernolákovskej slovenčiny – v roku 1784, keď Bajza uverejnil svoje dielo „**René mládenca príhody a skúsenosti**“ – prvý slovenský román. V roku 1782 sa pokúsil vydať zbierku „**Rozličních veršuv knížka prvňá**“, ktorá bola písaná sylabickým veršovým systémom.

BERNOLÁKOVSKÉ POLEMIKY

Fándlyho Dúverná smlúva vyvolala rozhorčenie z dvoch dôvodov:

1. ako dielo bernolákovskej slovenčiny vynechala z kodifikačných úsilí Bajzu
2. mala tendenciu podporovať reformy Jozefa II., ktoré mali negatívny dopad pre cirkev

Reakcia na Fándlyho Dúvernú smlúvu preto predstavovali dva anonymné pamflety:

1. „Anti-Fándly...“, ktorého autorom bol Bajza, útočí na Fándlyho i na bernolákovský jazyk
2. „Odporné smluvání mezi rozumným mníchem a sprostým ďáblem...“, ktorého autorom bol neznámy mních, ktorého postihli jozefínske reformy

Na anonymné pamflety reagoval Fándly odpoveďami:

1. „Zahambení posmívač Anti-Fándly...“
2. „Premena pedsavzaťá, Odpoved na I. § rozumného mnícha...“

Na anonymné pamflety reagoval aj Anton Bernolák:

„Toto maličké písmo má sa pánovi Anti-Fándlymu do jeho vlastných rúk odevzdat“

V roku 1794 vydáva Bajza zbierku „Slovenské dvojnásobné epigrammata“, v ktorej opäť naráža na bernolákovčinu a vysvetľuje svoj vlastný systém. Opäť prevažuje sylabizmus. Venuje tu niekoľko veršov napádajúcich najmä Juraja Fándlyho, ale i celé Slovenské učené tovarišstvo. Na túto zbierku reaguje: Anton Bernolák spisom „Nečo o Epigramatách“.

Bajzovou odpoveďou je spis „Veselé účinki a rečení“, v ktorom hovorí, že sa vyjadrí, až keď vyjde Bernolákov Slovár. Na to reaguje Fándly spisom: „Ešč nečo o epigramatách“

Klasicizmus (pol. 17. st. – pol. 18. st.)

1. fáza: osvietený klasicizmus

2. fáza: vrcholný klasicizmus.

Základným myšlienkovým prúdom bolo **OSVIETENSTVO** a z toho vychádzajúca filozofia **RACIONALIZMUS** (rozumové vnímanie sveta, ratio = rozum). **Osvietenstvo** je ideový prúd, ktorý vyzdvihuje rozum ako garanta pravdivosti, propaguje empirické (zo skúsenosti) skúmanie a vedecké bádanie, volá po oslabení cirkevných dogiem.

J. Fándly o osvietenstve: „Bratrové! Zmyslite si, že blatnatý vek, pošmúrné stolo to žili pred nami naši Slováci. Včil nám svitli osvietené časy. Usilujeme sa s rečú, s písmami, vydanými kniháma, náš národ, naše meno, našich potomkov, keď nie k zlatému, aspoň ponajprv k stribrnému veku povýšiť. Usilujeme sa, dodajme jeden druhému chuti, pridajme vôľu, spojme silu a vládu... Zobuďme sa teda, pilní tovariši, povstaňme ze sna lenivosti...“

Historický kontext: obdobie absolutistických monarchií, vláda Ľudovíta XIV., XV., XVI., priaznivý čas na pestovanie umenia, vedy, cirkev prestáva byť najvyššou autoritou (kritika), Francúzska revolúcia (1789)

Filozofi tohto obdobia: R. Descartes (Cogito ergo sum. – Myslím, teda som.), F. M. A. Voltaire, J. J. Rousseau, D. Diderot – zostavili prvú encyklopédiu na svete (vydaná v Paríži, predstavuje súhrn vedomostí súdobej vedy, umenia a remesiel) – inšpiroval sa ňou napr. Matej Bel alebo J. A. Komenský

Znaky obdobia: návrat k antickým vzorom a ideálom, racionálny prístup k tvorbe, prednosť rozumu pred citom, dôraz nielen na formu, ale aj na obsah diela – normy, pravidlá, čistota žánrov (neboli hybridné) a jazyka, antické umenie = ideál, krásne mohlo byť len to, čo bolo pravdivé a rozumné (kalokagatia).

Témy: rozpor citu a povinnosti, história, kritika negatívnych ľudských vlastností

Postavy: kráľ, šľachtic, mešťan, úžerník, sluha...

Žánre: vysoké: óda, žalospev, epos, tragédia – vznešené historické, nadčasové témy; nízke: bájka, komédia, proz. žánre – námety zo života; lyrika: óda, selanka, žalospev; epika: epos, román; dráma: tragédia, komédia

Autori a diela svetového klasicizmu:

1. fáza: **Daniel Defoe: Robinson Crusoe** (dobrodr. literatúra), **Jonathan Swift: Gulliverove cesty** (utopistický román pripomína Odyseu, štart sci-fi), **Jean de La Fontaine: Bájky**

2. fáza: **Pierre Corneille: Cid** (tragédia o konflikte medzi láskou a ct'ou), **Horácius** (boj rodov)

Nicolas Boileau: Básnické umenie (formuluje tu požiadavky na literárne dielo: harmonická súmernosť, jasnosť a logika, jednoduchý dej, presnosť jazykového vyjadrenia, čistota žánru a pod.

Jean-Baptiste Poquelin Molière: Lakomec, Zdravý nemocný, Mizantrop - napísal okolo 30 hier, pri predstavení hry Zdravý nemocný, kde hral hl. úlohu, zomrel priamo na javisku. Zosmiešňoval pokrytectvo, povýšenectvo, cirkev. Písal všetky druhy veselohier a problematika, ktorú spracúva, je veľmi široká)

Lakomec

- neveršovaná komédia v 5 dejstvách, využíva ostrú satiru, slovný a situačný humor, hyperbolizáciu, zámenu postáv, priame vykreslenie charakteru postáv, konflikt nastáva pri stretoch záujmov detí a skúpeho otca, rozuzlenie je prekvapivé, nečakané. Dokázal, že peniaze deformujú ľudské vzťahy
- znaky klasicizmu na diele: spracúva antický námet (Komédia o hrnci), zachováva jednotu času, miesta, deja, má jednoduchý dej

Obsah: Harpagon je starý chorľavý lakomec, ktorý obmedzuje svoje deti Elizu a Kleanta. Eliza miluje Valéra a Kleant Mariannu. Tú si však chce vziať Harpagon. Kleanta chce oženiť za bohatú vdovu a Elizu so starnúcim boháčom Anselmom bez vena. Keď zistí, že sa mu stratili peniaze, ktoré ukrýl jeho šibalský sluha, je ochotný vydať na šibenicu kohokoľvek. Po ubezpečení, že sa mu skrinka vráti, súhlasí so svadbami svojich detí podľa ich želania.

Slovenský klasicizmus

(1780 – 1815/ 1840 – medzníky 1787 uzákonenie bernolákovskej slovenčiny, 1843 uzákonenie štúrovskej slovenčiny)

Znaky: Na území Slovenska boli propagátormi osvietenstva najmä kňazi, preto sa slovenský klasicizmus v mnohom odlišuje od svetového. Nešlo tu o boj filozofických názorov, ale o prácu medzi ľudom, starostlivosť o jazyk a národnú kultúru. Slovenské osvietenstvo malo ľudový ráz (inteligencia pochádzala z ľudu), prevládala osvetová činnosť. Slovenskí osvietenci podporovali reformy Jozefa II. Formuje sa prvá generácia národného obrodovania. Vydávajú sa Prešpurské noviny.

Formovanie moderného slovenského národa má viaceré fázy:

1. fáza – učenecká: A. Bernolák, J. Fándly, J. I. Bajza...
2. fáza – vlastenecká (národno-agitačná): J. Hollý, J. Kollár, J. Chalupka...
3. fáza – revolučná (masových hnutí): Ľ. Štúr, J. M. Hurban, J. Kráľ... – vyústí do poslednej fázy – revolúcie v roku 1848-1849

Jantárový svet

Pred vyše 2500 rokmi žil v starom Grécku muž menom Táles. A tento Táles sa raz zabával s kúskom stuhnutej živice — jantárom, alebo, ako sa vravelo po grécky, s elektrónom. A spozoroval, že jantár, keď sa chvíľu trie kúskom látky, priťahuje drobné ľahké predmety. O mnoho storočí neskôr prišli na to, že to, čo spozoroval Táles, bola vlastne elektrina, a preto aj nazvali elektrinu elektrinou: podľa Tálesovho elektrónu.

Za 2500 rokov
vpred 2500 krokov
urobili všetci
učenci a vedci.

To, s čím sa hral
starý Táles,
premenili
na vynález.

Ináč dnes už vieme
nabiť silou jantár!
Riekami ho trieme.
Jantár dostal kantár.

Ten náš jantár dvíha
iné smietky!
Svetlom rozožíha
domy všetky.

Vo fabrike brúsi.
Ťahá trolejbusy,
lanovky
a vlaky.

Riadi cez oblaky
sieť leteckých ciest.

Raž nás bude niesť
na jantáry hviezd.

Za 2500 rokov
zas 2500 krokov
vpred urobia všetci
učenci a vedci
a premenia
na vynález
to, s čím sa hrá
dnešný Táles.

Staroveká literatúra (3 500 p. n. l. – 5. st. n. l.)

Rozdeľujeme ju na: **sumerskú, hebrejskú, antickú** (grécku a rímsku) + ďalšie napr. indická, čínska...

Znaky starovekej literatúry: polyteizmus - viera v mnohobožstvo, podriadenosť ľudí bohom, polobohovia, výnimočnosť hrdinov, spracúvanie príbehov do veľkých epických diel, kalokagatia – snaha o telesnú a duševnú dokonalosť, hrdina je spätý s prírodou, dôležitý je pozemský život – „Carpe diem!“ – „Užívaj deň!“

pozn. pre hebrejskú lit. - monoteizmus – viera v jedného Boha, príprava na posmrtný život
Rozoznávajú sa tri literárne druhy: lyrika, epika, dráma – toto delenie pochádza z diela

Poetika od Aristotela.

Sumerská literatúra

Epos o Gilgamešovi – hrdinský epos (pozn. **epos** = rozsiahle veršované epické dielo – epická poézia, ktoré obsahuje chronologické rozprávanie o veľkých historických udalostiach, vyskytuje sa v ňom veľký počet postáv, má hlavnú dejovú líniu a mnohé vedľajšie línie. Epos má ustálené časti: 1. **propozícia** (úvod – stručné zhrnutie obsahu diela), 2. **invokácia** (vzývanie múz – inšpirácií), 3. **opisné časti** (postavy a udalosť). Ide o najstaršie dielo svetovej literatúry. **Téma diela:** hľadanie nesmrteľnosti a zmyslu ľudského života. **Posolstvo:** človek sa stáva nesmrteľným, keď po sebe niečo zanechá. Gilgameš vystaval hradby. *Vedieť obsah, charakteristiku Gilgameša*

Hebrejská literatúra

Biblia – najznámejšia, najčítanejšia, najprekladanejšia kniha na svete, „kniha kníh“. Základná kniha dvoch svetových náboženstiev: judaizmu a kresťanstva.

Skladá sa zo Starého a Nového zákona. **Starý zákon** (46 kníh) obsahuje Päť kníh Mojžišových – Pentateuch/ Tóra: Genезis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium); Knihy prorokov, Spisy (súčasťou je aj Pieseň piesní/ Veľpieseň Šalamúnova). **Nový zákon** (27 kníh) obsahuje 4 evanjeliá (Matúšovo, Lukášovo, Jánovo, Markovo), Skutky apoštolov, Listy, Zjavenie Jána (apokalypsa)

Antická literatúra

a/ Grécka literatúra

Homér – hrdinské eposy **Ilias/ Iliada** (opisuje posledných 51 dní trójskej vojny – vojnu vyvolal syn trójskeho kráľa Priama Paris, ktorý uniesol krásnu Helenu, manželku spartského kráľa Menelaa. *Pozri Agamemnon, Achilles, Hektor, Patroklos... - vedieť*, **Odysea** (putovanie kráľa Odysea po trójskej vojne domov k vernej manželke Penelope - *vedieť*)

Sofokles – tragédie: **Antigona, Kráľ Oidipus, Elektra**

Antigona – predstavuje konflikt medzi zákonmi vládcov a pravidlami morálky – Antigona chce pochovať brata s poctami napriek zákazu kráľa – *viď obsah, postavy – vedieť podrobne*. Na záver – katarzia – duševná očista Tragédia obsahuje 5 dejstiev, celú hru sprevádza chór

Aischylos – **Pripútaný Prometheus** (*viď obsah*), **Oresteia**

Ezop – **bájk**y, napr. **Lev a myš** (pozn. **bájka** = krátky epický žáner, v ktorom vystupujú zvieratá, rastliny, veci, ktoré majú ľudské vlastnosti – personifikácia, na konci je ponaučenie)

Aristoteles – **Poetika**

b/ Rímska literatúra

Vergílius (Publius Vergílius Maro) – epos **Aeneis/ Aeneas/ Eneas/ Eneida** – Aeneas, potomok Romula a Rema – zakladateľov Ríma, putuje po skončení trójskej vojny a hľadá novú vlasť pričom prekonáva rôzne prekážky, **Bucolica** (pastierske spevy), **Georgica** (roľnícke spevy) – *ukážky vid' triedny mail*

Ovídius (Publius Ovídius Naso) – „magister amoris“/ „učiteľ lásky“ – básnická zbierka **Umenie milovať** predstavuje akýsi návod na lásku, obsahuje tri knihy: 1. kniha – kde hľadať ženu, 2. kniha – ako si udržať lásku, 3. kniha – ženské figle, rady ženám, súbor spracovaných báji **Metamorfózy/ Premeny** – o rôznych mýtických premenách človeka na zviera, rastlinu (Narcis), veci atď., elégie v listoch **Listy heroín** – milostné listy, ktoré písali slávne mytologické hrdinky mužom, milencom

Horacius – **ódy** (pozn. **óda** = oslavná, radostná báseň na človeka, slobodu, prírodu a pod.)

Plautus – **Komédia o hrnci** (podobné Lakomcovi – lakomec nájde hrniec peňazí, odvtedy sa bojí, že mu ho ukradnú, stále naň striehne, kým mu ho niekto neukradne

Čínska literatúra

Konfucius, Lao-C'

Indická literatúra

Eposy: **Mahábhárata** (bratovražedné boje), **Rámájana** (dobrodružstvá princa Ráma a jeho ženy), **Kámasútra**

Žánre starovekej epiky – báje/ mýty, eposy, bájky, anekdoty, podobenstvá/ paraboly (pozn. **báj** = krátky epický útvar, v ktorom sa popisuje, ako si ľudia vysvetľovali vznik sveta, prírodných úkazov..., **epos** = vid' vyššie, **bájka** = vid' vyššie, **anekdota** = krátky príbeh s neočakávaným záverom a humorným vyznením, **podobenstvo/ parabola** = krátky epický útvar, ktorý rozpráva príbeh z reálneho života formou metafor, má hlbší význam

Žánre starovekej lyriky – **óda** = vid' vyššie, **Púbostná báseň**, **žalospev/ elégia** = báseň pochmúrneho, melancholického charakteru, **epigram** = stručné vyjadrenie k nejakej životnej pravde, má dve časti – prvá nastoluje problém, druhá ho prekvapivým spôsobom rieši, **epitaf** = nápis na náhrobnom kameni

Žánre starovekej drámy – tragédia, komédia

Znaky antickej drámy:

jednota času, miesta a deja (pochádza z Aristotelovej Poetiky) = dej sa odohrával na jednom mieste, za jeden deň, opisoval jednu udalosť, hry hrali najviac traja herci, muži, ktorí hrali aj ženské postavy, **neprítomnosť rozprávača**, funkciu rozprávača plnil chór
Kompozícia drámy: vonkajšia – dejstvá, výstupy, vnútorná – 1. úvod/ expozícia, 2. zápleтка/ kolízia, 3. vyvrcholenie/ kríza, 4. obrat/ peripetia, 5. rozuzlenie/ katastrofa
Základom drámy sú dialógy (postava – replika), ktoré môžu byť doplnené autorskými/ scénickými poznámkami

1. PÍSANIE I/Í, Y/Ý

Písmená y, ý sa píšu v domácich morfédoch aj v morfédoch cudzieho pôvodu.

1. V domácich morfédoch sa y, ý píše v týchto prípadoch:

a) v predpone vy-, vý-: vyberať, vyčítať, vyhlásenie, výber, východ, výčitka, výnimka, výraz a i.;

b) v základoch domácich slov a od nich odvodených slov: po spoluhláskach d, t, n, l: dych, dym, dyňa, dýka, kedy, vždy, nikdy; ty, tykať, týkať sa, tyč, týždeň, motyka, motýľ, ostýchať sa, svätyňa, štyri, týrať; Nýrovce; lyko, lysý, lysina, lýtko, lyže, lyžica, blýskať sa, blyšťať sa, mlyn, plyn, plynúť, plyš, vplyv, oplývať, plytký, slýchať, vzlyk, zlyhať a i. (netýka sa to slova pijatika, onomatopoických výrazov, napr. tik-tak, a niektorých vlastných mien, napr. Dinka, Tiba); po spoluhláskach k, g, ch, h: kýchať, kývať, Beskydy, burgyňa, chyba, chystať, chytať, hynúť a i. (netýka sa to zvukomalebných slov, napr. kikiríkať, híkať, chichotať sa); po spoluhláskach p, b, v, m, r, s, z v nasledujúcich slovách (a v ďalších slovách odvodených od týchto slov): po p: pýcha, prepych, pykať, pýr, pýriť sa, pysk (papuľa), pyskatý, pyštek, pýtať sa, dopyt, pytlík, kopyto; po b: by, aby, býk, byvol, byť, bylina, bystrý, bystrina, Bystrica, Bytča, byť (jestvovať), živobytie, bytosť, bývalý, bývať, bydlisko (bývanie), bydlisko, byť, dobyť (zmocniť sa), vydobyť, dobývať, dobýjať (zmocňovať sa), dobytok, nábytok, zbytočný, odbyt, neodbytný, kobyla, obyčaj; po v: vy (tvar zámena), vykať, vydra, vyhňa, výr (druh sovy), výskať, vysoký, Vyšehrad, vyše, vyť (vydávať zvuk), vyžla, zvýšiť sa, zvyk,; po m: my (my robíme), mykať, zamykať, pomýkov, mýliť sa, omyl, myslieť, zmysel, úmysel, priemysel, mys, myš, umyť, pomýje, mydlo, Myjava, mýto, hmýriť sa, hmyz, priesmyk, šmýkať sa, žmýkať; po r: ryba, ryčať, ryk, rýdži, rýdzik, ryha, rýchly, rys, rysovať, ryšavý, ryť (rozrušovať povrch), rozrývať, rýľ, úryvok, hrýzť, koryto, korytnačka, Korytnica, kryť, skryť, pokrývka, prikryť, skrýša, úkryt, kryha, prýštiť, strýko, strýc, stryná, trýzniť, trysk, rým, rýpať, rytier, ryža, bryndza, Torysa; po s: sychravý, syčať, sykať (vydávať zvuk), sýkorka, syn, sypať, osýpky, sypký, syr, syseľ, sýty, vysychať; po z: jazyk, nazývať, pozývať, vzývať, ozývať sa;

c) v slovotvornej prípone -yňa: svätyňa, otrokyňa, bohyňa, obryňa, rovnako aj vo variante -kyňa: správkyňa, sudkyňa, zamestnankyňa a i.;

d) v príponách -y, -ky v príslovkách: chlapsky, otrocky, poležiačky a i.;

e) v pádových príponách: -y v nom. a akuz. pl. neživ. podst. mien muž. rodu vzoru d u b, v gen. sg., v nom. a akuz. pl. podst. mien ženského rodu vzoru ž e n a: ploty, sudy, plány, hotely, domy, vlaky, vatry, rudy, ženy, matky, idey a i.; -ý/-y v nom. sg. príd. mien muž. rodu vzoru p e k n ý a v akuz. sg. príd. mien neživ. tvarov muž. rodu vzoru p e k n ý, napr. dutý, mladý, úžasný, skvelý, biely, krásny, skúpy; -ým/-ym v inštr. sg. príd. mien muž. a str. rodu vzoru p e k n ý a v dat. pl. príd. mien vzoru p e k n ý, napr. dutým, mladým, úžasným, skvelým, bielym, krásnym, skúpym; -ých/-ych v gen. a lok. pl. všetkých rodov a v akuz. pl. živ. tvarov muž. rodu príd. mien vzoru p e k n ý, napr. dutých, mladých, úžasných, skvelých, bielych, krásnych, skúpych; -ými/-ymi v inštr. pl. príd. mien vzoru p e k n ý, napr. dutými, mladými, úžasnými, skvelými, bielymi, krásnymi, skúpymi; P o z n á m k a. – Rovnako sa píšu prípony -ý/-y, -ým/-ym, -ých/-ych, -ými/-ymi v podstatných menách, zámenách, číslovkách a trpných prídavných menách, ktoré sa skloňujú ako prídavné mená vzoru p e k n ý, napr. chorý, oný, štvrtý, dvojnásobný, volaný, chorým, oným, štvrtým, dvojnásobným, volaným atď. -ým, -ých, -ým, -ých, -ými v inštr. sg., gen., dat., akuz., lok. a inštr. pl. prídavných mien vzoru o t c o v (m a t k i n): otcovým, otcových, otcovými (napr. s otcovým priateľom, od otcových priateľov, dar otcovým priateľom, o otcových priateľoch, s otcovými priateľmi); matkiným, matkiných, matkinými (pozdrav matkiným rodičom, od matkiných rodičov, s matkinými rodičmi); -y v nom. pl. neživ. tvarov muž. rodu, v nom. pl. žen. a str. rodu prídavného mena r á d: rady (napr. ženy sú rady, dievčatá sú rady); -y v nom. pl. muž. neživ., žen. a str. rodu osobného zámena o n: ony; pri číslovke j e d e n, a to -ým v inštr. sg. muž. a str. rodu a dat. pl. všetkých rodov (s jedným priateľom, jedným žiakom), -y v nom. a akuz. pl. neživ. tvarov muž. rodu, v nom. a akuz. pl. žen. a str. rodu (jedny stromy, jedny nohavice, jedny dvere), -ých v gen. a lok. pl. všetkých rodov a akuz. pl. muž. živ. (od jedných žien, od jedných chlapov, stretnúť jedných

chlapov, o jedných domoch) a -ými v inštr. pl. (s jednými husľami). P o z n á m k a. – V imperatívie slovies umyť, vymyť, zmyť, premyť, ryť, vyryť, preryť, prikryť, odkryť, pokryť, skryť, zakryť sa y píše tak ako v základe neurčitku (nie je to prípona, ale súčasť základu): umy, vymy, zmy, premy, ry, vyry, prery, prikry, odkry, pokry, skry, zakry, umyme, umyte atď.

2. V morfédoch cudzieho pôvodu (predponách, základoch slov a slovotvorných príponách) sa píše y, ý vtedy, keď sa toto písmeno používa v jazyku, z ktorého sme slová s takýmito predponami, základmi alebo slovotvornými príponami prevzali do slovenčiny (niekedy za pôvodné y je v slovenčine dlhé ý).

V morfédoch cudzieho pôvodu je y, ý v týchto prípadoch:

a) v predponách dys-/dyz-, hyper-, hypo-, poly-, syn-: dyslexia, dysgrafia, hyperaktivita, hypermoderný, hypocentrum, hypománia, polyamid, polycentrický, polychrómia, polygrafia, polyhistor, polymerizácia, polypropylén, synchrónia, synonymum, syntéza a i.;

b) v základoch slov: týfus, dynamo, nymfa, lýra, kybernetika, gymnázium, gýč, pyramída, hystéria, Babylon, fyzika, mýtus, rytmus, rým, Asýria, cyklus, xylofón, oxymoron, yperit, ypsilon a i.; okrem toho sa v niektorých slovách francúzskeho pôvodu písmenom y označuje samohláska i, ktorou sa nahrádza pôvodná hláska ü (vo francúzštine písaná ako u): v slovenčine píšeme byro, pyrre;

c) v prípone -yl: fenyl, uranyl a i. P o z n á m k a. – 1. Popri predpone gréckeho pôvodu dys-/dyz- s významom „nesprávny, porušený, chybný, sťažený, zlý“ je aj predpona dis-, ktorá je latinského pôvodu a vyjadruje zápor, opak, protiklad, rozpor, nesúlad, nezhodu, napr.: disharmónia, disfunkcia, diskontinuita, diskvalifikácia, dislokácia, disonancia, dispozícia, disproporcia a i. V slove poliklinika prvá časť poli súvisí s gréckym slovom polis s významom „mesto“, nejde teda o predponu, ale o prvú časť cudzieho zloženého slova. 2. Písmenami i a y sa rozlišujú pravopisné podoby slov biť (udierať) – byť (existovať), bidlo (tyč) – bydlisko (bývanie), dobiť (doraziť) – dobyť (zmocniť sa), vír (krútnava) – výr (druh sovy), viť (spletaním zhotovovať) – vyť (vydávať zvuk), mi (dat. osob. zám. ja, napr. daj mi to) – my (nom. osob. zám., napr. my robíme), bit (1. jednotka elementárnej informácie, 2. číslica dvojkovej sústavy) – byt (miestnosti na bývanie, príbytok), tím (1. športové mužstvo, 2. pracovná skupina) – tým (tvar zámena ten). 3. Písmenami ý a í sa rozlišujú rovnako znejúce tvary nom. sg. muž. rodu a nom. pl. živ. tvarov príd. mien muž. rodu vzoru pekný: pekný – pekní (napr. dobrý chlap – dobrí chlapi).

Humanizmus a renesancia

(14. st. – prelom 16./17. st.)

Renesancia = pôvod slova z fr. renaissance – **znovuzrodenie, obnovenie**. Je to umelecký smer, ktorým sa ľudia vymaňovali zo stredovekého spôsobu myslenia (racionalizmus). Renesancia chcela oslobodiť človeka pomocou obnovenia **antickej kultúry**, stavia sa proti nadvláde teológie, presadzuje rozvoj prírodných vied. Proti kresťanskému ideálu pokory a askéze kladie kult zmyslov (senzualizmus) a príklon k radostiam pozemského života, záujem sústreďuje na **človeka**. Oproti stredovekému univerzalizmu presadzuje individualizmus (autor vystupuje z anonymity). Naďalej je však základnou ideológiou doby v Európe kresťanstvo, ktoré ovplyvňuje vieru, morálku.

Autori renesancie sa od študovania a napodobňovania antických diel postupne dostali k zobrazovaniu prirodzeného, radostného vzťahu človeka k pozemskému životu. Zo žánrov uprednostňovali epos, satiru, lyrickú pieseň, epigram, komédiu a tragédiu. Duchovná tematika ustúpila základným otázkam ľudskej existencie. Štylistika diel bola jednoduchšia, do tvorby prenikali národné jazyky.

Humanizmus = pôvod slova z lat. humanus – **ľudský**. Je to myšlienkový smer, ktorý nemožno priradiť ku konkrétnej historickej etape ako renesanciu. Je to určitý životný a vzdelanostný program. Humanizmus zdôrazňoval ľudskú dôstojnosť a slobodný rozvoj osobnosti. Humanisti presadzovali starogrécky ideál krásy a dobra (kalokagatia). Vedúcou osobnosťou európskeho humanizmu bol Erazmus Rotterdamský (autor vyjadrujúci kritický postoj k cirkvi v diele Chvála bláznovstva).

Autori humanizmu napodobňovali tvorbu antických básnikov z hľadiska tematiky, žánrov, štylistiky i použitia jazyka – latinčiny. Literatúra sa zaoberala najmä vedeckou problematikou, a preto sa obmedzovala najmä na učené kruhy.

Historický kontext: Renesancia je dobou prírodných a astronomických objavov (Krištof Kolumbus, Ján Jesenius, Mikuláš Kopernik, Galileo Galilei...). Ani 14. storočie sa nevyhlo hladomoru a epidémiám rôznych chorôb, ale napriek tomu zaznamenávame aj rozvoj obchodu. Hovoríme tiež o období reformácie = hnutie, ktorého cieľom bolo reformovať rímskokatolícku cirkev, odstrániť jej nedostatky a obmedziť jej moc.

Talianska literatúra: Dante Alighieri: Božská komédia (prelom stredoveku a renesancie, vid' stredovek),

Francesco Petrarca: Sonety pre Lauru, **Giovanni Boccaccio**: Dekameron

Francúzska literatúra: Francois Villon: Veľký testament, Malý testament (prelom stredoveku a renesancie, vid' stredovek), Francois Rabelais: Gargantua a Pantagruel

Španielska literatúra: **Miguel de Cervantes y Saavedra**: Dômyselný rytier Don Quijote de la Mancha

Anglická literatúra: Geoffrey Chaucer (Canterburské poviedky), **William Shakespeare**

Slovenská literatúra: **Martin Rakovský**, **Kódex Jána Jóna Fanchaliho**, Pavel Kyrmezer...

William Shakespeare

Alžbetínske divadlo – vrchol renesancie v Anglicku (za vlády Alžbety I.), ide o spoločnosti profesionálnych hercov, ktorí hrali pre všetky vrstvy (od kráľovnej po chudobu). Je to súhrnné označenie pre tvorbu neskorých renesančných dramatikov. Ženské úlohy hrali ešte stále muži, využívali jednoduché rekvizity, gestikuláciu, mimiku. Divadlo sa hrávalo v okrúhlych budovách s otvoreným dvorom, v tzv. jame. Najznámejšie anglické divadlo – **The Globe Theatre**

Jeho dramatickú tvorbu rozdelujeme:

a/ historické hry: **Henrich IV., Henrich V., Henrich VI., Richard II., Richard III.**

- zobrazujú minulosť Anglicka za vlády skutočne existujúceho kráľa, avšak nejde o presné zobrazenie, je tu mnoho nepresností

b/ komédie: **Skrotenie zlej ženy/ čertice, Sen noci svätojánskej, Veselé panie windsorské**

- najčastejším motívom je súžitie milencov, ktorí prekonávajú skúšky a tým lepšie spoznávajú svojich partnerov, jeho komédie sú založené na situačnej komike, zámene osôb, často majú až neuveriteľný dej, víťazia dôležité ľudské hodnoty – spravodlivosť a láska. Ženské hrdinky sú veľmi rôzne, cieľavedomé a pôvabné

c/ tragédie: **Hamlet, Romeo a Júlia (vedieť obsahy), Othello, Kráľ Lear, Macbeth**

- inšpirované boli príbehmi slávnych ľudí a históriou, príčinou tragédie je ľudská vášeň alebo náhoda

Znaky Shakespearovej drámy:

- neobmedzenosť tém, času, miesta
- obraz pozemského života, kladných i záporných vlastností ľudí
- hrdinovia sú silní jednotlivci, často sú strojcami vlastného osudu, ich činy vyplývajú z ich charakterov, sú to často rozporuplné postavy, ktoré sa nevzdávajú svojich ideálov
- komické prvky nie sú ostro oddelené od tragických
- veršovaný jazyk sa strieda s prózou

Okrem dramatických diel písal Shakespeare aj lyriku – **sonety**.

Sonet = predstavuje strofickú úpravu lyrickej básne, ktorá pozostáva z dvoch štvorverší (kvartetá) a dvoch trojverší (tercetá) = 4+4+3+3, niekedy môže mať aj dve štvorveršia a jedno šesťveršie (sexteto) = 4+4+6.

Pôvodná rýmová výstavba: abba abba cdc dcd. Presná kompozícia sonetu sa odráža vo významovej rovine.

V klasickom sonete má každá strofa tendenciu byť uzavretou myšlienkou alebo opisom, obsahuje nastolenie problému a jeho negáciu. V poslednom trojverší sa nachádza pointa výpovede básnika. Tieto časti možno nazvať: téza – antitéza – syntéza.

Sonet vznikol v 13. storočí v Taliansku, ale najznámejšie sonety napísal Francesco Petrarca v 14. storočí.

V Anglicku písal sonety William Shakespeare.

Sonety – zbierka 154 sonetov o láske, kráse, pomínutelnosti života, politike..

Shakespearov sonet má strofickú výstavbu 4+4+4+2.

Francesco Petrarca

- taliansky básnik, čerpal aj z antickej literatúry (spomína starovekých bohov) aj stredovekej (ospievanie kresťanského Boha), najmä ľúbostnej lyriky. Preslávil sa zbierkou básní s názvom Sonety, ktorá vyšla na Slovensku ako Sonety pre Lauru.

Sonety pre Lauru

Laura – inšpirátorka zbierky, konkrétna žena, ktorú Petrarca raz stretol v kostole a stala sa jeho celoživotnou múzou. Bola však vydatá a teda ostala preňho celý život nedostupná a tento vzťah ostáva na úrovni platonickej lásky. Miloval ju natoľko, že sonety písal aj po jej smrti (morová epidémia). Z jeho poézie vieme, ako Laura vyzerala. Bola nežná, jemná, mala zlatisté vlasy, ušľachtilú chôdzu. „Zdá sa mi pokorná, a predsa pyšná býva, / tvrdá i zbožná, smutná – samé premeny: / jej krása je raz chladná a raz v plameni, / raz býva krotká a raz rozmarná a divá. / Tu sladko pobehla, tu náhle zastavil ju strach, / tu svojím krásnym zrakom srdce prebodla mi. Vo svojich básňach sa často vyhýba vysloveniu jej mena, aby ju nekompromitoval a oslovuje ju nežne „Vánok“ – l’aura, „Vavrín“ – lauro – ktoré v taliančine znejú podobne ako slovo Laura.

Sonety sú rozdelené do dvoch častí:

1. **Za Laurinho života** (In vitam)

2. **Po Laurinej smrti** (In mortem)

Autor majstrovsky narába s mnohými umeleckými prostriedkami, využíva anafory, básnické oslovenia, citoslovčia, kontrasty a oxymorá.

Pr. Akže nie Láska, potom čo ma v duši tlačí?

Ale ak je to Láska, aká vlastne je?

Ak dobrá, prečo rúca moje nádeje?

Ak zlá je, prečo ten cit nad všetky je sladší?

Ak horím dobrovoľne, prečo hyniem v plači?

Ak nevoľky, tak v čom mi nárek prospeje?

Ó, živá Smrť, klam Lásky, šťastné galeje,

prečo sa mi tá muka nechcená tak páči?

Giovanni Boccaccio

- taliansky autor, zakladateľ epického žánru **novela** (aj keď väčšina jeho noviel pripomína poviedku). Novela je stredný epický žáner, ktorý má jednu dejovú líniu (zložitejšiu, rozvetvenejšiu a dramatickejšiu než poviedka), menší počet postáv (viac ako v poviedke), ktoré sa nevyvíjajú, končí ponaučením, prekvapivým záverom. Po skončení renesancia mala novela útlm, začala sa znova objavovať v období preromantizmu, romantizmu. Dala základ budúcemu žánru – románu.

Dekameron

predstavuje cyklus 100 krátkych próz/ noviel, ktorý Boccaccio začal písať v čase, keď vo Florencii a v celej Európe zúrila morová epidémia. Vo svojich novelách sa Boccaccio inšpiroval stredovekými poviedkami francúzskeho alebo talianskeho pôvodu a obohatil ich o vlastné pozorovanie vtedajšieho života. Na rozdiel od stredovekých autorov Boccaccio nekarhá tých, ktorí zhrešili, ale sa na nich zabáva. Do popredia stavia zmyselnú lásku, oslavu radostného života, oslavu ženy, telesnej krásy. Zobrazuje vrstvy súvekej spoločnosti, rôzne typy ľudí (šľachtic, kupec, kňaz, sedliak, boháč...). V diele Dekameron rozpráva 10 osôb (7 žien a 3 muži) počas 10 dní (deka – meron) 10 príbehov. Títo ľudia odišli počas morovej epidémie na vidiek a týmto spôsobom si krátia čas. (Čítali sme 2 ukážky – o Chichibiovi kuchárovi a žeriavovi s jednou nohou, o rytierovi, ktorý si chcel získať krásnu paniu.)

Miguel de Cervantes y Saavedra

- španielsky autor

Dômyselný rytier Don Quijote de la Mancha (vedieť obsah)

- pikareskný román (pikaro = blázon, snílek/ rojko, šibal), ktorý predstavuje paródiu na rytierske romány. Román = veľký epický žáner, ktorý sa vyznačuje veľkým množstvom postáv, okrem hlavnej dejovej línie je tu množstvo vedľajších línií a epizód, ktoré nemusia súvisieť s hlavným dejom, postavy sa vyvíjajú. Vývin románu – začiatky v 13.-15. st. – rytierske romány (nie v pravom zmysle romány, boli to veršované epické útvary), 14. st. – základy klasického románu, ktorého predchodcom bola novela - Boccaccio, 16. st. – pikareskný román – Cervantes, 17. st. – 18. st. – dobrodružný román, pr. Defoe, Swift, 19. st. psychologický román, pr. Anna Karenina – L. N. Tolstoj....
- Cervantes podáva v Dômyselnom rytierovi obraz človeka a jeho večnej túžby po ideáli pravdy, slobody a spravodlivosti, predstavuje komické vyjadrenie rozporu medzi skutočnosťou a ilúziou
- vedieť obsah diela + záver

Pozn.! vedieť obsahy diel, dokázať, že ide o renesančné dielo (znaky), charakterizovať hlavného hrdinu, dokázať, že ide o renesančného hrdinu, vedieť porovnať hlavných hrdinov medzi sebou a porovnať ich so starovekými a stredovekými hrdinami (pr. s Antigou, svätcom, rytierom..)

Slovenský humanizmus a renesancia (1500-1650)

- vyvíjala sa v mnohonárodnostnom Uhorsku, v časoch tureckých vpádov, reformácie a protireformácie, protihabsburských povstaní. Vďaka sobášu kráľa Mateja Korvína s talianskou princeznou sa sem dostal veľmi rýchlo. Taktiež prišli na kráľovský dvor mnohí astrológovia, architekti, vzdelanci.. spoločnosť začala klásť dôraz na výchovu. Popri latinčine si nachádza svoje miesto aj slovakizovaná čeština. (1. systematická gramatika češtiny: Vavrinec Benedikt z Nedožier)
- žánre: historické piesne, ľúbostná lyrika, spoločenská lyrika, duchovná lyrika, biblická dráma..

Martin Rakovský

- najznámejší slovenský humanistický autor, písal po latinsky, najmä príležitostnú lyriku

O svetskej vrchnosti – rozsiahla lyrická básnická skladba venovaná uhorskému kráľovi Maximiliánovi II. Obsahuje úvod, záver a tri časti, pričom v každej časti je prítomná nejaká múza (hudby a harmónie Euterpe, dejepisectva Kleio, divadla Thalia). Pôvodne chcel napísať dielo s 9 časťami (9 antických múz)

1. časť – definícia vrchnosti, jej druhy, pôvod a funkcia spoločnosti, 2. časť – etapy vývinu ľudstva, 3. časť – ideálny vládca

(Knižka) O spoločenských vrstvách v štáte (a príčinách prevratov v kráľovstvách a cisárstvách) -

V prvej časti píše o spoločenských vrstvách (sedliaci, remeselníci, obchodníci, boháči, cirkevní predstavení...), pričom tvrdí, že každá vrstva má svoje nezastupiteľné postavenie. V druhej časti rozoberá básnik príčiny štátnych prevratov, ktoré môžu byť vedecké (pr. vzburá, tyrania, zlý vládca) alebo teologické (Božia vôľa). V tretej časti sa zamýšľa nad vlastnosťami ideálneho vládára.

V závere diela oslavuje korunováciu Maximiliána II. Text skladby je výkladový a doplnený poetickými pasážami. ukážky

Kódex Jána Jóna Fanchaliho

- súbor ôsmich anonymných ľúbostných piesní (svetská poézia), najznámejšia je Pane Bože milý, tobieť se žaluji. ukážka

Pavel Kyrmezer

- predstaviteľ biblickej drámy, pr. Komedia česká o Bohatci a Lazarovi, Komedia nová o vdově, Komedia o Tobiašovi – majú biblicko-náboženský charakter a etický cieľ. Napriek názvu nejde o komédiu v pravom slova zmysle, vystupujú tu postavy nevznešeného pôvodu a riešia „prízemný“ ľudský problém. ukážka

Historické piesne

- mali podať správu o dobovej udalosti (veršovaná epika), napr. o bitke proti Turkom a pod., zaradujeme ich do ľudovej slovesnosti, mali väčšinou anonymného autora. K najznámejším historickým piesňam patrí Píseň o Modrom Kameni, Divíne a Zvolene, Píseň o bitke Moháčskej, Píseň o Sigetském zámku. ukážka

Kancionály (spevníky) – prelom medzi renesanciou a barokom

Juraj Tranovský

Cithara sanctorum – najznámejší evanjelický spevník

Benedikt Szöllösi

Cantus catholici – najznámejší katolícky spevník

Stredoveká literatúra

(5. st. – 15. st.)

Historický kontext: zánik Západorímskej ríše (476), objavenie kníhtlače – J. Gutenberg (1455), objavenie Ameriky (1492). V Európe obdobie vojen, epidémií moru a iných chorôb, krížové výpravy, kolonizácie, formovanie štátov. Základnou ideológiou je kresťanstvo. Slovensko súčasť Samovej ríše, neskôr Veľkomoravskej ríše, nakoniec Uhorska

Znaky stredovekej literatúry: forma dôležitejšia ako obsah – ozdobný rétorický štýl – mal zaujať, imitácia – napodobňovanie, neusilovali sa o jedinečnosť (citácie, parafrázy, prenášanie celých celkov z iných diel, najmä z Biblie = topika/ ošúchané, zaužívané frázy), funkčný synkretizmus (neexistoval rozdiel medzi beletriou a odbornou/ náučnou literatúrou), anonymita autorov, nadzmyslovosť/ transcendentálnosť, vo výrazových prostriedkoch v popredí symbol a alegória (skrytý zmysel), heslo obdobia: „**Ora et labora!**“ – „Modli sa a pracuj!“, monoteizmus, dôležitý je život po smrti, typizácia, idealizácia, kresťanské princípy (viera v jedného Boha, uznanie života, smrti a zmŕtvychvstania Ježiša Krista, život v mieri, láske a pokore, rovnosť pred Bohom, život podľa Desatora...)

Stredovekú literatúru delíme na:

1. náboženskú/ duchovnú
2. svetskú

Hlavný hrdina

1. náboženskej literatúry je **svätec**, mních, pustovník alebo mučeník, ktorý žije asketickým/ striedmym spôsobom života (opakom je hedonizmus/ bohemizmus), odopiera si všetky krásy života (jedlo, materiálne statky, sexuálny život, niekedy sebatrýzeň), je silne veriaci, múdry, odvážny
2. svetskej literatúry hlavným je **rytier**, šľachtic – odvážny bojovník za víťazstvo viery a panovníka, ktorému je absolútne verný a oddaný, neskôr aj ochranca žien

Porovnanie starovekého a stredovekého hrdinu

Staroveký hrdina	Stredoveký hrdina
pozemský život	posmrtný život
užíva si pozemské radosti (hedonizmus)	odrieka si, žije cnostne (asketizmus)
podriadený viacerým bohom	verí v jedného Boha
bojuje za všeobecné dobro	bojuje za vieru, panovníka

Žánre

1. náboženskej literatúry: **piesne**, **kázne**, **modlitby**, **žalmy**, **legendy** (rozprávania o živote svätých), **hagiografie** (životopisy svätcov), **apokryfy** (legendy neschválené cirkvou = nekanonizované), **exemplá** (príklady mravného/ nemravného správania s následkami), **mystériá** (náboženské drámy)
2. svetskej literatúry: **hrdinské eposy**, **básne** (dvorská, ľúbostná lyrika), **kroniky**

Stredoveká literatúra na území Slovenska

1. Staroslovienske obdobie - veľkomoravské (9. st. – 10. st.)
2. Obdobie latinskej literárnej kultúry – uhorské (11. st. – 15. st.)

Staroslovienske obdobie

Veľkú Moravu (833-906) založil Mojmír I. (moravské knieža, zvíťazil nad Pribinom, nitrianskym kniežaťom), neskôr tu vládol Rastislav a po ňom Svätopluk. Staroslovienske obdobie zahŕňa pôsobenie Konštantína a Metoda na tomto území. Boli to bratia, kňazi, ktorých sem poslal na pozvanie Rastislava byzantský cisár Michal III (863!).

Ich úlohy na Veľkej Morave: 1. jazyk – staroslovienčina (na základe macedónskeho nárečia), 2. písmo – hlaholika (na základe malých písmen gréckej abecedy), 3. pôvodná a prekladová literatúra, 4. šírenie kresťanstva

Prekladová literatúra: misál (omšová kniha), evanjeliá (Nový zákon), breviár (modlitebná kniha pre kňazov), žaltár, Súdny zákonník pre svetských ľudí, časť Starého zákona

Pôvodná literatúra: Konštantín – Proglas, Chersonská legenda, Hádanie o pravej viere so Židmi, Metod – Napomenutie k pokániu, Napomenutie k vladárom

Bojovali s **trojjazyčníkmi** (tí, ktorí uznávali ako liturgické/ bohoslužobné jazyky **latinčinu, hebrejčinu, gréčtinu**), obhajovali staroslovienčinu pred pápežom – úspešne. Metod bol vymenovaný za arcibiskupa a chorľavý Konštantín vstúpil do kláštora, kde prijal meno Cyril. Keď sa Metod vracal na Veľkú Moravu, bol uväznený. Medzitým sa stal vládcom Svätopluk. Po prepustení sa Metod vrátil a pokračoval v činnosti. Po jeho smrti sa Svätopluk priklonil k latinskej liturgii a vyhnal Metodových žiakov. Tí sa uchýlili do Bulharska a vytvorili písmo **cyriliku** – t veľkých písmen gréckej abecedy, ktorá je základom dnešnej azbuky.

Proglas (Konštantín) = Predslov k Svätému evanjeliu – oslava prekladu evanjelia do staroslovienčiny, autor obhajuje opodstatnenosť tohto prekladu. Je to **prvá slovanská báseň napísaná v prvom kultúrnom a spisovnom jazyku Slovanov, v staroslovienčine**. Slovo = Sväté písmo, viera, kresťanstvo. „...svieti svetlom svetu celému...“ – S v hlaholike symbolické – kruh predstavuje nekonečnosť božieho milosrdenstva, trojuholník Svätú Trojicu. Konštantín obhajuje staroslovienčinu „...žiadna duša bez písmen vedomia nemá o tom Božom zákone...“ „Či neprichádza dážď od Boha na všetkých rovnako? A či slnko nesvieti takisto na všetkých? Či rovnako nedýchame na vzduchu všetci?“ „To v našom siedmom tisícročí stalo sa...“ - myslí sa tu siedme tisícročie od stvorenia sveta, pretože sa počítalo tak, že do narodenia Kristovho uplynulo 5508 rokov; keď sa k tomu pripočíta 863 (rok príchodu Konštantína a Metoda na Moravu), vyjde 6371 rokov, teda 7. tisícročie.

Znaky stredovekej literatúry v básni Proglas: imitácia, citácie z Biblie, duchovná téma, synkretizmus, ozdobný štýl, symbolika

Moravsko-panónske legendy: Život sv. Konštantína (Kliment), Život sv. Metoda (Gorazd)

Život sv. Konštantína – vykreslenie Konštantínovho detstva, štúdia, činnosti, boja s trojjazyčníkmi, šírenie kresťanstva, vstup do kláštora, smrť. Táto legenda je písaná vznešeným ozdobným štýlom, obsahuje biblické citáty, číselnú symboliku, rečnícke otázky, prirovnania, podobenstvá, prvky zázračnosti

Život sv. Metoda – bohatší na životopisné fakty, približuje Metodovu činnosť na Veľkej Morave, je kratší, vecnejší, epickejší, neobsahuje prvky zázračnosti

Obdobie latinskej literárnej kultúry

Najznámejším zachovaným dielom je Maurova **Legenda o sv. Svoradovi a Benediktovi**, v ktorej sa dozvedáme o asketickom živote svätcov Svorada a Benedikta, o ich životných podmienkach, sebatrýzni, pevnej vôli. Nájdeme tu zbojnícke motívy.

Ďalšia známa legenda – **Legenda o sv. Štefanovi**

Okrem legend vznikali v tomto období na území Slovenska aj exemplá, modlitby (najznámejšie Otčenáš, Modlitba Pána) a kroniky. Medzi najznámejšie kroniky patrí **Anonymova kronika**, ktorú napísal anonymný cirkevný úradník Anonymus na objednávku kráľa Bella III. Táto kronika spracúva rodokmene uhorskej šľachty, je skreslená – minulosť prispôsobuje svojim potrebám. Cieľom bolo zviditeľniť činy predkov tejto uhorskej šľachty

Svetová stredoveká literatúra

Arabská literatúra: **Korán, Tisíc a jedna noc**

Francúzska literatúra: **Pieseň o Rolandovi** (časy Karola Veľkého, ktorý viedol križiacke výpravy – Roland bol jeho udatný bojovník, avšak v boji padol), **Tristan a Izolda** (spracovaná keltská ľudová povesť s motívom nápoja lásky)

Francois Villon

Francúzska balada nie je totožná s baladou, ktorá je charakterizovaná literárnou teóriou ako báseň s pochemným dejom, tragickým koncom, gradáciou. **Villonova balada** má tri strofy, pričom na konci každej strofy je verš, ktorý sa opakuje ako refrén. Villonova balada obsahuje hyperbolizované umelecké obrazy, dominuje v nich posmech a satira, niekedy pominuteľnosť sveta, paradoxy, pre jeho balady je typická drzosť, provokatívnosť, bujarosť, opovrhovanie krásou ženy, túžba po telesnej láske a pod.

Jeho básne sú sústredené v zbierkach **Malý testament a Veľký testament**

Španielska literatúra: **Pieseň o Cidovi**

Anglická literatúra: **Beowulf** (staroanglický epos plný hrôzostrašných výjavov, mravných ponaučení)

Nemecká literatúra: **Pieseň o Nibelungoch**

Ruská literatúra: **Slovo o pluku Igorovom**

Talianska literatúra: **Dante Alighieri – Božská komédia**

Božská komédia – je alegorický epos, ktorý sa skladá z troch dielov (**Peklo, Očistec, Raj**), pričom každý diel sa skladá z troch častí a každá časť má 33 spevov – spolu s prológom/predslovom tvoria 100-členný celok. Každá strofa má tri verše - tercíny (symbol Sv. Trojice). Tento epos predstavuje prelom medzi stredovekom (inšpirácia a reálie z Biblie) a renesanciou: zobrazenie pekla, nadväzuje na antické vzory (Vergílius) Peklom a Očistcom sprevádza básnika Vergílius, Rajom ho sprevádza Beatrice (inšpirátorka skladby, jeho láska). Viď obsah!

Božská komédia ovplyvnila napr. J. Kollára (Slávy dcéra), J. W. Goetheho (Faust)..

Vagantská lyrika – vaganti = potulní študenti. Táto lyrika mala satirické a parodické témy, najznámejšia z nich je **Gaudeamus igitur**.

Tej tvári, čo vidíš v zrkadle, dohovor,
 nech nám dá novú tvár, bo dni sa rýchle ženú.
 Ak s ňou hneď nespravíš výhodný dohovor,
 oklameš celý svet a k tomu jednu ženu.
 Čie lono pôvabné, úhorom doposiaľ
 ležiace, rieklo by svoje nie roľníkovi?
 Ktorý muž by ten lán ochotne neosial?
 A či chce sebestvom zastaviť život nový?
 Ty sám si ozajstným zrkadlom svojej matky,
 v tebe si privolá ľúbeznu svoju jar.
 Tak aj ty uvidíš cez okná rokov krátkych
 aj napriek vráskam čas, keď mladú si mal tvár.
 Ale keď márneš čas so sebou samotným,
 zahynie obraz tvoj a umrieš aj ty s ním.

Trápiš ma vrtochmi, si pyšná, zlá a krutá.
 (Výsadou pekných žien vždy krutosť bývala.)
 Lebo ty dobre vieš, ako ma k sebe púťaš,
 si môj šperk najdrahší, len nebuď nestála.
 Veď musím čeliť aj ťažobe planých rečí:
 Vraj tvoja čierna tvár nevzbudí lásky plam.
 Opak im netvrdím, hádanie sa mi prieči,
 lež v duchu poviem im, že ťa chcem, prisahám.
 A tak sa uistím, že neklamem sám seba:
 Pred zrakom duševným si vysním obraz tvoj,
 hneď srdce schvátí plam – či väčšie šťastie treba?
 Tvoja tvár počerná skrýva slasť, nepokoj.
 Lež viem, že skutkami si čierno odetá.
 A na tom zakladá sa asi klebeta.

Ja nie som ako tí, čo svojej milovanej
 zliepajú veršiky (zložili ich vraj sami).
 Aj nebo posluži im ako prirovnanie
 ku kráse idolu s lacnými ozdobami.
 Ťažko ich honosným obrazom odolá
 morský či zemský šperk. Tiež radi použijú
 všetko, čím oplýva nebeská kupola,
 slnko aj s mesiacom, ružu i konváliu.
 Len zlatá hviezda je nebeská ozdoba.
 Písať mi dovoľte, kým verne ľubiť vládzem,
 aby som náklonnosť, ktorá sa podobá
 láskam tých ostatných, zanesol rovno na zem.
 Nechajme pletkárov na rohu postávať.
 Nebudem chváliť to, čo nechcem predávať.

Nikdy som nevidel, že by ti ozdoby
 a lacné farbičky k pôvabu pomáhali.
 Vedel som naisto, že krása ozdobí
 viac ako prázdny cveng metafor, zvrátov stálych.
 Tvoja tvár o tebe najlepši dôkaz dá,
 preto som prestal aj s tým lásky vyznávaním.
 Veď krásu netreba, chváli sa samotná.
 Slovam nevzdám hold, leda ju trpko zraním.
 Lenže ty viniš ma, že hliviem v mlčaní,
 že slávu nenesiem ti chválou hneď a zrazu.
 Keď mlčím, neškodím. Lenže tí ostatní
 chválami prázdnyimi jej privolajú skazu.

Viac lesku je v tvojom pohľade nádhernom,
 než v básňach básnikov, nech píš nocou-dňom.

nebeská kupola

II

Zrútil sa štíhly stĺp a umrel Vavrin sivejší,
 šťastné dni mojej Lásky tiež sa poberú;
 môj duch ich náčne hľadá z juhu k severu,
 od Indov k Matroím márne beží po pobreží.

Ty, Smrť, si môjmu chrámu vzala dvoje veže;
 dnes moja smutná loď sa plaví bez smeru
 a odvrhol by som aj moc a nádhery,
 na perách, na zlate mi vôbec nezáleží.

No ak sa osúd začal, že ma takto zraní,
 či môžem nežiť v slzách, nebyť zúfalý,
 že odišla mi navždy moja mŕtva Pani?

Zdalo by sa, že život nemá úskali,
 ako však ľahko, rýchlo vyklže nám z dlani,
 čo sme si po troške a dlho zbierali!

LXI

Keď vo Vánku sa všetko dvíhalo a chvelo,
 do tisíc prstencov sa postácal jej vlas
 a pohľad krotkých, smutných očí spoza rias
 ma prudkým ohňom páliť úporne a vrelo.

Ach, ozaj bolo také nádherné jej čelo
 či som sa vidinám len vydal napospas?
 Nie div, že zaraz vo mne vzbíkol jas jej krás,
 veď už mi dávno v hrudi práchno Lásky telo.

V jej slovách znelo čosi viac než ľudský zvuk,
 jej krôčky sa mi zdali trepotaním krídel,
 ba najskôr na anjelský let sa ponášali.

Nebeský zjav a živé Slnko som v nej viдел –
 a nech by som sa klamal, nedbám: veď aj luk
 už dávno neдрнčí, a rana ešte páli.

Zachytenie okamžiku

nebeská kupola

ni pláň zranenú že sa
 nebeský chvilík

SLOVENSKÝ REALIZMUS (1875-1918)

Spoločenský a historický kontext: zlá ekonomická, kultúrna a hospodárska situácia na Slovensku, sociálny a národný útlak, sociálna bieda, nezamestnanosť, hromadné vysťahovalectvo do zámorských krajín, najmä do Ameriky. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní (1867) presadzovali uhorské vládne kruhy násilnú maďarizačnú politiku, ich cieľom bolo premeniť mnohonárodnostné Uhorsko na jednorečový a jednonárodný štát. Na Slovensku bol nedostatok kultúrnych a vzdelávacích inštitúcií (tri slovenské gymnáziá boli zatvorené v roku 1847, Matica slovenská v roku 1848 a do roku 1918 nebola na Slovensku žiadna slovenská stredná ani vysoká škola), existovali spolky Detvan, Živena. Strediskom konzervatívnej inteligencie bol Martin, vychádzalo tu niekoľko časopisov: Národné noviny, Slovenské pohľady, Černokňažník, Napred. Koncom 19. storočia vystúpila proti konzervatívcom opozičná skupina mládeže, tzv. hlasisti (podľa časopisu Hlas) – zastávali modernejšie, liberálnejšie názory, vedúcimi osobnosťami boli Vavro Šrobár a Pavol Blaho.

Znaky tvorby: pozornosť sa obrátila ku konkrétnemu, všednému životu, autori sa snažili podať pravdivý, verný a reálny obraz človeka a jeho prostredia, typickou postavou realistického diela bol obyčajný človek so všednými dennými starosťami, prevládala typizácia, zo žánrov prevláda próza (poviedka, novela, román), v pozornosti neboli už historické témy, ale súčasnosť a jej problémy, autori vychádzali z vlastných skúseností a zážitkov, zamerali sa na analýzu charakterov, svoje postavy už neidealizovali

	romantizmus	realizmus
téma	historická	zo súčasnosti
hrdina	výnimočný	obyčajný človek
postava	idealizovaná	typizovaná
literárna forma	poézia	próza
v poézii	sylobický verš	sylobotonicý verš

Autori slovenského realizmu:

1. zakladajúca generácia realizmu/ 1. vlna/ opisný realizmus

Svetozár Hurban-Vajanský, Pavol Országh-Hviezdoslav, Martin Kukučín

2. generácia neskorého realizmu/ 2. vlna/ kritický realizmus

Jozef Gregor-Tajovský, Božena Slančíková-Timrava

	1. vlna realizmu	2. vlna realizmu
dominantné témy	vzájomný vzťah spoločenských vrstiev, napr. zemianska otázka, obraz slovenského vidieka, národný útlak	sociálna téma, vnútorný svet dedinského/ vidieckeho človeka
charakteristika tvorby	orientácia na súčasnosť nekritický pohľad na slovenskú dedinu vzťah jednotlivých spoločenských vrstiev k národnej otázke	orientácia na súčasnosť kritický pohľad na slovenskú dedinu zameranie na sociálnu situáciu a psychiku hrdinov
žánre	próza: poviedka, novela, román poézia: epos, veľké lyrické a epické cykly dráma: tragédia	próza: poviedka, ojedinele psychologická novela, romány dráma: divadelné hry

Po bernolákovských polemikách a spore o Žehry dochádza v tomto období k tretiemu literárnemu sporu:

Spor o almanach Napred.

Badateľná zmena vo vývine nastala vydaním almanachu Napred v roku 1871 a roku 1878, ktorý si pod patronát vzali Koloman Banšell a P. O. Hviezdoslav. I názov prezrádza cieľ - v ňom publikovaná tvorba mladej generácie naznačovala krok dopredu. Almanach bol venovaný „vreléľúbeným otcom národa „bojovníkom práva, kriesiteľom povedomia a rozširovateľom blaha národného“. Almanach zdôrazňoval

myšlienku slobody, rovnosti, bratstva. Keďže sa však v niektorých príspevkoch prejavila vitalita a životaschopnosť mladých autorov viac, než dovoľoval otcovský dogmatizmus - za „corpus delicti“/ usvedčujúci predmet poslúžila Banšellova básnička Len ma ľúb! - ich literárne ambície nenašli nijaké porozumenie u staršej generácie. J. M. Hurban zavrhol celý Napred ako ideový paškvil/ výsmech, ako čosi, čo v slovenskej literatúre jednoducho nemá miesto, taktiež sa staval voči novej generácii a obvinil ich, že „sa váľajú v bahne západu, v barine materializmu“. Banšell sa neskôr literárne odmlčal, trpel ťažkou nervovou chorobou a v záchvate depresie skončil svoj život samovraždou. Stránky časopisu Orol sa pre P.O. Hviezdoslava zavreli a jeho básnická produkcia z prvej polovice 70. rokov zostala v rukopisoch.

Svetozár Hurban-Vajanský

- syn známeho štúrovca Jozefa Miloslava Hurbana a Aničky Jurkovičovej
- spisovateľ, novinár (redaktor Slovenských pohľadov a Národných novín), literárny kritik a teoretik, politik

Dielo:

Kritické listy – uverejnené v časopise Orol, predstavujú fiktívnu korešpondenciu medzi Vajanským a Škultéty, v ktorej si vymieňali názory na aktuálne problémy poézie a prózy. Tu formovali ideovo-estetický program pre celú nastávajúcu generáciu, toto dielo sa považuje za manifest realizmu

Tatry a more – jeho prvá básnická zbierka, považuje sa za nástup realizmu, v centre záujmu básnika je vzťah jednotlivca a národa

Spod jarma, Verše – básnické zbierky

Letiace tiene – zobrazuje úpadok zemianstva, jeho morálnu záchranu vidí v spojení s uvedomelou slovenskou inteligenciou

Suchá ratolesť – hlavný hrdina Stanislav Rudopoľský, zeman, ktorý študoval vo Viedni, cestoval po Európe a nemá žiadny vzťah k slovenskému národu, sa vracia domov a mení sa na vnútorne presvedčeného predstaviteľa národnej idey, táto premena sa udiala pod vplyvom rodiny statkára Vanovského, učiteľa Tichého a vdovy Adely Rybáričky. V závere románu Rudopoľský súhlasí, aby jeho rod prestala byť „suchou ratolesťou“ na strome slovenského národa a zapája sa do národného života.

Koreň a výhonky – román, v ktorom zachytáva vzťahy v spoločenských vrstvách

Pavol Országh-Hviezdoslav

- najvšestrannejší a najplodnejší autor realizmu, písal lyriku, epiku i drámu
- narodil sa vo Vyšnom Kubíne, zomrel v Dolnom Kubíne, pôsobil ako advokát

Lyrika -svoje básne spájal do väčších lyrických celkov/ cyklov s ústrednou myšlienkou, k hlavným motívom jeho básní patria: človek a vesmír, človek a Boh, zmysel života, národ, ľud, práca, kritika spoločnosti, filozofické otázky, oravská príroda, vlastné duševné a životné krízy. Bol priekopníkom sylabotonickej prozódie, jeho reč je veľmi bohatá, ale i náročná, obsahuje množstvo archaizmov, ale i novotvarov, biblizmov, slov z latinčiny alebo oravského nárečia. Často využíval inverzný slovosled, symboly, hyperboly, gradáciu a pod.

Básnické prviesienky/ prvosienky Jozefa Zbranského – jeho prvotina venovaná Andrejovi Sládkovičovi

Sonety – skladá sa z 21 básní, v ktorých uvažuje o vesmíre, spoločnosti a jej dejinách, zamýšľa sa nad životom, smrťou a nad svojím poslaním, chce bojovať svojimi básňami proti nespravodlivosti a chce zasvätiť svoj život tvorivej práci

Žalmy a hymny – jeho „hovory s Bohom“, obsahuje básne inšpirované cirkevnými sviatkami

Letorosty – najrozsiahlejší cyklus, obsahuje tri časti: 1. časť sa zaoberá kritikou spoločnosti, ľudských vzťahov a osudom národa, 2. časť prevažuje smútok vyplývajúci z jeho životných rodinných strát a v 3. časti prechádza od osobnej bolesti k k problémom života slovenského ľudu

Prechádzky jarom, Prechádzky letom – cykly venované oravskej prírode

Stesky, Dozvuky – cykly, v ktorých uvažuje o svojom živote, o starobe, o smrti, hodnotí svoju doterajšiu prácu, vyslovuje svoj životný odkaz mládeži, neskôr prevažujú myšlienky na blížiacu sa smrť

Krvavé sonety – jeho posledný cyklus, obsahuje 32 sonetov a predstavuje ostrý protivojnový protest, vyslovuje svoje rozhorčenie nad tým, že ľudstvo tak hlboko kleslo, kladie si otázku, kto je za túto hrôzu a utrpenie zodpovedný. V záverečných sonetoch vyslovuje básnik túžbu po mieri a dúfa, že sa ľudstvo poučí a po skončení vojny bude žiť v mieri.

Epika – písal veršovanú epiku – epickú poéziu, námety čerpal najmä zo života ľudu a zemanov, ale v niektorých kratších básňach nájdeme námety z biblie, z dejín a pod.

Hájnikova žena – najznámejšia Hviezdoslavova lyricko-epická básnická skladba, skladá sa z 15 kapitol. Jej dej je zasadený do prostredia krásnej oravskej prírody. Hlavnými nositeľmi deja sú hájnik Michal Čajka, jeho žena Hanka a šľachtic Artuš Villáni. Hviezdoslav tu proti sebe postavil dva svety – ľudový a panský. V postave Artuša Villániho odsúdil morálku pánov, ich zhýralosť, pýchu. Artuš je mravne skazený, sebecký, panovačný. Predstaviteľmi ľudu sú Hanka a Michal. Básnik stojí na ich strane, vyzdvihuje morálnu čistotu ľudu, jeho pracovitosť, česťnosť a priamosť.

Základným kompozičným prostriedkom je **kontrast** (medzi svetom chalúp a kaštieľov, medzi morálkou ľudu a šľachty) a **dvojakoť** (Hanka – nábožná/ náznak koketnosti, Michal – vznetlivý/ pokorný, šľachta – nemorálna/ odpúšťajúca). Často prerušuje dej úvahami o týchto kontrastoch a opismi oravskej prírody, ktoré náladovo dokresľujú dej. Najznámejšou časťou skladby je úvodný Pozdrav (obdiv prírode, ktorá človeka uzdravuje, oživuje, pomáha mu zabudnúť na žiaľ a obnovuje jeho nádeje). *pozn. vedieť obsah – inscenácia*

Ežo Vlkolinský, Gábor Vlkolinský – dve rozsiahle básnické skladby s námetom zo zemianskeho prostredia. Hviezdoslav tu zachytáva kroniku zemianstva v druhej polovici 19. storočia, pričom zemianstvo ako spoločenská trieda sa v tomto období rozkladá, upadá mravne i hospodársky, stráca svoje historické privilégiá a je odsúdené na zánik. Základnú dejovú osnovu oboch skladieb tvorí vzťah zemianstva k ľudu. Zemanovia boli napriek svojmu úpadku veľmi pyšní, arogantní, sedliackym ľuďom opovrhovali. *pozn. Vlkolín – básnické pomenovanie Vyšného Kubína*

Ežo Vlkolinský – *Ežo, jediný syn zemanov Beňa (nebohý) a Estery, sa zamiluje do sedliackeho dievčaťa Žofky a rozhodne sa ju požiadať o ruku. Medzi matkou a synom vzniká ostrý spor. Estera je hrdá a panovačná zemianka, ktorá sa s danou situáciou nevie zmieriť. Synovi pohrozí, že ho vydedí a Ežo odchádza z domu. Prijme ho strýc Eliáš, ktorý sa chce takto pomstiť švagrinej Estere. Nasleduje svadba, počas ktorej dôjde medzi pozvanými zemanmi a sedliakmi ku konfliktu. Hrdá Estera sa roky nerozpráva so synom, jej tvrdé srdce napokon obmäkčí vnúčik, kvôli ktorému sa zmieri s Ežom a so Žofkou.*

Gábor Vlkolinský – *Gábor je Ežov príbuzný, jeho matka je pijanka, ktorá sa nestará o hospodárstvo, dom a majetok pustne, dlhy rastú. Gáborov otec nenachádza východisko a napokon sa aj on dá na pitie. Gábor nemá šťastie ani v láske, zemianske dievčatá ho odmietajú, ani jedna sa nechce do takej rodiny vydať. Gábor chce spáchať samovraždu, ale zabráni mu v tom Ežo a poradí mu dievča zo sedliackej rodiny.*

Zuzanka Hraškovie – epická sociálna balada, tragický osud polosiroty

Dráma

Herodes a Herodias – tragédia s 5 dejstvami, ktorá spracúva biblický námet. Hlavnou postavou je kráľ Herodes, ktorý vyženie svoju zákonnú manželku Tamar a do paláca si privedie Herodiadu, ženu obchodníka a jej dcéru Salome. Nemravný život v Herodesovom paláci a kruté zaobchádzanie s ľuďmi karhá Jána Krstiteľa. Herodes ho pozve do paláca a dá ho uväzniť. Na oslave Herodesových narodenín si Salome ako odmenu za svoj tanec na matkin podnet žiada hlavu Jána Krstiteľa. V tých chvíľach sa blíži s vojskom Tamarin otec a Herodesovo vojsko je porazené. Herodes odchádza spolu s Herodias do vyhnanstva.

Martin Kukučín

- vlastným menom Matej Bencúr, pôsobil ako učiteľ v Jasenovej, potom ako lekár na ostrove Brač, tu sa oženil s Pericou Didoličovou. Neskôr žil v Južnej Amerike v Chile a potom sa vrátil do Chorvátska.

Kukučín je majstrom realistickej poviedky, uviedol do literatúry ľudovú reč a ľudové postavy. Sústredil sa na vykreslenie povahy a osudov dedinských ľudí.

Rysavá jalovica – pozorovanie a opis dedinských ľudí, zvykov a tradícií. Dedinského človeka opisoval s chápatým, láskavým humorom, zobrazuje alkoholizmus ako závažný problém tej doby. *vedieť obsah*

Neprebudený – patrí k najtragickejším prózam slovenskej literatúry. Zobrazil tu s hlboko ľudským pochopením myšlienky a city zaostalého dedinského pastiera husí Ondráša Machuľu. *vedieť obsah*

Keď báčik z Chochol'ova umrie – humoristicko-satirická poviedka, ktorá odzrkadľuje Kukučínove názory na upadajúce zemianstvo. *vedieť obsah*

Z teplého hniezda, Veľkou lyžicou, Do školy, Vianočné oblátky, Mladé letá – poviedky s dedinskou tematikou, spomienky na detstvo a školu

Dom v stráni – román z chorvátskeho prostredia, ktorý rieši problém vzťahov medzi sedliactvom a statkárstvom. *vedieť obsah!!!*

Jozef Gregor-Tajovský

- bol majstrom krátkej prózy, písal krátke poviedky a črty najmä z dedinského prostredia. Vo svojich poviedkach ukázal pravdivý, nič neskrývajúci obraz slovenskej dediny a ľudu. Chcel poukázať na osud najbiednejších, najchudobnejších a vzbudiť súcit s ich osudom.

Tajovského črty a poviedky z dedinského prostredia majú humoristické, niekedy ironické a najčastejšie tragické ladenie. Tajovský pritom kladie dôraz na dokumentárnosť – štylizuje svoje prózy tak, ako keby ich rozprával autentický svedok, často vstupuje do deja i on sám. Rozprávanie má často anekdotický charakter a vo veľkej miere je tu využitá hovorová ľudová reč. Prózy sú stručné, dôraz sa nekladie na dej a zápletky, ale na postavy. Sú to predovšetkým ľudové postavy – malí, biedni, utláčaní, bezmocní, ale pracovití a čestní ľudia. Tajovský však svoje postavy neidealizuje, nezakrýva ani ich chyby, ktoré sú dôsledkom biedy (napr. zaostalosť, poverčivosť, ľahostajnosť, konzervativizmus, alkoholizmus..)

Starootcovský cyklus – poviedky, ktoré predstavujú Tajovského spomienky na detstvo a starého otca. Obsahuje 5 poviedok: Prvé hodiny, Do kúpeľa, Na jarmok, Žliebky, Do konca (Opisuje smrť starého otca, rekonštruje životné osudy starého otca a jeho vnútorný svet. Zobrazuje ho v rôznych životných situáciách, rozvádza jeho humorné i vážne úvahy, jeho figliarstvo a dôvtip, ale najmä jeho ľudskosť, sebaobetavosť a lásku k práci. Jeho životnou filozofiou bola práca až do konca života. Stará mať ho našla zomierajúceho na zemi vychystaného do práce.).

Poviedky s portrétmi chudobných ľudí, sluhov, služok a iných bedárov:

Maco Mlieč – zachytáva životný osud jednoduchého, zaostaleho sluha Maca Mlieča, ktorý od mladosti slúžil u bohatého richtára. Celý život ťažko pracoval, býval v maštali spolu so zvieratami a za svoju prácu nedostával plat, iba občas pár grajciarov na pálenku a tabak. Svoju gazdovi bol vďačný a krátko pred smrťou sa s ním príde rozlúčiť, poďakuje sa a pýta sa, či mu je niečo dlžný. Gazdovi sa pohne svedomie, uistí Maca, že dlžný mu je on. Po Macovej smrti gazda vystrojí Macovi krásny pohreb.

Apoliena – poviedka o hluchom dievčati, ktorému sa rovesníci posmievajú. Svoje správanie zmenia, keď zistia, príčinu jej hluchoty – otec opilec ju často bil (pozn. nespoľahlivý rozprávač)

Mamka Pôstková – mala ťažký život, mala za manžela pijana, ktorému sa nechcelo pracovať a často prepil i tých pár grajciarov, ktoré zarobila. Z ich syna tiež vyrástol pijan a po otcovej smrti vyhodil matku z domu. Zarábala si pečením a predávaním chleba. Z biedneho zárobku pomáhala svojej neveste živiť deti. Splácala dlžobu v banke a na jar predala i perinu, aby mohla pôžičku splatiť a pokojne zomrieť.

Horký chlieb – Vdova Turjanka sa ocitla po mužovej smrti vo veľkej biele. Svoje tri deti často ukladala spať v studenej izbe a bez večere. Aby si zarobila aspoň pár grajciarov, ide v noci strážiť panské deti, kým sa páni nevrátia zo zábavy. Vdova v noci odbieha domov k deťom, pretože má o ne strach. Bol to skutočne zárobok na horký chlieb, lebo Turjanka prechladne a ťažko ochorie, ale na lieky a lekára nemá peniaze. Autor v závere naznačuje, že deti onedlho stratia i matku.

Ženský zákon – veselohra s humorným ladením, príbeh lásky detí (Aničky a Miška) z dvoch chudobných dedinských rodín. Šťastie zaľúbencov a priateľstvo oboch rodín ohrozí hádka o tom, u koho budú po svadbe mladí bývať a neskôr, keď odíde Miško na vojnu, aj bohatá richtárka, ktorá chce majetkom zlákať Miška pre svoju starú dievku a aj Miškova matka chce svojmu synovi nanútiť bohatú richtárkinu dcéru. Tvrdohlavosti, intrigám a klebetám – čiže nepísanému „ženskému zákonu“ dedinského života – urobí koniec energický Miškov otec a zachráni tak šťastie mladých ľudí.

Statky-zmätky – divadelná hra, v ktorej sú narušené vzťahy medzi postavami honbou za majetkom. Kvôli majetku a peniazom zabúdajú na ľudskosť, morálku a na česť. *vedieť obsah!*

Božena Slančíková-Timrava

- nemala vyššie vzdelanie, chodila rok na dievčenskú školu, nikdy sa nevydala
- písala poviedky a novely zo života vidieckej inteligencie a z dedinského prostredia, bola vynikajúcou pozorovateľkou a mala odvahu vysloviť svoj vlastný, veľmi kritický názor. Pre jej diela je charakteristický ironický, satirický tón a otvorenosť. Panskú vidiecku spoločnosť i dedinskú chudobu opisuje bez sentimentality a bez ilúzií.

Za koho ísť, Bez hrdosti, Veľké šťastie – jej prvé poviedky, v ktorých opisuje osudy vidieckych dievčat z panských rodín, ktorých jediným cieľom je nájsť si ženícha a vydať sa. Zachytáva tu atmosféru života vidieckej spoločnosti, jej prízemné záujmy a chudobný myšlienkový svet. Vykrešľuje rôzne typy dievčat – vypočítavé, snívajúce o veľkej láske, naivné a pod. Väčšina jej hrdiniek žije dvojakým životom – správajú sa navonok tak, ako sa to vyžaduje v spoločnosti, no vnútorne nesúhlasia s jej prázdnotou a morálkou.

Skúsenosť, Všetko za národ – autobiogr. novely, opisuje prostredie svojej mladosti, svoje lit. začiatky

Ťapákovci – novela, vrcholné dielo Timravy, patrí medzi najkritickejšie diela v slovenskej literatúre, prináša iný pohľad na patriarchálny, konzervatívny život slovenskej dediny, odvážne pranie jeho zaostalosti a zápečníctva. *vedieť obsah!*